

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Nobelprisen i Litteratur 2023 til Jon Fosse
- Konstnären Albert Edelfelt
- Nasjonalmuseet i Oslo
- Ny forskning om Norden
- Danske lingvisten Rasmus Rask
- Göteborgskolorismens skandinaviska sammanhang
- Fotokonstnären Elina Brotherus
- Intervju: Jessika Roswall, EU- och Norden-minister
- Sveriges och Nordens stöd till Baltikum
- Letterstedt-medaljen 2023 till Bengt Lindroth
- Den mycket långa vägen till Nato

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2023 • Häfte 4

NORDISK TIDSKRIFT 4/2023

INNEHÅLL

Artiklar

Nobelprisen i litteratur 2023 til Jon Fosse. <i>Hans H. Skei</i>	345
Konstnären Albert Edelfelt – En fosterländsk kosmopolit. <i>Marica Gripenberg</i> . . .	351
Nordens störste kunstmuseum – Nasjonalmuseet i Oslo. <i>Henrik Wivel</i>	359
Ny forskning om Norden. <i>Peter Stadius</i>	367
En nordist i Österland – Rasmus Rask och sökandet efter urnordiskans rötter. <i>Peter Löfström</i>	377
Kolorister över gränser – Göteborgskolorismens skandinaviska sammanhang. <i>Kristoffer Arvidsson</i>	385
Hon gör succé i Europa och drömmer om en stuga ritad av Alvar Aalto. Fotokonstnären Elina Brotherus. <i>Annika Hällsten</i>	395

NT-Intervjun

Norden kan tala mer med en röst i EU. Samtal med EU- och Norden-minister Jessika Roswall. <i>Lena Wiklund</i>	403
--	-----

* * *

För egen räkning

Sveriges och Nordens stöd till Baltikum. <i>Björn von Sydow</i>	409
---	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Det nordiska samarbetets utformning framåt. <i>Anders Ljunggren</i>	413
---	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

Utdelning av LF nordiska förtjänstmedalj 2023 till Bengt Lindroth. <i>Lena Wiklund</i>	417
Om Norden och det nordiska. Samtal med Bengt Lindroth. <i>Louise Hertzberg</i> . .	419
Avdelningar, styrelser och medlemmar 2023	421
Anslag 2023	426
Anslagsutlysning för 2024	439

* * *

Bokessä

Den mycket långa vägen till NATO. <i>Mats Bergquist</i>	441
---	-----

Kring böcker och människor

Tilbage til rum 606. Arkitekt Arne Jacobsen og SAS-hotellet i København. <i>Torben Weirup</i>	445
Antiklimax i riksrätten i Island. <i>Björn Bjarnason</i>	448
Ett viktigt dokument men inte sista ordet. Ögonblicksbilder ur tonsättaren Kaija Saariahos liv. <i>Wilhelm Kvist</i>	451
Kvinnefrigjering i yrke og politikk. Hilde Bojers erindringsbok. <i>Bernt Hagtvet</i> . .	454
Annie Lööf – En ung makthavare. <i>Fredrik Sterzel</i>	456

* * *

Sammanfattning	459
Tiivistelmä.	460

ISSN 0029-1501

Tryck: Tellogruppen AB, Söderköping

HANS H. SKEI

NOBELPRISEN I LITTERATUR 2023 TIL JON FOSSE

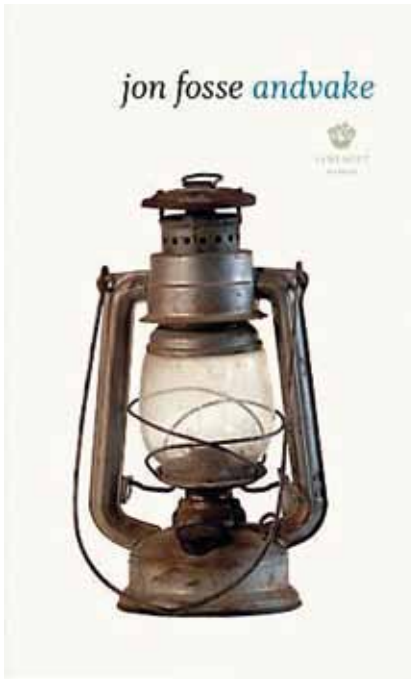
Det kom kanskje ikkje som ei overrasking at prisen gjekk til Jon Fosse. Han har fått mange prisar nasjonalt og internasjonalt, både for romanar og skodespel, og rykta vil ha det til at han har vore kandidat til prisen i mange år.

NTs norske redaktør kommenterer tildelinga av Nobelprisen i litteratur for 2023 til den norske forfattaren Jon Fosse.

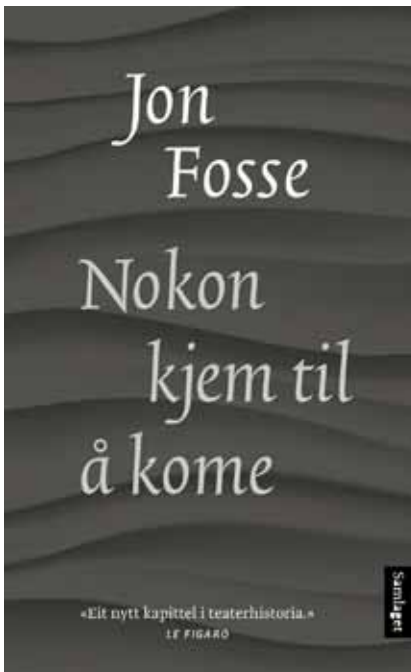
Jubelen sto høgt i taket i alle delar av norsk litterær offentlegheit, og sjølvsgatt var det dei nynorske miljøa som hadde størst grunn til å gle seg. Ingen forfatter som skriv nynorsk har fått prisen tidlegare, sjølv om Olav Duun «nesten» fekk prisen i 1925 og Tarjei Vesaas må ha vore ein opplagt kandidat i mange år på 1950- og 1960-talet. Men vi skal hugse at det å skrive nynorsk ikkje er så spesielt som enkelte internasjonale aviser vil ha det til, nemleg at Fosse skriv på eit «minoritetsspråk». Det gjer han verkeleg ikkje: Han skriv på det eine av dei to jamstilte skriftspråka vi har i Noreg. Dessutan er det slik at Fosse stadig peikar på at det er det skriftlege, skrifta i seg sjølv, «skriftas materialitet», som skaper og ber meiningane i det han skriv. Bøkene hans er blitt omsett til eit femtitals språk, og skodespela blir sett opp på scener over heile verda på minst like mange ulike språk. No får han den gjæveste prisen ein kan få for forfattarskapen, og alt dette må kome av heilt spesielle litterære

*Jon Fosse.
Foto:
Agnete Brun.*

kvalitetar ved skrivemåten, sjølv om det åleine ikkje er nok. I bøkene hans møter vi ei djup og meir eller mindre universell forståing av menneske i handling og i samspel som løfter diktinga langt bortanfor og høgt over det vestlandske fjordlandskapet som tekstane i stor grad er skrivne inn i. Endå ein gong ser vi at stor dikting har rot i det heimslege, men når ut til verda, eller kanskje at det nære forklarar det fjerne. Det lokale blir universelt; røynsler og opplevingar kan vere så grunnleggjande at dei løyser seg frå tid og stad og når fram til lesarar på ulike stader og til ulike tider. Det gjeld kanskje ikkje like mykje for alt Fosse har skrive, men det gjeld for dei beste romanane og det gjeld i utprega grad for skodespela.

Grunngjevinga for prisen

«Nobelpriset i litteratur år 2023 tilldelas den norska författaren Jon Fosse, för hans nyskapande dramatik och prosa som ger röst åt det osägbara.» Slik presenterte den faste sekretæren i Svenska Akademien prisen, med ei kortfatta, men presis formulering som altså legg vekt på at Fosse er nyskapande både som dramtikar og prosaforfattar, utan å velje den eine sjangeren framfor den andre. Og sjølv om det let seg gjere å finne klåre skilnader både språkleg og tematisk, ut over dei som følgjer av sjangeren sjølv, er det både rett og rimeleg av Akademien å handsame dei to som likeverdige. At forfattarskapen «ger röst åt det osägbara» fangar også inn trekk ved Fosses dikting som mange har peika

på; trekk som er blitt forsterka og kjem klårare til uttrykk i den seinare delen av diktargjerninga – ikkje minst i hovudverka i den omfattande romandiktinga *Trilogien* (*Andvake, Olavs draumar, Kveldsvævd*) og i *Septologien*. Og likevel har eg ei kjensle av at det er skodespela som har vore mest avgjerande for at Fosse tidleg sto fram som ein mogleg framtidig prisvinnar, for det var på scener verda rundt at han fekk sitt internasjonale gjennombrot. Og når han først slo gjennom både heime og ute som dramatikar, ville det liksom ingen ende ta. I løpet av nokre intense år skreiv Fosse eit trettittals dramatiske arbeid, frå dramadebuten med *Og aldri skal vi skiljast* i 1994. Kjende stykke er *Nokon kjem til å komme, Natta syng sine songar, Namnet, Dødsvariasjonar*. Fleire kunne nemnast, og felles for mange av dei er den strenge forma og ei kjensle av klaustrofobi som er vanskeleg å kome ut av. I eit rikt og gjevande samspel med regissørar og skodespelarar fornøya Fosse sjangeren og fekk ry på seg som «ein Beckett for det 21. hundreåret». Nokre år før hadde han vore bestemt på at han aldri skulle skrive eit drama, men det endra seg fort. Beckett er nok eit førebilete, slik Thomas Bernhard er det. Fosse har elles omsett tekster av Kafka, Trakl og Rilke, noko som kan vise tilbake til hans eiga dikting og kva han er opptatt av. Ordförande i Nobelkomiteen i Svenska Akademien, Anders Olsson, kan likevel understreke at Fosse nok deler svartsynet til dei han slektar på, men også at han er radikalt annleis fordi vi kan finne «en djup värme och naiv blottställthet i hans avskalade bilder av mänsklig erfarenhet.»

Anders Olssons tekst er ei ypparleg, tydeleg og klår grunngeving for at tildelinga av Nobelprisen til Fosse var velfortent. Det blir også tydeleg at prisen kunne og burde komme akkurat no, etter at eit djuptpløyande hovudverk som *Septologien* var slutført. Med skodespela sine hadde Fosse erobra teaterscener verda over, frå små og store scener i heimlandet til Paris, London og New York. Etter kvart nådde også romanene lenger og lenger ut i nye omsetjingar. Ein av dei (*Det er Ales*) kom faktisk ut på tysk før den kom på norsk, og *Septologien* kom ut samstundes i mange land.

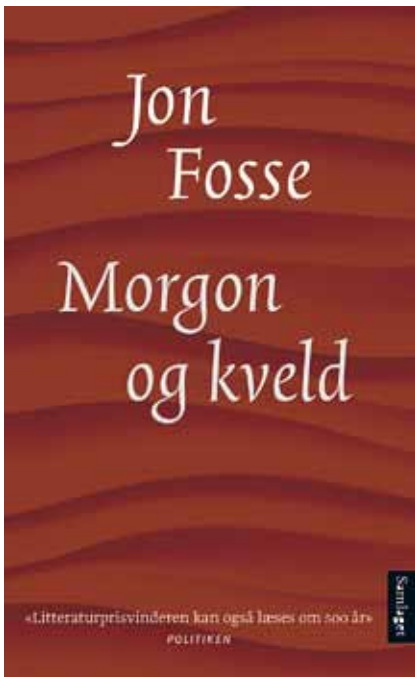
Som om ikkje det eg har nemnt så langt skulle vere nok, er Fosse også lyrikar med ei rad diktsamlingar etter at første samlinga, *Engel med vatn i augene*, kom ut i 1986. Og same kva ein les av Fosse må ein bli slått av det lyriske ved språket han nyttar i både prosa og dramatik. Om det finst noko slik som lyriske eller poetiske romaner – det er faktisk skrive litteraturvitskaplege arbeid som hevdar at det er slik – må Fosses prosaarbeid utan tvil høyre heime i ein slik under-sjanger. Lyrikken blir omtalt, men ikkje lagt vidare vekt på, i Svenska Akademiens presentasjon eller innstilling om Fosses dikting. Fosse er sikkert ikkje lyrikar i Nobel-klassen, men det er velfortent at det lyriske som eit sentralt kjenneteikn i tekstene hans trass alt blir framheva.

Romanuniverset

Fosse debuterte som ein svært unge mann med romanen *Raudt, svart* i 1983. Det var fleire som ikkje tilrådde utgjeving av romanen, men i ettertid er det lett å sjå at romanen peikar framover og har ein språkleg rytme og tone som blir forsterka i seinare bøker. Som etter måten ung litteraturforskar og bokmeldar, skreiv eg ei melding boka i den nynorske vekeavisa *Dag og Tid* (21.4.1983). Eg avslutta meldinga med at debutboka til Fosse «gjev løfte for framtida», men skal ikkje påstå at eg forsto korleis desse løfta kom til å bli innfridde. Men eg er framleis tilfreds med at eg mellom anna skriv følgjande: Her finn vi «ei biletskapande evne som kjennemerker stilen; overraskande vendingar, nye og gode samanlikningar, parallellar og oppattakingar er brukte med moderasjon. Språket får nesten ei suggererande kraft ... i rytmen og rørsla i språket ligg mykje av meininga som teksten elles kanskje har vanskeleg for å formidle.»

Meir enn tjue år seinare, i *Nordisk Tidskrift*, skreiv eg om Fosse som «Prisvinnar i særklasse» då han fekk Nordisk Råds litteraturpris (2015) for dei tre romanane som utgjer *Trilogien*. Eg avslutta slik: «Det konkrete og realistiske glimtar til samstundes som vi ser glimt av eit overlys over tilværet, medan vi les tekstar som kan løfte og bere og overtude oss om at vi ikkje er åleine. Det kjem til å kome fleire bøker i fleire sjantrar frå Jon Fosse, og det ligg heilt sikkert framtidige prisar og ventar på han.» I mellomtida hadde

eg skrive om romandiktinga hans på eit tidspunkt då han var midt inne i sin «dramatiske raptus» og romanene måtte finne seg i å vere «i skuggen av dramatikken». Det endra seg sjølvstundt med *Trilogien*, og med *Septologien* må ein kunne slå fast, som Svenska Akademien faktisk gjer, at Fosses to viktigaste litterære sjantrar er tilnærma likeverdige. Det betyr sjølvstundt ikkje at dei er like, og kanskje er dei ulike ikkje berre som heilt ulike tekststypar, men også i tilnæringsmåtar og tematikk. I roman etter roman møter vi personar, gjerne unge menneske, som ikkje finn seg til rette, som kjenner seg utafør, annleis, utilpass, og som slit med å finne ut kven dei er og kva dei er.

Kanskje gjeld dette for dei tidlege romanene, medan det er andre spørsmål utan klåre svar i seinare bøker. Fosses tekstar spør meir enn dei gjev svar, men ved å stille spørsmåla igjen og igjen, gjennom repetisjonar med variasjonar, kjem vi likevel nærare ei forståing til dømes av kallstanken, av kva kunsten krev eller kostar, og kva det er som gjer det mogleg å vere menneske i verda når vonbrot og motgang og uforstand ser ut til å vere faste følgjesveinar? Jon Fosses beste romanar, *Stengd gitar*, *Naustet*, *Morgon og kveld*, *Trilogien* og *Septologien*, freistar alle å gje røyst til det uutseielege. Dei søkjer mot dei stadene vi ikkje veit noko om, på ein slik måte at den insisterande og suggererande og lyriske prosa skriv seg så langt fram som det er mogleg – til eit lysande mørker, til ei tru gjennom all tvil, til ei visse om at menneskeånda kan og skal skape noko som ikkje var her før, og som det er livsviktig å halde fast på.

Særtrekk ved dei dramatiske arbeida

Eg hevda at Fosses romanpersonar ofte er einsame, og det å vere to og leve saman er ikkje noko opplagt eller lukkeleg løysing. Ein kritikar har peika på at i skodespela er personane annleis enn i prosatekstene: Dei er så vanlege at dei blir uvanlege. Dei er alminnelege, «kvardagsmenneske» som i situasjonar vi kan kjenne oss igjen i, opplever at grunnen sviktar, at det dei trur og tenkjer, ikkje er til å tru på, og konfrontasjonane med andre i nære relasjonar kan bli katastrofale. Kanskje er det i skodespela endå klårare at fortida er ein levande og aktiv del av notida – at fortida ikkje er død og ikkje eingong fortid slik det heiter hos Faulkner.

Anders Olson viser til at Fosse fekk sitt store europeiske gjennombrot som dramatikar med oppsettinga av *Nokon kjem til å komme* i Paris med regi av Claude Régys, der Fosses reduksjon av språk og handling til eit minimum (Fosses «minimalisme») gjer at det enkle og kvardagslege kan gje uttrykk for sterke kjensler av avmakt og uvisse. Fosses dramatiske tekster er ikkje kravstore når det gjeld scenerommet, og mange kan spelast på små scener. Persongalleriet er som oftast avgrensa, men ikkje slik at det berre er eit par aktørar. Men dei som er der, fire, fem eller seks, har enkle og korte replikkar som i sum blir ein straum av ord som kan vere enkle, men har dobbelt botn, og stadig er det slik at når ein teier blir mangt og mykje avslørt. Men når rollene er så abstrakte som «Den unge kvinna, Den unge mannen, Faren, Mora, Baste» i *Natta syng sine songar*, skjønar vi at det som skjer langt på veg er å forstå som allmengyldig ut over familierelasjonar, tid og stad.

Då Nynorsk Kultursentrum for meir enn femten år sidan prøvde å lage eit oversyn over dramaoppføringar, fann dei fram til 495 oppsettingar i 44 land – sidan er det blitt langt fleire. Fosse er utan samanlikning den norske forfattaren som er blitt mest spela i moderne tid, og det er berre Ibsen som har nådd vidare med sine dramatiske arbeid.

Fleire har sett manglande kommunikasjon mellom menneske i samspel som eit kjenneteikn for Fosses dramatik. Det er rimeleg nok sidan så mange setningar, så mange replikkar ikkje blir fullførte, så mange utsegner avbrotne, så mykje blir motsagt, at kommunikasjon og eigentleg samtale synest umogleg. Men så er det nok ofte slik at i nære forhold treng ein ikkje fullføre setningen – mottakaren veit kva framhaldet vil vere og kunne i og for seg ha sluttført replikken. Same korleis ein tolkar dette, står vi att med ei kjensle av melankoli, sorg og sagn, og budskapet må vere at også dette skal ein tole og bere og forsone seg med det. Ein Fosse-kjenner seier det rett ut slik: «Fosse inviterer oss til å forsona oss med livet, avmakta og døden. ... Mangt og mykje i forfatterskapen er boren oppe av ein sterk humanisme (Jan H. Landro). Det gjeld for heile diktninga hans, sjølv om det kjem sterkast og klårast fram i *Septologien*.

Treng eg nemne her mot slutten av Fosse har skrive mange barnebøker, at han har gitt ut fleire essay-samlingar, og at han er aktiv som omsetjar både av prosa, drama og lyrikk?

Sluttord

Fosse seier sjølv at han aldri planlegg bøkene sine – han skriv dei berre fram, om omstende og tilhøve gjer at han får det til. «Når eg skriv, byrjar eg på ingenting, rå skaping. Når eg får det til, gjev det den største gleda. Når eg ikkje får det til, er det som å slita i mitt eige kjøt.» Nobelprisen er det endelege beviset på at han har «fått det til.» Han har fått ei mengd prisar og utmerkingar. Han er Ridder av St.Olavs orden, han bur i Statens æresbustad som næraste nabo til Slottet i Oslo, han er Æresdoktor ved Universitetet i Bergen – og no altså Nobelprisvinnar. Han er, sjølv sagt, strålande glad for å ha fått prisen, men vi må tru han når han seier at det knapt gjer nokon skilnad når det gjeld arbeidet hans. Han veit at prisen ikkje er gjeven til han som person, men til det åndsens arbeid han har utført gjennom førti år og som til tider må ha vore både plagsamt og slitsamt. Vi kan også vere heilt sikre på at han har skrive fram ein litteratur i verdsklasse utan tanke på pengar eller heider og ære. Difor kjem han til å skrive vidare, som om ingenting har hendt, for å finne ut kva det vil seie å vere menneske i verda, kva som krevst for å leve i gode og onde dagar i ei foranderleg verd. Dei store og endelege livsens gåter finst som ein undertone i skildringar av kvardagsliv og av kunstnarliv med langt mot noko som er større enn ein sjølv.

Sett frå Noreg er Nobelprisen til Fosse ei storhending i litteraturens verd – førre gong ein norsk diktar fekk prisen, var i 1928 då Sigrid Undset fekk han. Det som har skjedd, er viktig for norsk litteratur reint allment. At tildelinga er blitt godt mottatt i mange land og ulike litterære miljø, tilseier at ikkje berre vi i Fosses heimland meiner at dette er ein velfortent pris.

MARICA GRIPENBERG

KONSTNÄREN ALBERT EDELFELT

– En fosterländsk kosmopolit

Ännu idag, över hundra år efter sin död, hör Albert Edelfelt (1854-1905) till Finlands mest kända konstnärer. Han blev både känd och uppskattad redan under sin livstid.

Marica Gripenberg är filosofie magister och lärare i bildkonst. Hon är också frilansskribent inom konst, främst för *Hufvudstadsbladet* i Helsingfors. Hon porträtterar här Albert Edelfelts konstnärsskap utifrån Konstmuseet Ateneums vandringsutställning.

Kuratorerna Anne-Maria Pennonen och Hanne Selkokari vid Konstmuseet Ateneum i Helsingfors ville med vandringsutställningen - separatutställningen av Edelfelts verk - särskilt belysa hans internationella karriär. Utställningen visades i Paris i Petit Palais våren 2022 och i Göteborgs konstmuseum hösten 2022, innan den öppnades i Konstmuseet Ateneum i Helsingfors våren 2023 i utökad form. Utställningen lockade 351 246 besökare till Ateneum, det är alla tiders publikrekord.

Edelfelt målade och verkade under största delen av sitt liv i Paris flera månader varje år och visade också sina målningar på Salongen i staden, där han ofta blev prisbelönt. Ändå var vandringsutställningen i Petit Palais den första separatutställning av Edelfelts verk i Frankrike.

På utställningen kunde man beundra många klassiska verk, som "Lekande pojkar på stranden" från 1884 och "I Luxembourgträdgården i Paris" från 1887. Båda representerar tidens friluftsmåleri. Men snabba skisser utförda enbart utomhus helt à la prima är de inte. Den tekniken betyder att målningen utförs i ett svep utan att olika målningsskikt torkar mellan varven. För den till formatet stora målningen från Luxembourg-trädgården gjorde Edelfelt en mängd förarbeten; minst sextio teckningar, akvareller och oljeskisser behövdes. Ett antal av dem fanns med på utställningen. Dessutom visades målningar, som aldrig visats i Finland tidigare, så som porträttet i pastell av Elsa Lindberg-Dovlette.

Gedigen utbildning

Albert Edelfelt visade tidigt både intresse och anlag för teckning. Hans far Carl Albert Edelfelt föddes i Karlshamn i Sverige, men skickades, efter sin fars död, till sin morbror i Finland och fick sin utbildning i landet. Med tiden blev fadern överarkitekt för allmänna byggnader. Som barn satt Albert med

*Självporträtt i
1600-talsdräkt 1889.
Foto: Finlands
Nationalgalleri/Jenni
Nurminen.*

sitt ritbräde och tecknade tillsammans med faderns kolleger. Hemifrån blev han uppmuntrad i sina konstnärliga ambitioner. Modern Alexandra Brandt växte upp i Borgå. Familjen rörde sig i kretsen kring skalden Johan Ludvig Runeberg. Tyvärr dog fadern redan när Albert Edelfelt bara var fjorton år, vilket försatte familjen i penningknipa. När Edelfelt var femton år och ännu gick i skolan, började han parallellt studera måleri och teckning vid Finska Konstföreningens ritskola i Helsingfors. Något år senare, efter studentexamen 1871 arbetade Edelfelt ännu under några terminer vid universitetets ritsal och vid Adolf von Beckers privata akademi. Vid den här tiden var historiemåleriet den genre som uppskattades allra mest inom måleriet. Edelfelt var intresserad av historia och ville gärna ägna sig åt historiska motiv. Dessutom behövde Finland en konstnär som kunde skapa ärofulla historiska scener ur Finlands förgångna, allt för att höja den nationella självkänslan. I Antwerpen fanns den mest ansedda utbildningen på området.

Med hjälp av ett stipendium reste Edelfelt hösten 1873 till Belgien; han kunde tyska och klarade sig bra i studierna, efter några månader blev han uppflyttad till högsta klassen. Han skrev brev till modern regelbundet från alla sina resor så länge hon levde. Nu berättade han om vilken stor upplevelse det var att få se Rubens konstverk i verkligheten, särskilt färgbehandlingen med den genomskinligt klara koloriten imponerade på honom. Porträttmåleri var inte det Edelfelt helst ville ägna sig åt. Men porträttbeställningarna var ett sätt att dryga ut kassan. I porträtten märks ofta en tydlig inspiration från Rubens, just när det gäller den genomskinligt lysande hudfärgen och den klara färgskalan. Edelfelts syster Berta gav ut broderns brev i sex band efter hans död,

I Luxembourg-trädgården i Paris, 1887. Foto: Finlands Nationalgalleri/Hannu Pakarinen.

det är en ganska kraftigt vinklad utgåva. Nu har Svenska litteratursällskapet i Finland digitaliserat stora delar av Albert Edelfelts brev. Dem kan man läsa på webbplatsen edelfelt.fi.

Historiemåleri

I de historiskt inspirerade målningarna, var Edelfelt alltid noggrann med detaljerna. Frisyurer, kläder och hattar skulle vara tidstypiska. Men efter fem månader i Antwerpen började Edelfelt ändå längta efter att kunna måla mera realistiskt, utan att klä ut modellerna i historiska kostymer. Han ville också måla ute i det fria. Realismen och friluftsmåleriet var strömningar, som då var i ropet i Paris.

Till att börja med studerade Edelfelt historiemåleri också i Paris. Han besökte museer och studerade byggnader, möbler och föremål. I de historiska målningarna uttrycker han också känslor. I oljemålningen "Drottning Blanka" från 1877 syns både glädje och kärleken mellan modern och barnet. I målningen inspirerades Edelfelt av Zacharias Topelius saga "Rida ranka" som publicerades i "Läsning för barn" år 1871. Barnramsan "Rida rida ranka" var i olika versioner känd i hela Norden. I Edelfelts illustration till Topelius tolkning ser vi Blanche av Namur - gift med Magnus Eriksson och drottning av Sverige, Skåne och Norge - gunga sin unga son prins Haakon. I berättelsen som utspelar sig på

1300-talet förekommer också Margareta, Valdemar Atterdags dotter, som redan som barn blev bortlovad till prins Haakon sedermera Haakon IV. Som så ofta under målningsprocessen var Edelfelt missnöjd med målningen. Han skrev till sin mor att pojkens armar såg ut som små korvar. Målningen utgjorde ändå Edelfelts genombrott på Salongen i Paris, eftersom den hörde till de cirka två-tusen, som godkändes till utställningen, bland de över sjutusen målningar som erbjödits det året.

I den stora kompositionen "Hertig Karl skymfar Klas Flemings lik" skildras hat och i "Den brända byn" är det rädsla, som beskrivs med hjälp av en scen ur klubbekriget. Redan i slutet av 1870-talet hade Edelfelt nått framgångar inom genren. "Hertig Karl skymfar Klas Flemings lik" från 1878 illustrerar en berättelse, som återfinns i Anders Fryxells "Berättelser ur Svenska Historien". Berättelsen är säkert en skröna, som inte har ägt rum. Målningen visar hertig Karl när han drar den avlidne Klas Fleming i skägget och säger: "Om du nu levat, hade ditt huvud inte suttit mycket säkert", varpå Flemings änka Ebba Stenbock utbrister: "Om min salige herre levat, så hade hans nåde aldrig kommit här in". Modellen för den unga Daniel Hjort är konstnären Aukusti Uotila. Precis som i många andra stora scener känns den färdiga kompositionen något stel när man jämför med de skisser och förstudier, som ställdes ut tillsammans med det färdiga verket. Det skissartade porträttet av Uotila är levande, medan samma gestalt i den färdiga kompositionen verkar ha stelnat i sin pose.

Trots att Edelfelt målade friluftsmotiv, vardagliga scener, folklivsskildringar och en mängd levande och inträngande porträtt så övergav han aldrig historiemåleriet helt. Edelfelt kommenterade också den dåtida politiken både i målningar och illustrationer. Medan många finska konstnärer åkte till Karelen, när de sökte motiv till finsknationella målningar, så målade den svenskspråkige Edelfelt skärgårdsfolkets traditioner och sedvänjor vid kusttrakten främst nära Borgå, i Haiko där familjen firade somrarna. Redan 1879 hyrde Edelfelts mor förvaltarvillan på Haiko gårds marker. Följande år köptes villan, för att utnyttjas som familjens sommarställe. I närheten av familjen Edelfelts villa lät Edelfelt bygga en sommarateljé. Dit återvände han varje sommar. Idag är den museum. Edelfelt inspirerades av Johan Ludvig Runeberg i sin fosterländskhet, medan många finska konstnärer främst inspirerades av Kalevala vid den tiden.

Ännu under åren 1894-1900 utförde han några stora illustrationsarbeten i historisk stil. Det gällde diktsamlingarna "Svenska bilder" av Carl Snoilsky, "Fältskärens berättelser" av Zacharias Topelius, "Kung Fjalar" och "Fänrik Ståls sägner" av Johan Ludvig Runeberg.

Samtidigt som Edelfelt målade scener ur Finlands förflutna började han också ägna sig åt det efterlängtrade friluftsmåleriet.

Konstnärens hustru och Emilie von Etter på en balkong i Cannes 1891. Foto: Finlands Nationalgalleri/Jenni Nurminen.

Livet i Paris

I Paris gjorde Albert Edelfelt ett medvetet val; att lära sig tala franska flytande så fort som möjligt. Han umgicks mycket med franska konstnärer och fick många kontakter, som han med sitt öppna sätt och sin sociala begåvning hade lätt att närma sig. Till att börja med hyrde Edelfelt olika små ateljéer i Paris. När han fick råd att hyra en ateljé i det nya ateljéhuset på Avenue de Villiers, i samma hus där hans närmaste konstnärskollega Pascal Dagnan-Bouveret bodde, behöll han den sedan resten av livet.

I Paris hade friluftsmåleriet slagit igenom redan på 1870-talet. Edelfelt inspirerades av sättet att måla och ville nu i sina målningar få fram en känsla av olika slag av naturligt ljus. Både solsken och skugga, men också månsken förekommer på hans målningar. Han målade till stor del utomhus, men ibland även i vännen Dagnan-Bouverets växthus i glas. Oftast komponerar han duken så att konstnären själv står i skuggan och ser ut över en sol- eller månbelyst scen.

Kanske ljusbehandlingen var en spegling av hans egna sinnesstämningar, med ständiga mörka tankar och tvivel på den egna förmågan - men ändå alltid med hopp om ljusare omständigheter och att följande målning skulle bli mycket bättre än de tidigare.

"I Luxembourgträdgården i Paris" från 1887 är en stor oljemålning med många barnsköterskor och deras skyddslingar. Den blev en av Edelfelts största målningar och också den med mest figurer. Största delen målades utomhus och i växthuset från maj till juli 1886, sen bearbetades den på Haiko senare samma år och fullbordades i Paris följande vår. Edelfelt var mycket självkritisk under processen, efter flera månaders arbete beskrev han målningen i ett brev till sin mor; "tillsvidare liknar den snålsoppa" var hans slutsats. I dag är den kanske den mest kända av alla Edelfelts utomhusmålningar. Den var också den första av hans målningar som till stora delar målades utomhus, ljuset och själva luften är målningens viktigaste element. Den är dessutom den första friluftsmålningen inom den finska konstens historia.

Pascal Dagnan-Bouveret var en anhängare av den naturalistiska stilen, som var aktuell i Paris. Edelfelt beundrade ofta vännens målningar, men han fastnade inte själv i det naturalistiskt exakta måleriet. Han ville inte åter skapa verkligheten utan istället lyfta fram det som var osynligt i motivet, som modellernas karaktärer i porträtten. Eller det stämningsskapande - men inte nödvändigtvis det fotografiskt korrekta ljusspelets skiftningar i landskapsmålningarna. Det var alltid stämningen, belysningen, färgerna och förmågan att förmedla känslor av olika slag, som betydde mest för Albert Edelfelt.

Edelfelt reste mycket och de skarpare färgerna och större kontrasterna mellan ljus och skugga som mötte honom i södern, märks tydligt i målningar från Italien, Spanien och södra Frankrike. Belysningen och ljus- och färgproblematiken var viktiga element, men en riktigt helhjärtad impressionist blev Edelfelt inte, även om hans måleri i vissa skissartade studier ligger nära den stilen. Symbolismen var en annan stilriktning, som intresserade Edelfelt en tid, och man kan hitta spår av riktningen i många av hans målningar under 1890-talet.

Världsutställningen i Paris

Albert Edelfelt utsågs till utställningskommissarie för den finländska avdelningen på Världsutställningen i Paris år 1900. Edelfelt arbetade målmedvetet för att Finland skulle få en helt egen paviljong. Det låg förstås nära till hands att Finland annars skulle ha fått ett utrymme i den ryska paviljongen. Edelfelt, och många med honom, ville absolut inte att konsten från det autonoma Storfurstendömet Finland skulle visas som en del av den ryska konsten i den ryska paviljongen. Orsaken var förstås dels politisk, men konstens utveckling i Storfurstendömet hade dessutom helt egna särdrag. Edelfelt använde ofta sitt inflytande och sina sociala kontakter för att hjälpa och lyfta fram andra yngre finska konstnärer, vilket förstås även var ett arbete för Finlands sak och ett uttryck för Edelfelts djupt kända kärlek till fosterlandet.

Familjeliv i många länder

19.1.1888 gifte sig Albert Edelfelt och barndomsvännen friherrinnan Anna Elise de la Chapelle, allmänt kallad Ellan. I slutet av året föddes sonen Erik. Pojken var ofta sjuklig och föräldrarna, speciellt mamman, reste runt mellan olika kurorter för att hitta stärkande behandlingar för sonen. Familjen förde ett ganska kringflackande liv under många år. Både i Paris och i Helsingfors flyttade de ofta. Men de reste också iväg på årslånga resor. Av breven framgår att Edelfelt var mycket förtjust i sin lilla son. Men i enlighet med tidens synsätt prioriterade familjefadern sitt yrke; målandet. Familjen hade i alla fall både barnsköterska och amma och senare en guvernant som reste med dem. Hustrun fick dra ett tungt lass och blev ibland intagen på olika behandlingshem för att vila upp sig. I Paris jobbade hon också ihärdigt för "Firma Edelfelt", som hon sade. Det betydde att en stor del av hennes tid gick till visiter, för att genom socialt umgänge skaffa porträttbeställningar åt Edelfelt. Det gick ganska bra för Ellan Edelfelt var både allmänbildad och språkkunnig. Men hur mycket Albert Edelfelt än målade, så var ekonomin alltid ett problem. Småningom blev de ständiga flyttningarna alltför betungande. Familjen slog sig ner i Helsingfors, men Edelfelt fortsatte att ensam resa till Paris och ateljén där, under några månader varje år.

Edelfelts klivna attityd till porträttmåleri

Albert Edelfelt slog igenom på allvar, som porträttmålare med porträttet av Louis Pasteur 1885. Konstnären var god vän med hela familjen och målade senare dem alla. Edelfelt fick hederslegionen för målningen av Louis Pasteur. Porträttet är ett miljöporträtt i halvfigur, där Pasteur är målad i sitt laboratorium. Vitsen med miljöporträtten är att berätta någonting om modellernas personlighet genom att de visas i sin naturliga omgivning. Miljöporträtten följer en gammal tradition bland äldre konstnärer såsom Holbein och Rembrandt. Men i Frankrike dök riktningen kraftfullt upp först i och med upplysningsfilosofernas åsikt om att individen är en produkt av sin omgivning. Pasteurporträttet är Edelfelts mest kända bidrag på miljöporträttens område. Det avbildas fortfarande i franska skolböcker, som en illustration till framställningar om Louis Pasteur.

Men Edelfelt fick också en hel del porträttbeställningar, där motivet var unga parisiska damer. Det var också den typens målningar, som var lätta att sälja. Dem kallade Edelfelt lite föraktfullt för "Solskensstycken", trots att de vanligen är målade med både skicklighet och finess så intresserade de inte honom särskilt mycket. Han var ändå tvungen att måla en hel mängd av dem eftersom de var målningar, som föll allmänheten i smaken och de gav inkomster.

Edelfelt ansågs redan tidigt vara en skicklig porträttmålare. Det är klart att konstnärens förhållande till modellen ofta avspeglas i målningen. Porträtten av nära vänner visar en särskild iakttagelseförmåga. Det visar ju också porträttet av vännen Pasteur, men även det fina dubbelporättet i pastell av Ville och Antoinette Vallgren från 1886, eller de många porträtten han målade av sin egen familj.

Några porträtt är mycket avslöjande. Det är inte enbart modellernas karaktär, som blottläggs utan också konstnärens egna känslor.

Redan 1880 målade han ett levande och känsligt porträtt av den ryska adelsdamen Sophie Manzey. Hon var på besök hos sina släktingar familjen von Etter, som då ägde Haiko gård. Under arbetets gång blir konstnären djupt förälskad i modellen. Senare friar han till henne. Men hennes familj godkänner inte Edelfelt som har fel religion, fel språk, fel nationalitet och som dessutom inte är rik. Men Edelfelts beundran och uppskattning av Sophie Manzey lever vidare i porträttets lysande färger mot fonden av vita liljor.

En av Edelfelts modeller i Paris hette Virginie. Hon finns på många målningar också av andra konstnärer. Men när man ser på den sensuella oljemålningen "Virgine" från 1883, så är det lätt att tro att hon var mer än bara en modell för Edelfelt. Han ville fria till henne, men det satte hans mor stopp för under ett av sina besök i Paris.

Albert Edelfelt målade många porträtt av sin hustru. Men den dramatiska målningen "Porträtt av konstnärens hustru", från 1896 är i en klass för sig. Den svarta pälskragen och mörka capen bidrar till dramatiken, medan det samtidigt viljestarka och mjukt lysande ansiktet gör att modellen verkar lika ouppnåelig, som den oskuldsfulla Sophie Manzey - konstnären är klart imponerad av henne.

Bertel Hintze var Albert Edelfelts första levnadstecknare. Han berättar att Edelfelt den 2 augusti 1905 fick ett anfall med smärtor i bröstet; en blodpropp i lungan. Den adertonde augusti dog han, endast femtioett år fyllda. Bara ett år senare dog också sonen Erik i tuberkulos under en resa i Frankrike. Ellan Edelfelt gifte om sig några år senare. Men valde till slut att begravas i samma grav som den första maken och sonen, men under en egen gravsten.

HENRIK WIVEL

NORDENS STØRSTE KUNSTMUSEUM

Nasjonalmuseet i Oslo

I Oslo er det lykkedes med en fremragende fusion af flere kunstarter under samme tag. Det ny Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design åbnede i 2022 og har allerede stået sin prøve. Museet ligger vis a vis Oslo Rådhus ved havnefronten og Aker Brygge. Det samler genstande fra fire tidligere norske museer i ét hus, der virker både solidt og elegant og fint indpasset i bymiljøets arkitektoniske udtryk på stedet. Museets tyske hovedarkitekt Klaus Schuwerk har ønsket at skabe en moderne tempelbygning til kunsten og kulturen og løfte museet op på et plateau, der samtidig fungerer som en integreret del af museets rumligheder.

Nordisk Tidsskrifts danske redaktør Henrik Wivel skriver om det ambitiøse museumsbyggeri.

Oslo er blevet beriget med flere markante kulturbyggerier de senere år. Det største af dem alle er det ny Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, der ligger centralt lige ved Oslo Rådhus, den mondæne Aker Brygge og havnefronten.

Nasjonalmuseet er ikke et lige så spektakulært byggeri som Operaen, Munch Museet og Deichman Biblioteket i den ny østlige bydel Bjørvika, men det er funktionelt og diskret i sin elegance. Udvendigt og især indvendigt. Museet markerer sig ikke specielt i byrummet, men føjer sig ind i den eksisterende, massive modernitet i området, hvor rådhusets tunge blanding af art deco og brutalisme dominerer pladsen ud mod havnen.

Nasjonalmuseet er bygget på en grund, der tidligere husede Vestbanens Station og var et trafikknudepunkt med mange rejsende. Banen lukkede ned i 1990, hvor al trafik samledes i Centralstationen ved Bjørvika. Området lå i 20 år hen som et udefineret terræn og blev brugt som parkeringsplads. Indtil der i 2009 blev udskrevet en arkitektkonkurrence om denne nye centrale museumsfu-

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. Brynjulf Bulls Plass 3, Oslo. Arkitekter: Klaus Schuwerk og Kleihues+Schuwerk, Berlin. Interiør: Marco Magni og Guicciardini & Magni Architetti, Firenze. Bygherre: Kulturdepartementet. Areal: 54.000 kvm. Pris: ca. 7. milliarder no. kr.

*Oslos ny Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design set udefra gadebilledet.
Foto: Nasjonalmuseet.*

sion, hvor ambitionen var at samle fire museer under et tag: Nasjonalgalleriet (1836), Kunstindustrimuseet (1876), Arkitekturmuseet (1975) og Museet for Samtidskunst (1988). Alle havde til huse i bygninger, der var blevet utidssvarende eller som i tilfældet Museet for Samtidskunst ikke var bygget til formålet. Samtidsmuseet fik til huse i den tidligere nationalbank, hvad der fik mange i 1980ernes yuppieøkonomi til at tale om kunsten som den nye kapital og handle derefter i Nordens oliestat.

Oslo Kommune og det norske kulturministeriums ambition er lykkedes. Efter mere end 10 års planlægnings-, bygge- og indretningsfaser åbnede museet i 2022 og har allerede stået sin prøve. Fusioner er ikke altid af det gode, men i Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design fungerer det faktisk. Den ny bygning syner ikke af meget i byrummet. Det skyldes, at hovedarkitekten Klaus Schuwerk har måttet tage hensyn til to eksisterende og fredede bygninger på grunden: den gamle hovedindgang til Vestbanen Station, som i dag huser Nobels Fredscenter og stationsforstanderens hus, der rummer en café og en museumsbutik. Museet ligger derfor ikke med en stor synlig front ud mod pladsen ved rådhuset og bryggen, men er passet ind i en vinkel bag de to historiske huse, hvor publikum finder hovedindgangen i et intimt og stille gårdrum.

Arkitekten har løst problemet med den manglende synlighed ved at bygge museet som en base med en overbygning. I pagt med forestillingen om kunstmuseer som vor tids templer har han kaldt Nasjonalmuseet for et nutidigt svar på Parthenon i Athen. Han har brugt museets to nederste etager som et fundament for den tredje etage, som han kalder ”Lyshallen”. Lyshallen bruges til skiftende særudstillinger og er løftet op, som den kan ses dag og nat som en hvid kube. Den langstrakte hal på 2400 kvm er delvis transparent. Den er beklædt med tynde plader af lyst portugisisk marmorglas, der belyses både indefra og udefra, så den i mørketiden står som et vartegn for huset. En signatur.

Nasjonalmuseets ydre kvalitet ligger generelt i materialevalget og den horisontale snit i strukturen, der betyder at bygningen ikke larmer så meget som rådhusets vertikale rejsninger og de omkringliggende kontorkuber i glas og beton. Der er ikke sparet på noget. Det er norsk. Den solide base er opført i grå skifer, som er skåret på tværs i stave, der ligger i tætte horisontale lag, efter amerikansk forbillede. Det understreger det horisontale og solide i bygningen og skaber samtidig et fint og levende spil i facaden, der tilmed brydes af enkelte dybe vinduesnicher. Alle vinduesrammer er i bronze, der, ligesom skifferen, vil patinere smukt med årene. Det virker som et hus, der er bygget for at holde, og ligesom kunsten kan anskues under evighedens synsvinkel.

Populært mødested med panorama

Inden for er Nasjonalmuseets døre og vægpaneler lavet af mørkbejset tysk eg og alle gulve af lys bredplanket tysk eg. Slidstærkt, funktionelt og praktisk og tilmed akustisk dæmpende, hvad der er godt i en bygning, der ud over museumssale rummer et forskningsbibliotek, en studiesal for samlingen af tegninger og grafik, og dertil museumsshop og en restaurant og en café.

Ovan: Smukt grønligt farvesat sal med de norske nationalromantiske malere i den kunsthistoriske del af museet.

Nedan: Sublim sal i den kulturhistoriske del af museet med Nøstetangen glas i elegante monter.

Foto: Nasjonalmuseet/Iwan Baan.

*Blåtonet sal med norsk og international kunst omkring år 1900.
Foto: Nasjonalmuseet/Ina Wesenberg.*

I stueetagen ligger restauranten ud mod den indre gård, mens førstesalens store café breder sig i husets længdeakse med panoramaruder ud mod bryggen og rådhuset og en bagvæg med et opskaleret, linjebåret og farvestærkt maleri af Sol LeWitt. Museet er blevet et populært mødested, men overalt ligesom suges stemmer og samtale op, så bygningen er en akustisk fornøjelse.

Fornemmelsen af velvære ligger også i bygningens rumlighed. Der er god plads. 54.000 kvm i alt, ikke så lidt! Ikke helt som Louvre i Paris eller The Met i New York, men tæt på og vægtigt på en selvfølgelig måde.

Ankomsten er vigtig. Forløbet af rumligheder er vigtigt. Arkitekt Klaus Schuwerks ide er, at museets base skal være "et klassisk museum, et perfekt byggeri med en god rækkefølge af rum med gode proportioner". Den hensigt mærker man som besøgende. Foyeren er et stort overskueligt fordelingsrum og i kælderetagen breder garderoben sig generøst. Det kunne de lære noget af i det ny Munch Museum, hvor alting er mokset sammen i stueetagen på en uhensigtsmæssige måde, der stresser og forvirrer.

Kontorer og magasiner er trukket tilbage i huset, hvor de ikke spærrer for det egentlige: de kunst- og kulturhistoriske samlinger, museet danner ramme om.

De to etager med de i alt 86 udstillingssale rummer udpluk fra museets ganske enorme samlinger. Forløbet både overskueligt og varieret. Det er indrettet efter klassisk musealt forbillede: en række store sale på linje med mindre sidesale i en rundgang. Både sindsudvidende spektakulært og samtidig intimt og nærværende, alt efter behovet, de interiører og den iscenesættelse af

genstande og værker, der er skabt. Samlingerne præsenteres både kronologisk fra oldtiden til i dag og tematisk grupperet. Hele tiden i et samspil mellem det norske og det internationale, så det nationale og identitetsmæssige kontekstualiseres og sættes ind i en sammenhæng, der både er historisk, kunsthistorisk, social og samfundsmæssig og med et virkeligt godt blik for de æstetiske kvaliteter, de enkelte genstande kan have.

Opstillingerne er stueetagens kulturhistoriske og designmæssige samling uhyre smukke, harmonisk iscenesat og med de mest elegante montrere og en præcis lyssetting. I et rum med de berømte norske Nøstetang glas fra 1700-tallet kan man se hvordan. De slebne glaspokaler står og lyser i høje slanke montrere og lader sig skue fra alle sider. Her er alverdens andre ting og sager: klassiske norske tekstiler, klassiske norske træskærerarbejder fra middelalderen og frem; her er kristen kirkekunst, gobeliner, malerier og liturgisk udsmykning; her er bondemøbler, empiremøbler, jugend og skønvirke, kineserier og japonisme fra den fjerne orient, og et sandt væld af design fra 1900-tallets modernisme, keramik og hjemlige indretning. Udstillingerne er virkelig genstandsåret, uden at de virker overlæsset, snarere muntert og sine steder iscenesat med lyd og scenografiske sætstykker, så publikum kan danne sig illusioner om, hvordan livet levedes på kongsgård i 1800-tallet. Andre rum, der dækker 1900-tallet, viser også hvordan design påvirkes og formes af krig, social nød og varemangel. Har man ikke andet, har mennesket jo altid sin opfindsomhed! Her er adskillige danske designere repræsenteret, og i det hele taget vidner samlingspræsentationen om de historisk tætte bånd mellem Norge og Danmark, der var andet og mere end 400 års nat. Det var også oplysning og fælles skabende energier, både æstetisk, funktionelt og politisk.

Og så har Nasjonalmuseet evnet det, som Statens Museum for Kunst i København ikke magter, nemlig at vise deres gipsafstøbninger som en integreret del af museets udstilling og identitet. En særskilt langstrakt sal er viet til 70 gipsafstøbninger i gips efter skulpturer fra antikken og renessancen. Her er der mulighed for at sidde og tegne og dermed holde fast i traditionen fra de europæiske akademier med deres rødder i billedkunstens primære læreprocesser og materialer.

Hvilken kunstsamling!

For denne signatur er førstesalens præsentation af billedkunsten fra renessancen og frem til nutiden selvfølgelig en nødvendighed. Det egentlige. Og hvilken samling! Det ikke bare fordi Nasjonalmuseet har viet en stor sal til verdenskunstneren Edvard Munch. Selvfølgelig har museet det. Munch er et geni og hans betydning kan ikke overvurderes. Tidligere fandt jeg, at de bedste Munch-værker hang i Nasjonalmuseet. Efter det ny Munch Museum

i Bjørvika præsenterer mesteren, er jeg ikke længere sikker. Der er flere af Munchs duplikker og skitser, der er bedre og langt mere intenst følsomme, forrevne og skarpe i Munchmuseet end her i Nasjonalmuseet. Til gengæld kan Nasjonalmuseet i flere andre sale vise Munch sammen med kunstnere fra hans samtid, som i en sal med temaet "Vitalisme", hvor Munch vises side om side med J. F. Willumsen, Gustav og Emanuel Vigeland, ligesom Munchs arbejdermotiver også vises i sammenhæng med andre sociale realistister i nordisk kunst som Christian Krogh og L. A. Ring.

Første sal udgøres af en perlerække af mesterstykker fra traditionen med internationale navne som: Cranach, El Greco, Artemisia Gentileschi fra renæssancen, barokken og manierismen. Europæisk romantik med Caspar David Friedrich, Gustav Carus og norske J. C. Dahl, der virkede som nationalromantisk kunstner i både Tyskland, Danmark og Norge og satte en storslået bevægelse i gang i norsk landskabsmaleri med store sublimе landskabspanoramaer af de populære Adolph Tidemand og Hans Gude, og særegne, vildt intense værker af Peter Balke og Lars Hertervig. Fra naturalismen, realismen og symbolismen omkring år 1900 glimter masser af værker af nordiske kunstnere, kvinder og mænd side og side i det moderne gennembruds frigørende ånd: Oda Krogh, Kitty Kielland, Asta Nørregaard, Harriet Backer, Harald Soelberg, Christian Krogh, Erik Werenskiold.

Ikke alene hænger mandlige og kvindelige kunstnere side om side, men også norske og internationale kunstnere præsenteres side om side som ligeværdige i tolkningen af den givne omverden – og inderverden: Gustave Courbet, van Gogh, Eduard Manet, L. A. Ring, Vilhelm Hammershøi, Berthe Morisot, Paul Cezanne, Helene Schjerfbeck, Auguste Rodin, Vigeland, Henri Matisse, Ludvig Karsten og et af verdens mest gribende Picasso-malerier fra hans "blå periode" af et ungt fattigt par på en café i Paris. Det er ikke til at se bort fra eller gå forbi. Det nagler en til stedet, til billedet som billede, som malerisk udsagn, men frem for alt som menneskeligt udsagn.

Interiøret skifter stil på grænsen mellem salene med "old masters" og modernismen og kunsten på det allerseneste. Hvor de tidligere århundredets kunst præsenteres i smukt farvesatte, varme, mørke og glødende sale efter suveræn international standard fra de store museer i den vestlige verden, bliver samtidskunsten præsenteret i hvide neutrale rum med samtidskunstens genblandinger: malerier, kubistisk maskinæstetik, vægobjekter, installationer, videokunst, keramik, tekstiler, assemblager, fluxus-, happening- og popkunst, hujende politisk aktivisme og arkitekturprojekter og prospekter af bl.a Sverre Fehn. Igen i et samspil mellem norske og internationale kunstnere og arkitekter. Det er altid givende og sjovt at følge disse parallelle spor: Norges svar på Fernand Leger hedder eksempelvis Ragnhild Keyser og Norges svar på Clyfford Still hedder Anna-Eva Bergman – og ja, de er begge virkelig gode.

Efter amerikansk forbillede præsenterer Nasjonalmuseet også private donationer i separate rum. Således kan The Frederiksen Family Collection ses i en stor sal med en række af de markante kvindelige kunstnere fra 1900tallet, navne som Joan Michell, Lee Krasner, Georgia O'Keeffe, Agnes Martin, Eva Hesse, Sheila Hicks, Simone Leigh og den britiske samtidskunstner Cecily Brown, der står på de fleste moderne museers ønskeliste. Det er ret blæret og vidner om muskler hos norske privatsamlere. Man må håbe, at dette enestående fine værkudvalg med tiden kan integreres i museets permanente samling.

En slags platonisk opstigen

Man kan betegne besøget i Nasjonalmuseet for kunst, design og arkitektur som en opstigning, som en slags platonisk rejse fra forne tiders skyggeverden mod nutidens lys i overensstemmelse med arkitekt Klaus Schuwerks ambition. Øverst ligger "Lyshallen" med sit langstrakte og højloftede rum, der kan deles, så to særudstillinger kan finde sted heroppe samtidig. I foråret 2023 vises den norske kubist Thorvald Hellesen og Louise Bourgeois parallelt. Det er et godt greb. I mange museer er særudstillingerne paradoksalt nok stuvet lidt af vejen i underjordiske labyrinter, annekser og indre gårde. I Nasjonalmuseet tones der rent flag: særudstillinger, det er toppen. Af huset, af kunsten lige nu og af kuratorisk snilde og kvalitet. Om sommeren kan publikum tilmed gå ud i det fri på taget og tage Oslo i øjesyn; den by og det parlament, der har stået for denne generøse gave til norske borgere og den ganske verden. Med det ny museum har Oslo fået to kulturelle tyngdepunkter: Bjørvika med de tre nye institutioner MUNCH, Operaen og Deichman Biblioteket og nu i det gamle centrum: Nasjonalmuseet, Astrup-Fearnley Museet og Nasjonalteatret.

Tillykke.

PETER STADIUS

NY FORSKNING OM NORDEN

Den akademiska forskningen inom humaniora och samhällsvetenskaper kring Norden och nordiska fenomen, har under de senaste åren sett en del nyare utvecklingslinjer och trender. Dels handlar det om nya projekt med varierande grad av institutionalisering och dels om nya forskningsteman och perspektiv.

Peter Stadius är professor och forskningschef på CENS – Centrum för Nordenstudier, Helsingfors universitet och ordförande i LF Finland. Artikeln bygger på ett föredrag på LF Svenska avdelnings årsmöte den 7 juni 2023.

Inom de akademiska kretsar där man aktivt gått in för att lansera och etablera Nordenstudier som en egen disciplin har det av Nordforsk finansierade konsortiet ReNEW (Reimagining Norden in an Evolving World) varit ett tongivande forum i den inomnordiska akademiska världen. Konsortiet består av sex partners, Köpenhamns handelshögskola, Århus universitet, Södertörns högskola, Oslo universitet, Islands universitet och Helsingfors universitet. Här bör speciellt nämnas Oslo universitets stora profilsatsning UiO:Norden (2016-2023) som en tongivande partner inom ReNEW.

I egenskap av projektledare för ReNEW, som startade 2018 och tar slut vid utgången av 2024, vill jag här presentera några av de nya forskningstrender som är aktuella inom ReNEW och andra närliggande akademiska miljöer. Det ska inte ses som en ansats att yrka på någon monopolställning i studiet av Norden, då sådan ju sker inom många olika akademiska miljöer i och utanför Norden, i det senare fallet ofta under benämningen skandinavistik. Mera strävar jag här efter att redogöra för vad som har varit centrala tendenser inom just ReNEW och den större krets av forskare som deltagit i våra evenemang och fått stöd för forskarmobilitet, workshops och publicering.

Att tala om Nordenstudier som en egen disciplin kräver en närmare förklaring, inte minst i förhållande till skandinavistik. Tanken är att Nordenstudier är jämförbart med andra typer av bredare humaniora- och samhällsvetenskapligt (humsam) inriktade regionala studier, som exempelvis Europastudier, Asienstudier eller Afrikastudier, för att ta några exempel på etablerade discipliner med bred internationell förankring inom forskning och akademisk undervisning. Då skandinavistiken traditionellt omfattar språk och litteratur samt ofta, speciellt utanför Norden, även bredare kulturstudier som t.ex. film och audiovisuell kultur, har Nordenstudierna en bredare ansats. Potentiellt ingår

alla humsam-discipliner från historia och samhällsvetenskaper till juridik och teologi samt beteendevetenskaper. Den samlande faktorn är regionen. Skandinavistiken, eller Scandinavian Studies på engelska, kan givetvis vara en del av Nordenstudier/Nordic Studies.

Här kommer vi också in på språkfrågan. ReNEWs årliga konferenser är engelskspråkiga och konsortiets bokserie utkommer endast på engelska. Huvudtanken är att också forskare utanför Norden som inte behärskar något av de skandinaviska språken kan medverka i egenskap av att de har ett sakintresse för Norden. Utgångspunkten är här den praxis som dominerar inom samhällsvetenskapernas internationella kunskapsutbyte. I bästa fall kan dock även ett engelskspråkigt forum för Nordenforskare ge uppmuntran och motivation för finskspråkiga forskare att förkovra sin svenska, eller något annat skandinaviskt språk. Andra språkförbistringar kanske sedan bör åtgärdas med ett större engagemang för den nordiska språkförståelsen. Men eftersom en av tyngdpunkterna för ReNEW är ett jämförande globalt perspektiv, är det även viktigt att nå ut till det internationella akademiska samfundet. Den enda fungerande vägen är då att verka på engelska. Inom de breda Nordenstudierna är det viktigt att kunna föra en dialog med forskare utanför Norden som har ett intresse av regionen utan att dessa nödvändigtvis behärskar något nordiskt språk. Huruvida det nordiska samarbetet bör ske på skandinaviska eller engelska är en vitt skild fråga, som inte är en del av detta akademiska sammanhang. En intressant inlaga i frågan om engelskans roll i Norden är den nyligen publicerade antologin *English in the Nordic Countries. Connections, Tension, and Everyday Realities* (red. Elisabeth Peterson & Kristy Beers Fägersten, Routledge 2023).

Nordens nittital och nya frågeställningar

En tydlig trend i dagens forskning kring Norden är att man riktar blickarna på 1990-talet. I all enkelhet betyder det att forskare som närmar sig eller har uppnått seniorstatus har lämnat sina lärares fokus på 1960/1970-talen och den nordiska välfärdsstaten, och skiftat blicken till tiden för sin ungdom. Den nordiska välfärdsmodellen finns där som en självklar fond, men betoningen är mera på narrativ, uppfattningar och identifikation. Reformpolitiken på 1990-talet, läs nyliberaliseringen av den nordiska modellen, är ett huvudspår. Professorn i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet, Jenny Andersson, är programledare för projektet *Neoliberalism in the Nordics: A new historical field*, som startade 2020 och är den första stora satsningen inom detta tema. Andersson var en av key note-talarna vid den sjätte Nordic Challenges-konferensen arrangerad av Oslo universitet i maj 2023, som är ReNEWs årliga stora samlingsforum för Nordenstudier. En av hennes huvudpoänger, och här

är det rätt långt Sverige som är exemplet, är att nyliberalismen inte enbart är något som kommer utifrån och utmanar det nordiska välfärdsbygget, utan snarare att en länge befintligt intern motsättning och politisk dragkamp som går in i en ny fas på 1990-talet. Det tidigare narrativet som sett Norden som ett enhetligt block under kalla kriget, med sin markanta socialdemokratiska välfärdsprofil och medlarroll inom ramen för en FN-styrd världsordning, får nu nya nyanser. Dels betonas förändringen under 1990-talet som ett uttryck för en allmän tidsanda, dels riktas en kritisk blick på den nordiska självbild som varit förhärskande.

Denna självbild är inte bara en passivt existerande föreställning om vad Norden står för, utan även ett instrument för internationell politik, inte minst inom offentlighetsdiplomatien. Johan Strang har rätt träffande påpekat att det nordiska under 1990-talet omformulerades från en gemenskap till en egenskap i en strävan att göra Norden till ett globalt varumärke. Ett intressant bidrag inom detta temaområde är specialnumret av tidskriften *Culture Unbound* (Linköpings universitet), ”Nordic Nineties” från 2021. I sju artikelbidrag synas olika statsfinansierade initiativ för att gestalta Sverige och Norge internationellt. Det handlar om landsbilder och ett aktivt omformande av dessa enligt principerna för *nation branding*. I inledningen beskriver redaktörerna Andreas Mørkved Hellenes, Haakon A. Ikonomou, Carl Marklund och Ada Nissen hur brytningstiden vid 1990-talets början också betydde en omformulering av substansen i det nordiska. Det som den norska historikern Lars Mjøset 1992 beskrev som en vägkorsning för det Norden som man sett som en medelvägens modell – *The middle way* – betydde också att man i Norden sökte efter nya former för självidentifikation.

Redaktörerna utgår från två hypoteser. För det första betydde 1990-talet att denna nya självförståelse främst omförhandlades genom olika statligt och privat finansierade PR-satsningar och stora populärkulturella evenemang. För det andra pådrog dessa aktiviteter en mera djupgående språklig och begreppslig reformretorik, som var ämnad att svara på globaliseringens svårhanterliga krafter. Dessa beredde i sin tur vägen för betydande samhälleliga reformer. Tidsandan beskrivs i samtliga bidrag och den kritiska ansatsen tar bl.a. fasta på den dubbla retoriken i Norges varumärkeskommunikation. Hur kunde det oljeproducerande Norge framställa sig som föregångare inom internationell miljöpolitik? I ett av bidragen hänvisar den norska kulturforskaren Kristian Bjørkdahl till hur man ”blandande olja med vatten” i den norska paviljongens utställning under världsutställningen i Sevilla 1992. Artikeln är en kritisk analys av hur den norska paviljongens huvudtema kring vattnets kretslopp presenterade Norge som ett föregångarland i ekologi, och författaren ställer sig frågande till hur man lyckade kombinera två till synes motstridiga aspekter i narrativet om ett modernt Norge, oljeindustri och ekologi.

I ett annat bidrag behandlar Carl Marklund hur man lanserade en något förnyad bild av Sverige i USA i samband med 350-årsjubileet för grundandet av kolonin Nya Sverige i Delaware. PR-kampanjen 'The New Sweden 88' lanserade ett Sverige som ville bryta med den tidigare bilden från 1960- och 1970-talen av landet som halvsocialistiskt och i viss mån anti-amerikanskt. I artikel beskrivs inre spänningar i en process som ledde till att man visade upp ett mera business-orienterat och kapitalistiskt Sverige, och författaren drar slutsatsen att det var en viktig pusselbit då man omformade inte bara bilden av Sverige globalt utan även den svenska självuppfattningen och i sista hand även politiska reformåtgärder.

Sammantaget är bidragen i detta specialnummer ett representativt exempel på den kritiska Norden-forskning som vuxit fram under senaste år. Den är kritisk i den meningen att den som all vetenskaplig akademisk forskning utgår från ett kritiskt grepp där man inte tar några tidigare etablerade sanningar för givna. Den är i viss mån kritisk också i det hänseende att man ofta gör motläsningar av nationella och samnordiska narrativ som uppfattas som självgoda.

Norden i jämförande perspektiv

Då man talar om och forskar i Norden, finns det en uppsättning av självbilder som varit rätt stabila genom decennier. Dessa har givetvis sin grund i politisk-samhällelig utveckling och inomnordiskt kan man undersöka förändringar i tid. Dessutom har den jämförande perspektivet mellan de nordiska länderna varit gängse när man ser exempelvis på studier och samlingsverk som har omfattat alla nordiska länder. Här finns i sig ett stort forskningsfält att täcka. År 2001 utkom ett specialnummer av *Scandinavian Journal of History* om den nordiska välfärdsstaten. I inledningen skriver redaktörerna från Niels Finn Christiansen och Klaus Petersen under rubriken "The Nordic Welfare State: A Historical Reappraisal" om behovet av att jämföra den faktiska utvecklingen in de fem nordiska länderna i kontrast till en allmän internationell föreställning om en nordisk modell, som oftast i praktiken betytt det svenska folkhemmet. De konstaterar att den nordiska modellen som begrepp är en modell med fem undantag. Med detta menas att inget land är helt det andra likt samt att begreppet Norden har ett eget narrativ både internt och externt, som lämpligen kan testas kritiskt. I detta sammanhang är det jämförande perspektivet internt, och uppgiften är att belysa de faktiska skillnaderna mellan de nordiska länderna. Nyare forskning har dock fört resonemanget vidare genom ett samnordiskt perspektiv som utgår från språkbruket och begreppsliggörandet av Norden och det nordiska ur ett syntetiserande perspektiv.

Då Norden också har en egen unison regional identitet och karaktär, något väl alla som identifierar sig som nordister är överens om, återkommer hela tiden frågan om vad Norden och det nordiska står för? Det klart att Norden utifrån ses som en rätt enhetlig region med en tydlig egen profil in det internationella samfundet. Tanken om en egen 'nordisk modell' är central i detta sammanhang, vilket också föranleder frågeställningar om hur detta modellnarrativ har uppstått och vilka olika betydelser den har fått. För att vara en modell bör en region på något sätt särskilja sig gentemot den omgivande världen. Denna problemställning är utgångspunkten för ReNEWs egen bokserie *Nordic Studies in a Global Context* (Routledge), och i skrivande stund har tre volymer utkommit och ytterligare bidrag är på kommande. Den andra volymen i serien, *The Making and Circulation of Nordic Models* (2021), tar fasta på den omfattande varietet som begreppet 'den nordiska modellen' har givit upphov till. I antologins förord beskriver redaktörerna Haldor Byrkjeflot, Lars Mjøset, Mads Mordhorst och Klaus Petersen hur det väl etablerade begreppet av en nordisk modell har fått skiftande betydelser inom många olika fält. Från att inledningsvis främst ha kopplats till sfären av arbetsliv och välfärdspolitik, talar man i dag exempelvis om en nordisk modell inom jämställdhet, undervisning, småbarnspedagogik, fängelsevård, design, gastronomi och vad som allmänt kan betecknas som livsstil. Att Norden som region är en modell för andra blir då en upprepade tankefigur som appliceras på allt flera områden där det kan tankas vara motiverat.

Förutom att det finns ett tydligt behov av empirisk forskning kring hur dessa olika modeller har uppkommit och vad de står för, och i vilken mån de nordiska länderna lever upp till detta modellstatus, finns det även andra intressanta frågeställningar. Inom ramen för transnationell historia och gränsöverskridande policy-överföringar blir även studiet av hur dessa olika modellnarrativ cirkulerar internationellt av intresse. Hur har Norden som en exceptionell modellregion i praktiken etablerats av media, byråkrater, diplomater, medborgarorganisationer och andra beslutsfattare? Hur har de olika modellnarrativen spridits och cirkulerat rent geografiskt? Volymens bidrag presenterar en rad fallstudier där den här typen av mekanismer sätts under lupp.

Sunniva Engh inleder sin artikel om nordisk biståndspolitik med en ögonblicksbild från specialutställningen *Forms of Freedom. African Independence and Nordic Models*, som visades i på arkitekturbiennalen i Wien 2014 och på Nasjonalmuseet i Oslo 2015. I utställningstexterna talas det explicit om hur en socialdemokratisk nordisk modell var en fundamental del av nordiska biståndsprojekt i Östra Afrika, ett exempel att följa för dessa länders moderniseringsprocess från 1960-talet framåt. Engh dissekerar och delvis dekonstruerar denna senarelagda modelletikett som en alltför simplificerad historia om

hur man exporterat en modell framgångsrikt. Empirin ger vid handen att verkligheten var mycket mera komplicerad och att nordiska biståndsprojekt ofta styrdes av realpolitiska ansatser. Dessutom noterar hon paradoxen i att exportera en modell vars huvudprincip var att biståndet skulle ges på mottagarens villkor och utan förbehåll.

Ett annat exempel på ny forskning med liknande perspektiv är antologin *Contesting Nordicness. From Scandinavianism to the Nordic Brand* (Brill 2022). Utgångspunkten här är också hur det nordiska har använts som en etikett och ibland även för diametralt motsatta innebörder. Tidsramen är här längre och redaktörerna Johan Strang, Jani Marjanen och Mary Hilson presenterar en intressant syntetisk sammanfattning av vad det nordiska kan innebära i olika sammanhang. Betoningen ligger på adjektivet 'nordisk', och här fäster redaktörerna sig vid hur flexibelt adjektivet nordisk har varit och är fortfarande. De till antalet åtta artikelbidragen behandlar allt från ras, genus, jämlikhet, samarbete och mat till kriminallitteratur och den nordiska modellen. Spänningar och motsättningar i retoriken kring det nordiska kommer upp till ytan. Hur kan man exempelvis kombinera det tidighistoriska och essentialiserande kulturarvet med en stark självbild av att representera ett progressivt globalt avant-garde i den moderna utvecklingen? Också det faktum att de nordiska länderna ibland har setts som efterblivna och perifera finns med i den längre historiska resonemangen, och en mångtydighet, objektiv ärlighet och genuint jämförande perspektiv går som en röd tråd genom antologins bidrag. En del bidrag, som Merle Wessels artikel om det nordiska rasbegreppet i ett större internationellt sammanhang, visar också hur det adjektiv-nordiska är något som också finns och förhandlas utanför det geografiska Nordens gränser.

Nordiskt samarbete som forskningsobjekt

Nordiska samarbetet som historiskt och politologiskt forskningsobjekt är inget nytt forskningsstema. Det officiella samarbetet från 1952 och grundandet av det Nordiska rådet har kartlagts rätt noggrant, men det inofficiella fältet som medborgarsamhällets nordiska samarbete utgör ännu på många sätt en vit fläck på forskarkartan. Därtill är, trots en del riktigt goda studier, mellankrigstidens nordiska samarbete på 1920- och 1930-talen rätt utforskat. Nordiskt samarbete är ett av ReNEWs tematiska tyngdpunkter, och i de redan nämnda nya publikationerna finns en hel del om nordiskt samarbete invävt. Några nya publikationer har dock ett mera explicit fokus på temat.

Den tredje volymen i projektets bokserie *Nordic Experiences in Pan-nationalisms, A Reappraisal and Comparison 1840-1940*, utkom tidigare i år. Bokens redaktörer, Ruth Hemstad och undertecknad, bygger bokens idé på det faktum att det nordiska samarbetet i ytterst ringa grad hittills har undersökts i ett jämförande perspektiv som en av många olika pan-nationalistiska rörelser. Skandinavismen har ytterst sällan, om någonsin, jämförts systematiskt med andra pan-nationalismer som pangermanismen, panslavismen och övriga. En jämförelse tillför verktyg att skapa kategoriseringar och typologier, som ger förutsättningar för att delvis omvärdera skandinavismen och dess efterföljare nordismen. Tills nu är det allmänna forskningsläget att det nordiska samarbetet rätt långt har undersökts som en intern process. Man brukar tala om en metodologisk nationalism för att beskriva samma tendens i en nationell ram, och det finns fog för att tala om en metodologisk pan-nationalism i frågan om ett Norden-narrativ där omvärlden oftast lyser med sin frånvaro. Det nordiska samarbets framgångar och misslyckanden ses då som resultatet av interna processer, i förhållande till de olika nationella intressena i Norden, och framför allt bedöms nyttan och de konkreta resultaten ofta utan en komparativ aspekt.

Hittills har Skandinavismen främst setts som ett misslyckat unionsprojekt i kortfattade jämförelser med Tyskland och Italien som framgångsrika dito. Ett jämförande perspektiv har mera att ge än så. Boken har ambitionen att utveckla en typologi över pan-nationalism inspirerad av nyare forskning på området. Då ligger fokus inte mera enbart på huruvida de pan-nationalistiska rörelserna kunde skapa en ny nationalstat, utan resultaten mäts på många andra plan. En preliminär observation är att Skandinavien/Norden i jämförelse visar upp en obruten tradition av pan-nationalistiska ambitioner och praktiker under två sekel. Även under politiska frostperioder fortsatte samarbete inom olika professionella samarbetsforum. En annan observation är att den samnordiska tanken efter första världskriget har en stark och sanktionerad position inom de ledande politiska, akademiska och ekonomiska kretsarna.

Här sticker Norden ut som ett avvikande exempel i positiv bemärkelse. Under 1800-talet var det gängse inom alla pan-nationalistiska rörelser att merparten av de som aktivt propagerade för sin sak sällan hade en stark position, utan opererade i mer eller mindre i marginalen. Detta fortsätter under 1900-talet inom de flesta pan-nationalistiska rörelser. I Norden institutionaliserades samarbetsformerna, även om de ännu inte handlade om mellanstatliga samarbetsfördrag, genom att ledande samhällsliga instanser stödde och även övervakade det nordiska samarbetet. När sedan den socialdemokratiska arbetarrörelsen anslöt sig till den nordiska samarbetsrörelsen under 1930-talet, blev det nordiska samarbetet en vital del av det politiska livet i Norden. Utan

att blunda för de olika begränsningar som olika nationella intressen ständigt gav upphov till, så framstår 1900-talets nordiska samarbete i en internationell jämförelse som både framgångsrik och kontinuerlig.

Utmärkande i dag för det officiella nordiskt samarbetet mellan de fem regeringarna och parlamenten är en spänning mellan två traditioner. Dels bygger den långa samarbetstraditionen på en fast grundmurad identitets-känsla av samhörighet. Språkgemenskapen, snarlika samhällsbyggen och det som allmänt formulerats som gemensamma nordiska värderingar utgör här ledmotivet. Detta fundament upplevs dock ofta som otillräckligt och något ineffektivt av dem som vill sätta i en högre växel i det nordiska samarbetet. Reformnordisterna mot traditionsnordisterna kunde man kanske säga. Nordiska ministerrådet mot Nordiska rådet, i grova termer. Den senare tiden har utmärkts av konflikter kring ministerrådets omprioriteringar i budgetfrågor, då hållbarhet blivit en ny post som ätit av kultursektorns budget. Den kulturprioritering som gjordes på 1990-talet har nu omformats till viss mån med den nya visionen 2030. Samtidigt pågår hela tiden en uppföljning på vad som uppnås med de samnordiska budgetmedlen.

Alla stödformer styrs av kriterier som skall befrämja nordiskt samarbete. Under 1990-talet lanserades begreppen nordisk nytta och nordiskt mervärde, och idag operationaliseras dessa genom den engelska termen 'Nordic added value'. Det råder dock ingen entydig uppfattning om vad som menas med nordiskt mervärde. Som ett led i att bena ut begreppets bakgrund och olika tolkningar genomfördes ett mindre biprojekt inom ReNEW, 'Nordic added value in concept and practise'. Postdoc-forskaren Tuire Liimatainen (CENS, Helsingfors universitet) ansvarade för projektets praktiska genomförande och författade slutrapporten *Nordic added value in Nordic research co-operation* (NordForsk 2023).

Rapporten behandlar forskningssamarbetet och forskningsfinansiering inom ramen för Nordforsks verksamhet. Den bygger på intervjumaterial från 79 forskningsprojekt som Nordforsk finansierat åren 2018-2022. Resultaten kring hur projektledare och andra forskare uppfattat nordiskt mervärde ger vid handen att begreppet inte kan tolkas entydigt, utan att olika tolkningar på fältet gör det till ett relativt begrepp. Mervärdet kan vara mycket konkret, men även av mera abstrakt art, och således svårt att operationalisera i mätbara termer. Dessutom pekar rapporten på en mångtydighet i översättningen av nordisk nytta och nordiskt mervärde till 'Nordic added value'. Den nordiska nyttan är också inbäddad i en relationellt förhållande till en nationell, europeisk och global nivå. Med tanke på hur centralt och styrande begreppet 'Nordic added value' är i dagens projektfinansiering och övrig verksamhet, finns det också ett behov att frambringa en djupare förståelse för möjligheterna men också begränsningarna för hur begreppet i praktiken kan operationaliseras.

Sammanfattning

Forskningen om Norden som region, värdegemenskap, medborgarsamhälle, samarbetsforum och globalt varumärke har under de senaste åren intensifierats och förnyats på många plan. En ny generation av forskare har anlagt nya perspektiv och nya frågeställningar som delvis bygger på tidigare forskningsinsatser, men även banat väg för en förnyad kunskap om Norden. Det är viktigt att universitet, högskolor och forskningsfinansiärer skapar förutsättningar för akademisk forskning om Norden. Förnyelsen skapas främst genom att institutioner, nätverk och befintliga forskningsmiljöer ges förutsättningar för långsiktigt arbete. Norden som region och dess centrala samarbetsinstanser behöver forskningsbaserad kunskap för att stärka den nordiska gemenskapen. I den kunskapsproduktionen ingår också ett kritiskt element, vars uppgift är att bidra till en bättre självförståelse för Norden som region och dess plats i världen. I jämförelse med de resurser som Europeiska Unionen investerar i forskning om Europa, är den nordiska budgeten ännu rätt blygsam. Samtidigt finns det dock ett vitalt intresse och ett växande kunskapskapital inom dagens Norden-forskning som bådär gott inför framtiden.

Litteratur

Haldor Byrkjeflot, Lars Mjøset, Mads Mordhorst, Klaus Petersen (red.): *The Making and Circulation of Nordic Models* (Routledge 2021)

Ruth Hemstad, Peter Stadius (red.): *Nordic Experiences in Pan-nationalisms, A Reappraisal and Comparison 1840-1940* (Routledge 2023)

Tuire Liimatainen: *Nordic added value in Nordic research co-operation* (NordForsk 2023)

Andreas Mørkved Hellenes, Haakon A. Ikonou, Carl Marklund och Ada Nissen (red.), "Nordic Nineties", *Culture Unbound* 1/2021.

Elisabeth Peterson & Kristy Beers Fägersten (red.): *English in the Nordic Countries. Connections, Tension, and Everyday Realities* (Routledge 2023).

Johan Strang, Jani Marjanen, Mary Hilson (red.): *Contesting Nordicness. From Scandinavianism to the Nordic Brand* (Brill 2022)

PETER LÖFSTRÖM

EN NORDIST I ÖSTERLAND

Rasmus Rask och sökandet efter urnordiskans rötter

Den egensinnige danske lingvisten Rasmus Rask (1787-1832) bar under sin korta levnad på en brinnande kärlek till Norden och dess språk, främst isländskan. Trots starka band till hemtrakterna förde sökandet efter urnordiskans rötter honom långt bort på en flerårig resa som han aldrig helt hämtade sig från.

Peter Löfström är frilansjournalist.

Eftervärlden har intagit skilda utgångspunkter för att värdera Rasmus Rasks betydelse för språkvetenskapen i allmänhet och den komparativa lingvistikens synnerhet. Några omdömen ur den biografiska litteraturen: ”före sin tid”, ”banbrytande”, ”intuitiv”, ”alltför mångsidig”, ”alltför dansk” (och därför inte rättvist uppmärksammas internationellt av sin samtid). Søren Egerod, professor i östasiatiska språk i Köpenhamn, konstaterade i samband med tvåhundraårsminnet av Rasks födelse 1987 att den akademiska världen visserligen har varit oenig om vad Rasks storhet bestod i, eftersom han rörde sig över ett så brett forskningsfält – men: ”Det var hans geni at kunne samle den store kundskapsmængder i betydelige og originale overblik [...]” Strukturen var det viktigaste för Rask – systematiken, överblicken, snarare än enskilda resultat och slutsatser. Egerod tillägger att Rask genom sitt arbete gav vetenskapen en tidig inblick i mänsklighetens språkliga universum med inriktning på den då ännu ”ofödda” lingvistikens: ”Alle dennes udøvere står således i gæld til ham.”¹

Men trots Rasks omskrivna mångsidighet tycks de flesta levnadstecknare överens om att han befäste sin viktigaste språkvetenskapliga gärning med den så kallade ”prisavhandlingen”, *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (1818). Avhandlingen var Rasks bidrag till en tävling utlyst av Videnskabernes Selskab². Bidragen skulle enligt instruktionerna utreda ”af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikrest kan udledes”, och det kan se ut som att kriterierna vore formulerade just med tanke på den unge Rasmus Rask som redan gjort sig bekant i akademiska kretsar med en respekterad uppsats om isländskans grammatik (*Vejledning til*

¹ Egerod (1987), sid 15.

² Dansk kunglig vetenskaplig akademi grundad 1742.

Rasmus Rask.

det Islandske eller gamle Nordiske Sprog, 1811). Rask vann tävlingen med en trehundra­sidig avhandling, där en av huvudpunkterna är att språkjäm­förelser med syfte att kartlägga ett språks ursprung måste utgå från språkens gram­matik (i betydelsen formlära) snarare än de enskilda orden.³ Utifrån en strängt metodisk jämförande analys, av å ena sidan de nordiska språkens rötter i isländskan och å andra sidan i stort sett alla andra europeiska språk, når Rask efterhand fram till att urnordiskans äldsta ursprung finns i grekiskan, möjligen längre bort än så. Språkvetaren Kirsten Rask (ingen släktskap) påpekar i sin initierade biografi att Rasks slutsatser inte alltid träffade helt rätt och ibland inte egentligen innehöll nytt stoff, ”men hele hans videnskablige *metode* var ny” (min kursivering)⁴. Begreppet ”jämförande språkvetenskap” var på Rasks tid ännu inte etablerat. Men det var just detta han ägnade sin forskargärning åt. Att fornordiskans äldsta språkliga rötter skulle gå att söka i sanskrit och i det som senare har kallats ur-indoeuropeiskan kunde Rasmus Rask inledningsvis bara ana intuitivt.

Det är ett märkligt faktum att två andra namnkunniga språkforskare, tyskarna Jacob Grimm (i samarbete med brodern Wilhelm) samt Franz Bopp, samtidigt med Rask studerade språkens ursprung utifrån likartade utgångspunkter. Det kan hävdas att Jacob Grimm var före Rask i så måtto att han lade fram sina

³ Rischel (1987), sid 22.

⁴ Rask (2002), sid 101.

forskningsrön tidigare. Men detta kan å andra sidan skyllas det faktum att Rask nästan undantagslöst publicerade sig på danska och att hans forskning därför nådde mindre spridning internationellt. Rask lät emellertid skicka sin prisavhandling till Jacob Grimm (vilken ett par år tidigare hade hyllat Rasks *Vejledning* i en recension i *Allgemeine Litteratur-Zeitung*⁵) och denne tycks ha tagit lärdom av Rasks slutsatser. I sin doktorsavhandling om Rask konstaterar Marie Bjerrum: ”Dels så får [Jacob Grimm] på flere punkter sine egne resultater og sin fremgangsmåde [tillvägagångssätt] bekræftet i Rasks undersøgelser i prisskriftet, men dels indså han også, at han havde meget at lære af Rask [...]”. Hon beskriver Rasks arbete som en förutsättning för Grimms och påpekar att Grimm lät ge ut en reviderad upplaga av sin viktiga *Deutsche Grammatik* redan kort tid efter originalutgåvan, för att kunna komplettera den med ljudlagar som Rask hade ställt upp.⁶ (Rasks brev till bröderna Grim var till en början skrivna på tyska, men eftersom han visste att de behärskade danska övergick han efterhand till detta språk, ”som koster mig mindre Umage; og en rigtig Dansk vil vel være Dem ligesaa forstaaelig som en fejlfuld Tysk”.⁷) Rask och Grimm-bröderna korresponderade en tid i kollegial vänskaplighet, men Rasks envishet, stolthet och principfasthet ledde så småningom till en infekterad fejd med bröderna – liksom även med ett antal andra samtida kulturella eller vetenskapliga giganter i hemlandet: Oehlenschläger, Grundtvig, Ørstedt.

Det viktigaste för Rask var således att jämföra språkssystem eller språkstrukturer. Marie Bjerrum hänvisar till forskarkollegan Louis Hjelmslev och konstaterar att Rasks teorier företer viktiga likheter med det senare lingvistiska forskningsfält som har inspirerats av strukturalisten Ferdinand de Saussures tankar: ”Lighedspunkterne mellem Rasks teori og efter-saussureske lingvistiske teorier er især, at sprog opfattes som *systemer*, at hovedvægten lægges på tilstandsbeskrivelsen, og at sprogsammenligning er en sammenligning af *systemer*.”⁸ En annan Rask-kännare, Jørgen Rischel, kommenterar å sin sida Rasks språkliga fingertoppskänsla som ofta vägledde honom i arbetet, exempelvis när han i sin prisavhandling närmast i förbigående behandlar betydelsen av de enskilda ordens lagbundna ljudförändringar i skilda språk, senare betecknat som den ”germanska ljudskridningen” eller – ”Grimms lag”⁹.

Den form av tidig jämförande språkvetenskap som växte fram under Rasks tid, parallellt i hans egen forskning och hos Bopp och Grimm, hade en tydlig nationalromantisk prägel, som hörde det tidiga 1800-talet till. Rask lyckades dock särskilja sådana ideal från sin språkvetenskapliga gärning, menar Marie

5 Blom (2022), sid 82.

6 Bjerrum (1959) sid 165 f.

7 Breve, del 1, sid 61.

8 Bjerrum sid 251; min kursivering.

9 Rischel sid 28.

Bjerrum. I kontrast mot Grimms litterära språk som kunde vara känslösamt och poetiskt var Rasks stil ”klar og nøgtern”.¹⁰ Här kan det också finnas anledning att påminna om den ”antigermanism” som Rask emellanåt gav uttryck för. Den kontrasterade skarpt mot bröderna Grimms patriotism och utgjorde en del av bakgrunden till senare konflikter dem emellan.¹¹ I ett brev till sin vän Rasmus Nyerup skriver Rask: ”Tyskerne blive till evig Tid uretfærdige og uforskammede imod os [danskarna], ti det ligger i deres *Ansigt på Sagen* at betragte os som Vanslægtninger [...]”.¹²

Som en orubblig utgångspunkt i de språkvetenskapliga teoribyggen som Rask konstruerade, utvecklade och envist försvarade mot varje kritiker fanns således ständigt hans starka band till sitt ursprung: Danmark och Norden, ibland i omvänd ordning. Redan tidigt var han medveten om det danska språkets rötter i isländskan. Som artonåring skriver han i ett brev: ”Saa længe Livet varer, skal det være min Trøst og Glæde at kjende dette Sprog [isländskan], og at se i dets Skrifter, hvorledes Forfædrene have båret Lidelser og djærve overvundet disse.”¹³ I de flesta Rask-biografier beskrivs hur Rask fann sin ingång till isländskan när han i tonåren läste Snorre Sturlassons *Heimskringla* med hjälp av en handskriven isländsk-dansk ordlista och en förenklad isländsk grammatik från 1600-talet¹⁴. För Rask förblev isländskan ”den avgörande källan till all kunskap om Nordens språk, historia, litteratur och religion”.¹⁵

Men allt började på den fynska landsbygden. Rasmus Kristian Rask föddes den 22 november 1787 i Brændekilde, en bondby väster om Odense. Redan under uppväxtåren uppmärksammades han för den ”ufattelige videbegærighed”¹⁶ som skulle präglade resten av hans liv. Skolkamraterna i byskolan imponerades av hans kunskaper men noterade även, enligt barndomsvännen och levnadstecknaren Niels Matthias Petersen, hans ”lille vækst, hans levende øjne, den lethed hvor med han bevægede sig og sprang om, over og på borde og bænke”. Läggs därtill ett karakteristiskt ”besynderlig smålatter”, som även senare i livet lär ha ingått i hans konversationer.¹⁷ Efter de viktiga utbildningsåren på Odense katedralskola (1801-1807), där han utvecklade grunderna till sin forskning, fortsatte han sina studier i Köpenhamn, först vid teologiska fakulteten, en studieväg som han snart lämnade till förmån för språkstudierna. Sin fortsatta forskning bedrev han vid sidan av en tjänst som amanuens på Det Kgl. Bibliotek.

Det vore lätt att etikettera Rasmus Rask som en spränglård och trångsynt nörd. Hans sociala kontakter var enligt biografierna begränsade med ett fåtal

10 Bjerrum (1959), sid 163.

11 Ibid, sid 167.

12 Breve, del 1, sid 332.

13 Petersen (1834), sid 6.

14 Blom (2022), sid 80.

15 Ibid, sid 86.

16 Rischel (1987), sid 7.

17 Petersen (1834), sid 3.

nära vänner. Men det kan finnas anledning att hellre dröja vid vetgirigheten, där åtminstone i ungdomen även annat rymdes än språk: en bredare nyfikenhet. Han övergav de teologiska studierna men filosofiska spörsmål var honom inte främmande. I ett tidigt personligt brev till en av sina bekanta reflekterar han utförligt över de oförenliga enheterna ”Legeme” och ”Aand” [kropp och själ]. Vad existerar utöver dessa två, frågar han sig, förgäves: ”Jeg finder paa ingen Maade, paa intet Sted, ved ingen Grublen det mindste Spor til noget tredie Højere Væsen i mig som forener hine to, og hæver deres Strid.” Det går att se återkommande spår av en dylik inre konflikt mellan kropp och själ i Rasks livsöde, även om hans övriga brev sällan når liknande personliga djup.

I det citerade brevet jämför han avslutningsvis det fruktlösa sökandet efter detta icke-existerande tredje väsen med poeten Jens Baggesens rader om sin oförlikneliga, drömda älskarinna: ”Ack! en Fejl har dog min Pige: / denne uförlignelige / er desværre – ikke til!”¹⁸ Är det välvalda citatet samtidigt en bild av Rasmus Rasks fruktlösa sökande efter en livspartner? Det finns inte mycket källmaterial i detta ämne. I Petersens levnadsteckning nämns en viss ”F. B.”, Rasks ”første og uden tvivl sidste kærlighed”. (Upplysningarna om ”F. B.” hade dock strukits när den yngre brodern Hans Christian Rask senare gav ut Petersens biografi som en del i en serie nytryck om och av sin bror.) Ett antal brev mellan Rasmus Rask och kvinnan i fråga verkar ha existerat, vilka den yngre brodern har uppgett att han brände.¹⁹ Det enda övriga i den vägen som kan beläggas är en förlovning (som aldrig blev av) med Rasmus Nyerups dotter Louise. Kirsten Rask citerar ett par rader ur dagboken den 10 maj 1827: ”Jeg friede til Nyerups datter og fick omtrent ja.” *Nästintill ja*. Men redan efter tre dagar är den tilltänkta förlovningen bruten. ”Jeg var syg af ærgrelse og kedsomhed”, noterar Rask.²⁰

Att Rasmus Rask gjorde den viktiga resan till Island (1813-1815) faller sig naturligt, liksom resan till Sverige ett par år senare. (Rask behärskade snart isländska flytande och kommunicerade utan svårighet även på svenska. Han rapporterar i ett brev till folklivsforskaren Arvid August Afzelius från sin svenska resa ”att man nästan öfveralt från Örebro till Helsingborg tog mig för svensk”²¹.) Under vistelsen i Sverige inbjöds han att stanna kvar i landet, med utsikter till anställning på kungliga biblioteket och erbjudande om en professur i Uppsala. Men Rask tackade nej. Afzelius skriver i ett brev 1818: ”Skada för oss, att han [Rask] ej ville kvarstadna, han kunde hafva gjort det med en ansenlig årlig lön.”²² Att Rask tackade nej till de svenska erbjudandena motiverade han med lojalitet till sitt hemland Danmark. Samtidigt visste

18 Breve, del 1, sid 28 ff.

19 Petersens upplysningar om ”F. B.” citerat enligt Rask (2002), sid 171 ff.

20 Ibid, sid 216 ff.

21 Breve, del 1, sid 132.

22 Citerat i Warburg (1894), sid 124.

han att den ytterligare forskning han såg framför sig skulle leda honom långt bortom Nordens gränser. För att närmare kunna studera sanskrit, ett språk han ännu inte var bekant med, måste han helt enkelt resa till den del av världen där språket uppstod. För drygt tvåhundra år sedan fanns inga andra möjligheter.

I början av januari 1818 beviljades han ett kungligt resestipendium och gav sig av på sin österlandsfärd som via bland annat Moskva, Sankt Petersburg, Tbilisi, Teheran och Calcutta slutligen nådde fram till Colombo på Sri Lanka – en nära sju år lång strapatsrik resa som enligt historikern Friðrik Þórðarson ”kostede ham hans helse og til slut også livet”.²³

Resan utgör en på många sätt sällsam epok i Rasks liv. Mest utförligt, inte sällan synnerligen utförligt, berättar han under resan i brev till kolleger, vänner och sponsorer om sina omfattande språkvetenskapliga efterforskningar. Det som rör hans personliga upplevelser förblir dock i det närmaste helt fördolt. De outgivna dagboksnoteringarna från resan betecknar Þórðarson som ”ikke stort andet end en jeremiade”.²⁴ Även i de många breven beklagar sig Rask mest över sin vacklande hälsa, värmen eller andra världsliga omständigheter. Men vad *upplever* han i övrigt under den långa resan, vilka mänskliga möten, utsikter, intryck? ”Jeg burde skrive noget om hovedstaden i Persien, men her er ingenting at se”, noterar han i en representativ brevkomentar.²⁵ Den outhärdliga hettan, ”som en gloende ovn”, plågar honom ständigt. Mot slutet av resan drabbas han dels av lungproblem, dels av förföljelsemani och vanföreställningar som påverkar hans verklighetsuppfattning.

Någon reseskildring värd namnet har Rasmus Rask således inte lämnat efter sig. I ett brev strax före hemfärden uttrycker han utan omsvep sin ”lede til alt det asiatiske”.²⁶ Besvikelsen blev också stor hos hans kolleger och mecenater när Rask kort efter hemkomsten publicerade – en spansk grammatik.

Rask återvände från sin långresa till Köpenhamn 1823, där Nyerup hade förberett en lägenhet åt vännen i ”Regensen”, det klassiska studentkvarteret vid Rundetårn²⁷. Trots sviktande hälsa arbetade han därefter under sitt sista decennium outtröttligt med de mest mångskiftande projekt, en del av dem med koppling till material han insamlat under resan. Listan över Rasks publicerade manuskript de här åren är svåröverskådlig, både vad gäller omfattning och kategorisering. Ett urval: *Spansk Sproglere* (1823); *Om zendsproget och Zendavestas Ægthed og Ælde* (1826); *Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære* (1826); *Italiensk formlaere* (1827); *Den Ældste Hebraiske*

²³ Þórðarson (2002), sid 4.

²⁴ Þórðarson (2002), sid 6.

²⁵ Citerat i Rask (2002), sid 147.

²⁶ Petersen (1834), sid 85.

²⁷ Rönning, sid 117.

Tidsregning intil Moses , efter Kilderne paa ny bearbejdet og forsynet med et Kaart over Paradis (1828); *Lappisk Sproglære* (1832). Med mera.

Redan 1818 hade Rask erbjudits ”professors titel” vid Köpenhamns universitet, utan lön men med ett årligt stipendium. Men först nu i december 1831, mindre än ett år före sin bortgång, tilldelades han en ordinarie professur vid universitetet, i orientaliska språk. Utnämningen innebar ett offentligt erkännande av hans långvariga forskning och de kunskaper han inhämtat under resan. Men Rasks kommentar visar tydligt hans bitterhet: ”Jeg frygter det er for silde [sent].”²⁸

Rasmus Rask avled i tuberkulos i november 1832, 44 år gammal. Hans gravsten på Assistens Kirkegård i Köpenhamn hyllar språkvetarens livsverk med inskriptioner på sanskrit, arabiska och isländska. Men minnesstenen i hans födelseby Brændekilde sammanfattar kanske tydligare den tanke som mer än något annat drev honom i forskningsarbetet: ”Fædrelandet skylder man alt hvad man kan udrette.”

²⁸ Citerad bl a i Rask (2002).

Litteratur

- Bjerrum, Marie: *Rasmus Rasks afhandlinger om det danske sprog. Bidrag til forståelse af Rasks Tænkning*. Dans Videnskabs Forlag, København 1959.
- Blom, Alderik H: *Sacred isle! Mightiest temple of remembrance! Rasmus Rask, Iceland and the Icelandic language*. I: *Old Norse-Icelandic philology and national identity in the long nineteenth century (National Cultivation of Culture, Volume: 28)*. Brill, Boston 2022.
- Breve fra og til Rasmus Rask* (2 band, utgivet av Det danske Sprog- og Litteraturselskab), Ejnar Munksgaards Forlag, København 1941.
- Egerod, Søren: *Rasmus Rask og den typologiske sprogvidenskab*, i tidskriften *Humanist (Rasmus Rask 100 år: fem artikler i anledning af Rasmus Rasks 200-årsdag den 22. november 1987)*. Københavns universitet 1987.
- Petersen, Niels Matthias: *Bidrag til Rasmus Kristian Rasks levned* (1834), omtryckt i Rask (1834).
- Rask, Kirsten: *Rasmus Rask – Store tanker i et lille land*. Gads Forlag, København 2002.
- Rask, Hans Kristian: *Samlade tildels forhen utrykte afhandlinger af R.-K. Rask udgivne efter forfatterens død (Første del). Med bidrag til forfatterens levnet af N. M. Petersen*. København 1834.
- Rischel, Jørgen: *Sproggranskeren Rasmus Kristian Rask*. Odense Universitetsforlag 1987.
- Rønning, Frederik: *Rasmus Kristian Rask. Et mindeskraft i anledning af hundredårsdagen for hans fødsel*. Karl Schönbergs Forlag, København 1887. (Omtryckt som faksimil av Bibliobazaar 2010.)
- Pórdarson, Friðrik: *Den danske sprogforsker Rasmus Rasks rejser*. I: *Klassisk forum*, Oslo 2002.
- Warburg, Karl: *Rasmus Nyerups svenska brevväxling – Ett blad ur den litterära skandinaviskens häfder*, I: *Samlaren* 1894.

KRISTOFFER ARVIDSSON

KOLORISTER ÖVER GRÄNSER

Göteborgskolorismens skandinaviska sammanhang

Göteborgskolorismen är den konstrikning utgående från Göteborg och den svenska Västkusten som nått störst genomslag lokalt men också nationellt. Under göteborgskoloristernas framträdande på Stockholms konstscen under 1930-talet noterades särarten i deras måleriska uttryck. Kritiker som Erik Blomberg och Gunnar Ekelöf skrev lyriskt om ett Göteborgsmåleri de upplevde som uttrycksfullt, vitalt och påverkat av Västkustens skimrande ljus. Färgen och det personliga uttrycket stod i centrum för deras skapande.

Kristoffer Arvidsson är fil.dr och forskningsledare vid Göteborgs konstmuseum.

I svensk konsthistorieskrivning har riktningen i hög grad också beskrivits som ett lokalt fenomen. Mindre uppmärksammade är parallellerna till kolorismen i de skandinaviska grannländerna. Vilka relationer finns mellan göteborgskolorismen och måleriet i Danmark och Norge? Kan man beteckna göteborgskolorismen som ett uttryck för en vidare skandinavisk koloristisk strömning?

Föregångare

Göteborgskolorismen har en förhistoria i den kolorism som odlats på den svenska västkusten. Även denna hade täta kopplingar till Danmark och Norge.

Färgromantikern Carl Kylberg, som var bosatt i Göteborg från sekelskiftet fram till 1906 samt åter 1921–1926, har lyfts fram som en förlösande inspiratör. Kylberg och hustrun Ruth vistades om somrarna i Danmark. År 1923 köpte de huset Grönatorp utanför Helsingör, som de behöll fram till 1930. Därefter införskaffade de andra sommarhus utanför Hornbæk och i Ellekilde på Själlands nordkust. Motiv från Nordsjälland förekommer därefter återkommande i Kylbergs måleri, exempelvis i *Vid danska kusten* (1943, Göteborgs konstmuseum).

Efter en splittring av konstnärgruppen De unga, de så kallade Matisseeleverna som debuterade i Stockholm 1909, kom en falang av gruppen att etablera sig på Västkusten, i Kungälv och Göteborg. Falangen bestod av Tor

Carl Kylberg, Sverige 1878–1952, Vid danska kusten, 1943, olja på duk, 102 x 121,5 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.

Bjurström, Carl Ryd, Gösta Sandels, Birger Simonsson och Sigfrid Ullman. Genom sin rena färg och kärlek till Västkustens landskap kom de att bana väg för göteborgskoloristerna. Bjurström var särskilt betydelsefull genom sin lärargärning på Valand under tjugotalet men även Ryd, Simonsson och Ullman var under olika kortare eller längre perioder föreståndare för skolan. Den tidigt bortgångne Sandels inspirerade med sin smäktande romantik i smaragdgrönt, ultramarin och vinrött.

Även om Paris var det hägrande resmålet för dessa artister, vistades påfallande många av dem i omgångar i Danmark och/eller Norge. I syfte att förverkliga konstnärsdrömmen begav sig Birger Simonsson till Köpenhamn hösten 1904. Han tecknade först gipser under Henrik Grønvold på Tegnerskolen. Där lärde han känna några norska elever, däribland Henrik Sørensen som blev en livslång vän. På inrådan av vännerna påbörjade Simonsson studier på Kunstnernes Frie Studieskole där den danske historiemålaren Kristian Zahrtmann var lärare. Skolan var ett mer modernt alternativ till Köpenhamns konservativa konstakademi. Zahrtmann hade en egen avdelning som kallades Zahrtmanns skole. Efter sina studier för Henri Matisse i Paris, genomförde Simonsson en längre studieresa till Tyskland, Italien och Frankrike hösten och vintern 1911–1912 tillsammans med Sørensen.

Gösta Sandels föddes i Göteborg men växte delvis upp i Norge och talade svenska med norsk accent. När Sandels var två år gammal flyttade familjen till Fredrikstad i Norge och senare vidare till Oslo. Efter en tid i Paris 1906, levde Sandels ett kringflackande liv i Spanien, Frankrike, Oslo, Köpenhamn, Stockholm och på den svenska västkusten.

Efter en tid i Matisse's akademi reste Sigfrid Ullman till Köpenhamn för att studera på Kunstnernes Frie Studieskole för Johan Rohde 1911–1912. Han vistades åter i Köpenhamn 1928–1929. Liksom flera av göteborgarna hade han kontakt med och fick stöd av den norske konstnären Henrik Sørensen. Ullman gifte sig i sitt andra äktenskap med den danska skulptören Viggja Nanna Johansen, dotter till Skagenmålaren Viggo Johansen.

Efter att ha studerat på Konstnärsförbundets skola i Stockholm 1905–1907, fortsatte Tor Bjurström studierna i Köpenhamn för Zahrtmann. Där fick han kontakt med konstnärer som Karl Isakson och Léon Ehlers. Året därpå studerade Bjurström i Paris för Othon Friez, Kees van Dongen och under en kort tid för Matisse. Efter tiden i Paris vistades han på den norska landsbygden. Under 1910-talet bodde Bjurström omväxlande i Paris och Köpenhamn. I Köpenhamn träffade han danskan Vera (född Crone), gift med konstnären Léon Ehlers. Sedan hon skilt sig gifte de sig i december 1919. Under ett besök i Göteborg blev Bjurström erbjuden jobbet som föreståndare för Göteborgs musei rit- och målarskola (kallad Valand), vilket han innehade 1920–1929.

Göteborgskoloristerna

Med tanke på föregångarnas nära kontakt med Danmark och Norge är det inte förvånande att även göteborgskoloristerna blickade mot grannländerna i väster. Som kolorister var det naturligt för dem att söka inspiration, inte bara i Paris, utan också i Köpenhamn och Oslo, där kolorismen hade en starkare ställning än i Sverige. Deras kontakter i de skandinaviska grannländerna var kanske inte lika täta som för deras föregångare, men bland andra Ivarson vistades tidvis i Helsingör och Köpenhamn och besökte även Bornholm. Så här skriver Nils Ryndel, tidigare intendent vid Göteborgs konstmuseum:

"Vad det nu kan bero på har de konstnärer som förmått överleva i Göteborg i allmänhet en mera inåtvänd lyrisk sida i sitt måleri än det som produceras i huvudstaden. Anmärkningsvärt är också hur mycket närmare man haft i västkustmetropolen, inte bara geografiskt, utan också konstideologiskt, till de norska och danska huvudstäderna än till den svenska." (Nils Ryndel, "Färgen eller livet" i utställningskatalogen *Skimrande Västkust. Färglyrik från Kylberg till Schiöler*, Liljevalchs konsthall, Stockholm 1986, s. 7)

Göteborgskolorister är benämningen på ett nätverk av konstnärer från Göteborg som slog igenom i Stockholms konstliv under 1930-talet. De bildade aldrig någon formell grupp, beteckningen sattes av andra. Gemensamt

för dem var att de studerat på Valand under 1920-talet för Tor Bjurström. Genom att introducera eleverna för fransk modernism stimulerade Bjurström dem att utforska färgens möjligheter. Många av eleverna reste själva till Paris där de tog intryck av konstnärer som Pierre Bonnard, Paul Cézanne, Vincent van Gogh och Henri Matisse. Under andra halvan av tjugotalet framträdde de på elevutställningar med målningar i kraftfull kulör. Mest kända är Åke Göransson, Nils Nilsson, Ivan Ivarson, Ragnar Sandberg och Inge Schiöler men kretsen var i själva verket betydligt större.

Den första som fick ett större genombrott var Nils Nilsson, som 1935 ställde ut ett berättande figurmåleri i en sval kolorit på Svensk-Franska Konstgalleriet i Stockholm. Återkommande påtalades hans lämplighet som muralmålare. Nilsson utförde också en rad utsmyckningsuppdrag och blev från 1938 föreståndare för Valand.

Mest framgångsrik var annars Ragnar Sandberg, spirituellt och karikatyrartad i sitt formspråk med intensiva kulörer i ovanliga kombinationer, i ett senare skede insatta mot en dämpad bakgrund. I hans måleri finner man gott om västkustmotiv men Sandberg är också en skildrare av staden Göteborg med hus och gator, folkvimmel och arbetarkaféer i starka kontraster mellan ljus och skugga.

Åke Göransson arbetade analytiskt i den svensk-danske målaren Karl Isaksons anda med stilleben med accentuerade färgplan. Efter ett psykiskt sammanbrott isolerade han sig i moderns etta i Landala och målade där under trettiotalet en rad interiörer, figurmotiv och gatuutsikter i subtila färgklanger och vitskimrande ljus.

Under ungdomen målade Inge Schiöler pärlemognistrande landskap, stilleben och modellstudier och lyftes fram som ett stort löfte i svensk konst innan han insjuknade i schizofreni. Efter att hans tillstånd förbättrats bosatte sig Schiöler på Sydkoster. En mycket produktiv period inleddes då han dagligen målade havsnära landskap i intensiva kulörer.

Ivan Ivarson använde mättade klanger av primärfärgerna rött, gult och blått samt sekundärfärgen grönt. Genom sitt rastlösa temperament förkroppsligar han kanske tydligast en romantisk föreställning om den moderna konstnären som självförbrännande gestalt. Med febrig hetta gestaltar han såväl idyll som mer ångestladdade stämningar med mättade färger och borstiga penseldrag.

Andra göteborgskolorister som kan nämnas är Folke Andréasson, Magnus Bjursten, Evald Björnberg, Ragnvald Magnusson, David Larsson, Karin Parrow och Märta Taube-Ivarson (mest känd som skulptör) – var och en med sin särart men alla med färgen som centralt uttrycksmedel.

Av dessa har särskilt Karin Parrow uppmärksammats på senare tid. Hon föddes på Vinga där fadern var fyrmästare men familjen flyttade senare till Göteborg. Hon var yngre syster till Märta Taube-Ivarson och trubaduren Evert Taube. Parrow arbetade i ett figurativt måleri i klara färger med stor spon-

Ivan Ivarson, Sverige 1900–1939, Badande flicka, 1936, olja på duk, 100 x 114 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.

tanitet och friskhet. Landskapsmotiven hämtades från Göteborgs skärgård, Stenungsön och Islandsberg utanför Grundsund.

Göteborgskolorismen kan beskrivas som en lokal tolkning av det modernistiska måleriets genombrott, vilken ansluter sig till en expressionistisk och koloristisk linje, på kontinenten företrädd av franska fauvister och tyska expressionister. Den har en egen ton och utgår från ett geografiskt sammanhang. Men därigenom finns också paralleller till kolorismen i övriga Skandinavien, exempelvis till de danska koloristernas starka dragning till Bornholms landskap och ljus. I många fall var likheterna starkare till kolorismen i Danmark och Norge än till måleriet i andra delar av Sverige, även om det fanns expressionister i Stockholm och kolorister i Skåne.

Danska kolorister

Även om danska kolorister som Harald Giersing, Erik Hoppe, Oluf Høst, Kræsten Iversen, Niels Lergaard, Olaf Rude, Jens Søndergaard och Edvard Weie delar intresset för ett analytiskt studium av färgen är deras uttryck artschilda. Karl Isakson är färgformens och naturstudiets målare, Edvard Weie är färgkontrasternas och den ytmässiga transparensens. Harald Giersing är mer kraftfullt sträng i sin ibland närmast svartvita färgskala. Høst och Søndergaard är mer av romantiker. Hoppe och Lergaard arbetar med stiliserade och ytmässiga former. Iversen använder färgen för att beskriva starkt ljus. Rude utforskar det rytmiska penseldraget i kombination med stilrena kompositioner.

Många av danskarna tillhörde den så kallade Bornholmsskolan. Bornholm och Christiansö blev viktiga mötesplatser och lockade även en del Göteborgsmålare. I Bornholmsskolans målningar har det disiga ljuset från

havet ofta en framträdande roll. Flera Göteborgsmålare har intresserat sig för Bornholmskolan och även målat på Bornholm, främst Håkan Håkansson och Olle Langert medan Carl Hammarén har målat på Christiansö.

Den danska kolorismen är mindre naivistisk och romantisk än göteborgskolorismen, mer inriktad mot studiet av färgens rumsskapande egenskaper. Denna mer färg- och formanalytiska hållning blev särskilt inspirerande för göteborgskoloristernas efterföljare från fyrtioalet och framåt. Alf Lindberg, en av dessa efterföljare, skriver i ett debattinlägg om ursprunget till Göteborgstraditionen. Han lyfter där särskilt fram det danska måleriet:

"I Danmark fanns utom Isakson också Weie; han förkastade allt måleri som dekadent, vilket avstod från att syssla med de färgens möjligheter till uttryck han anade. Denna färgkänsla var något alldeles nytt, alldeles olikt allt, dessförinnan, en klingande ljus färg, vunnen genom impressionisternas studier av ljuset och den optiska färgblandningen. Här lades grunden till en ny färgkonst som gav målarna ett helt annat register att arbeta med." (Alf Lindberg, "Göteborgsmålariet. Ett debattinlägg av konstnären Alf Lindberg", *Svenska Dagbladet* 1955-03-04.)

En förmedlande länk mellan göteborgskoloristerna och Danmark är svensken Karl Isakson. Karaktäristiskt för hans mogna måleri är en koloristisk friskhet kombinerad med analytiskt iakttagande av naturen.

Efter faders tidiga död växte Isakson upp i Stockholm med modern och en yngre syster under fattiga förhållanden. Han utbildade sig till yrkesmålare och tog från 1891 kvällskurser i teckning på Tekniska skolan. Isakson assisterade Carl Larsson under dennes arbete med freskerna till Nationalmuseums trapphall 1895. Det ledde vidare till studier på Konstakademien 1897–1901 men

Karl Isakson, *Sverige/Danmark 1878–1922*, *Vilande modell*, 1914–1915, olja på duk, 77,5 x 125 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.

Isakson trivdes inte med den konservativa undervisningen. Under en studieresa till Florens och Rom 1902 sökte han upp Zahrtmann, som bedrev en sommarskola i Civita d' Antino. När Zahrtmann tog emot honom som elev flyttade Isakson till Köpenhamn där han blev kvar livet ut.

I början av tiotalet övergick Isakson till att enbart göra studier från naturen. I stället för att som tidigare överarbeta sina målningar, övergav han dem så fort han kände minsta leda vid dem. I stilleben, modellstudier och landskap skapade han sitt typiska koloristiska måleri med accentuerade plan i kontrasterande kulörer. Dessa färgplan har benämnts färgformer. Med färgform hänsyftas hur konstnären använder färgen för att beskriva formen. Detta arbetssätt med rötterna i Cézannes postimpressionism blev impulsgivande för flera av göteborgskoloristerna men särskilt för Åke Göransson.

Isakson fick god kontakt med flera betydande danska konstnärer. Liksom många av dessa tillbringade han somrarna på Bornholm och Christiansö. Isakson ställde ut i ringa omfattning, delvis beroende på sin förödande självkritik. Först efter sin död under en influensaepidemi, kom han, genom en omfattande minnesutställning som visades i både Danmark och Sverige, att uppmärksammas och bli ordentligt representerad i museerna.

Sedan fadern övergett familjen växte Edvard Weie upp i fattigdom i Köpenhamn. Weie sökte utan framgång upprepade gånger in till konstakademien. I stället antogs han 1905 till Zahrtmanns skola där han lärde känna konstnärskamrater som Giersing, Isakson och Gustaf Wolmar. Tillsammans med flera andra elever reste Weie med Zahrtmann till Italien 1907 men avbröt resan i förtid efter meningsskiljaktigheter. Weie hade en kompromisslös hållning och ansåg att dansk konst befann sig i en kris som krävde ett förnyat naturstudium. Av kamraterna hade Weie en särskilt nära relation till Isakson. Liksom Isakson vistades Weie under återkommande målarperioder på Christiansö utanför Bornholm på tiotalet. Från en mer traditionell naturalism började Weie vid samma tid att abstrahera motivet i åtskilda ljus- och skuggformer.

Weie var inflytelserik för flera av göteborgskoloristernas efterföljare; särskilt märkbart är inflytandet i Håkan Håkanssons måleri.

Harald Giersing studerade på Zahrtmanns konstskola i hemstaden Köpenhamn. Under en vistelse i Paris 1906 tog han djupa intryck av Paul Gauguins syntetism, i ett senare skede även av Édouard Manet, Cézanne, Paul Signac och fauvisterna. År 1909 antog Giersing en tyngre stil med råare färg och kraftiga konturer med inspiration hämtad från den tyske expressionisten Ernst Ludwig Kirchner. Efter experiment med plangeometrisk kubism i rena färger kring 1917 återgick Giersing till en flödig expressionism. På Grønningen-utställningen i Köpenhamn 1922 visade han en serie bilder nästan helt i svartvitt.

Även Giesing hade stark påverkan på efterföljare till göteborgskoloristerna, inte minst Alf Lindberg.

Ovan: *Edvard Weie, Danmark 1879–1943, Dam med parasoll, Christiansö, 1930, olja på duk, 114,5 x 146 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.*

Till vänster: *Harald Giersing, Danmark 1881–1927, Dam i violett, 1922, olja på duk, 85 x 75 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.*

Norska kolorister

Av normmännen hade Ludvig Karsten, Edvard Munch och Henrik Sørensen det största inflytandet på Göteborgskretsen. Munch var fixstjärnan med sin expressiva symbolism. Karsten var den mest radikale koloristen medan Munch och Sørensen hade nära kontakter med Göteborg. Ett fjärde norskt namn som kan nämnas är Thorvald Erichsen med sina stämningsfulla koloristiskt lysande landskap.

Edvard Munch räknas som symbolist men hans måleri är ofta koloristiskt. Han använder återkommande starka färger för att betona känslodramatiken i bilderna. Munch föddes i Ådalsbruk som son till en läkare. Modern dog när Munch var liten och hans ena syster dog i tuberkulos vid femton års ålder, något som gav upphov till motivet *Den sjuka flickan*. Munch studerade för Christian Krohg och umgicks i bohemkretsarna i Kristiania (nuvarande Oslo). Han genomgick olika faser, från realism till impressionism och symbolism, påverkad av konst han sett i Berlin och Paris. I Berlin gjorde han skandalsuccé med sin "livsfris" 1892, bilder med symboliskt och självbiografiskt tema. Utställningen tvingades stänga i förtid genom de kontroverser den väckte, den så kallade "Munch-affären" som gjorde konstnären berömd. Måleriet uppfattades som brutalt och urartat av sina kritiker. Från figurmotiven och det existentiella temat i Munchs måleri hämtade göteborgskolorister som Nils Nilsson, Ragnar Sandberg och Waldemar Sjölander inspiration.

Edvard Munch, Norge 1863–1944, *En gammel man*, 1902, olja på duk, 70 x 96 cm, Göteborgs konstmuseum, foto: Hossein Sehatlou.

Ludvig Karsten föddes i Kristiania där fadern var byggmästare. Han växte upp som yngste sonen i ett välbärgat hem med liberala värderingar och konstnärliga intressen. Karsten var en rastlös natur med omvittnat hetsigt temperament och stor alkoholkonsumtion. Han tog särskilt starkt intryck av Matisse och studerade en tid vid dennes akademi men var även påverkad av Munch, som han umgicks intensivt med innan vänskapen slutade i ett häftigt gräl. Från dessa och andra influenser utvecklade han en egen form av kolorism dominerad av mörka klanger av rött och blått. Det är främst hos göteborgskoloristernas efterföljare som man kan se tydliga paralleller till Karstens måleri.

Göteborgskoloristernas efterföljare

Sandberg lämnade Göteborg för en professur på Konstakademien 1947. Samma år gick intendenten för Göteborgs konstmuseum Axel L. Romdahls i pension, Tor Bjurström lämnade sin tjänst som intendent på Konsthallen Göteborg och Nilsson sade upp sig från sin befattning som föreståndare för Valand. År 1947 har därför angetts som en slutpunkt för göteborgskolorismen, åtminstone dess första fas. Göransson och Ivarson var redan döda sedan flera år tillbaka.

Trots denna slutpunkt levde en koloristisk måleritradition vidare i Göteborg. Kolorismen utvecklades då i en delvis annan riktning i en mer dämpad färgskala. En viss trötthet vid färgexcesserna kunde märkas. Större tonvikt lades vid teckning och valör men fortsatt med ett stort intresse för färgens subtila skiftningar och temperatur. Till dessa göteborgskoloristernas efterföljare kan räknas Maj Arnell, Birgitta Flink, Rudolf Flink, Carl-Erik Hammarén, Elsa Hansson-Winnberg, Birgitta Liljebloth, Alf Lindberg, Per Lindekrantz, Wilgot Olsson, Olle Petterson, Olle Skagerfors och Åke Winnberg.

Särskilt den danska kolorismen blev stilbildande för dem. Arnell studerade också på konstakademien i Köpenhamn 1953. Det var då framför allt den Göranssonska bearbetningen av arvet efter Cézanne och Isakson som fördes vidare och förenades med andra tendenser, som Giersings och Karstens lite grövre och kraftfulla bildspråk eller Weies mer ytmässiga och abstrakta uttryck.

Man kan också nämna en senare generation med konstnärer som Håkan Håkansson, Olle Langert, Kent Lindfors, Bengt Rindner och Marie Sjölander hos vilka man finner spår av kolorismens ideal samtidigt som deras arbeten öppnar sig mot helt andra traditioner och bildvärldar.

Även om göteborgskolorismen hade sin storhetstid under trettioalet så har en koloristisk tradition alltså levt vidare i Göteborg och på Västkusten, inte minst på de förberedande konstskolorna. Danska och norska kolorister har i denna tradition utgjort betydelsefulla förebilder och samtalspartner. Alla delade passionen för färgen och färgens möjligheter.

Referens: Utställningen *Den underbara färgen. Göteborgskolorismen i nytt ljus*. Göteborgs konstmuseum 22 april 2023–7 april 2024. Till utställningen utgavs en forskningsbaserad katalog i samarbete med Appell Förlag.

ANNIKA HÄLLSTEN

HON GÖR SUCCÉ I EUROPA OCH DRÖMMER OM EN STUGA RITAD AV ALVAR AALTO

Fotokonstnären Elina Brotherus

När Elina Brotherus insåg att hon inte skulle bli lycklig som kemist bytte hon bana och började studera fotokonst istället. Det blev en framgångshistoria.

Annika Hällsten har arbetat som journalist i mer än 40 år, företrädesvis som nyhets- och kulturreporter på *Hufvudstadsbladet*. Hösten 2023 debuterade hon som författare, med boken *Anna-Maja Henriksson. Makten och ärligheten*. I *Nordisk Tidskrift* porträtterar hon Elina Brothuerus.

Lådor och kartonger står staplade på varandra i Elina Brotherus studio i Kabelfabriken. Längs väggarna lutar tiotals av hennes verk, noggrant inplastade, i väntan att kånkas iväg och sändas ut i världen. Det fysiska slitet är konstnärsvärldens mindre glamorösa sida.

Hösten 2023 är en arbetsdryg period för Elina - hon ställer ut i Finland, Tyskland och Frankrike, bland annat, och alla arbeten är nya.

– Jag har jobbat mer än någonsin, erkänner Elina och konstaterar att hon räknar med att kunna ta det lugnt först i mitten av december.

Ändå är Elina känd för sin talang att kunna arbeta strukturerat. Hennes inställning till konstnärskapet är praktisk och förnuftig och inte präglad av mystik, skriver konstkritikern Helen Korpak i den utställningskatalog som Didrichsens konstmuseum publicerade i samband med utställningen *Besökaren*. Den utställningen visades på Didrichsens våren 2023. Enligt Korpak har Elina Brotherus aldrig odlat den romantiska myten om konstnären som en plågad varelse.

Själv säger Elina att hon gillar att jobba hårt men att hon har sina romantiska stunder.

– När jag är ute och fotograferar dras jag till landskap som kan kopplas till romantiken och till känslan av att ”Åh, vad det är fint att vara konstnär.” Jag tänker på dimmiga landskap, öppna landskap och berg. Det här är förstås klichéer men varje kliché bottnar i en sanning.

Green Still Life 2, 2022, från serien Visitor (Villa Didrichsen).

Självporträtten

De konsthistoriska referenserna har funnits med i Elinas arbeten under hela karriären. Utställningsaffischerna på väggarna i studion vittnar om att ett annat av Elinas signum som konstnär, att hon själv står modell, också var ett tidigt, medvetet val. I dag ifrågasätter ingen det vilket beror på att tiderna har förändrats.

Kritiken var massiv när Elina som ung och blivande konstnär valde att dokumentera sig själv. Särskilt giftig var kritiken under utbildningen i Konstindustriella högskolan (nuvarande Aalto-universitetet).

– Jag fick höra att jag var galen och narcissistisk. Detta trots att flera andra gjorde samma sak.

Elina motstod de hårda orden och fortsatte på sin linje. Hon fick hjälp av Aino Kannisto och Maarit Hohteri som hjälpte henne då det gällde det praktiska - som att ställa in skärpan på kameran. Den som utnyttjar sig själv som modell har ingen assistent utan arbetar ensam.

Vändningen i omgivningens reaktioner inföll med smarttelefonerna och de sociala medierna.

– Först kom Facebook men Facebook var inte lika viktigt som smarttelefonerna. Tack vare smarttelefonerna blev alla fotografer och himla fokuserade på sig själva. Plötsligt var självporträtt inte längre något särskilt.

Elina är noga med att påpeka att det sällan är privatpersonen Elina Brotherus som står modell. Istället får betraktaren associera fritt.

På en av de nya bilder som presenteras i Jyväskylä i höst ser vi Elina, klädd i svart, försiktigt putsa en frack. Fotot är taget i Alvar Aaltos sovrum i hemmet på Rievägen i Munksnäs i Helsingfors.

– Det är förstås inte jag som står där i sovrummet. Kvinnan kan ha varit någon av Aaltos fruar, någon som är förälskad i honom eller kanske städerskan. Fotot fungerar som en tidsmaskin till 1950-talet.

De kreationer Elina bär i sina verk är ofta vintage, ibland äldre än från 1950-talet. Jag är inte ensam om att ha ertappat mig själv med att noggrant studera just kläderna och grubbla över hur stor garderob konstnären egentligen besitter. Det visar sig att största delen av plaggen är Elinas egna, somliga av dem har hon ärvt av föräldrarna och mor- och farföräldrarna. Ibland handlar hon i vintageaffärer och ibland hyr hon.

– När jag köper kläder ska de gå att använda på bild. Vackra färger och modeller är viktigt.

Ibland får Elina kläder i gåva - som den turkosa slalomdräkt hon bär på en av de bilder som visades på Didrichsens konstmuseum. Dräkten var en gåva av Elinas svägerska i det första äktenskapet.

Genombrottet

Elina Brotherus genombrott kom tidigt. Efter att ha arbetat i ett konstnårsresidens i Frankrike i slutet av 1990-talet belönades hon med priset Foto-Finlandia 1999 för en serie hon skapat i Frankrike. På den tiden var Foto-Finlandia ett betydelsefullt pris och Elina uppmärksammades stort.

En förklaring till att Elina blivit så eftertraktad utomlands är att hon tidigt vågade ge sig ut i världen. Redan som barn tillbringade hon flera år i USA tack vare faderns arbete och lärde sig då engelska flytande. Som vuxen blev Frankrike viktigt och i dag är hennes franska nästan lika bra som engelskan.

I Burgund finns Elinas och hennes mans, videokonstnären Lauri Astalas, andra hem och Elina ställer ut i Frankrike så gott som årligen.

En höjdpunkt var givetvis att bli inbjuden att ställa ut på Centre Pompidou i Paris 2017 men det internationella genombrottet tog fart med en grupputställning av finländsk samtidskonst i Strasbourg år 2000.

I samband med utställningen i Strasbourg träffade Elina en konstsammlare som kom att bli avgörande för hennes karriär.

– Konstsammlaren blev förtjust i en av mina stora bilder. Den var nästan slutsåld men en bild fanns kvar. På den tiden hade jag ingen gallerist i Frankrike men konstsammlaren köpte bilden och introducerade mig för den franska konstvärlden. Med hjälp av honom fick jag både kontakter och en gallerist. I dag, 23 år senare, håller jag fortfarande fast vid min gallerist. Hon och hennes kolleger finns i Paris och tack vare dem säljer jag till konstsammlare i flera länder.

*Ovan: Architect's Tailcoat, 2020, från serien In the Architect's House.
Nedan: Watering Plants, 2020, från serien In the Architect's House.*

– Min internationella karriär fick en naturlig start. Men när folk frågar mig hur man ska bete sig för att bli känd utomlands brukar jag säga att man ska lära sig språk och bo utomlands i långa perioder.

En lycklig barndom

Tre versioner av en ung Elina tittar på oss på ett inbjudningskort till en vernissage. Modellen är klädd i en kortkort vit klänning, en herrkostym och en höghalsad svart sorgklänning. Plaggen har en gång tillhört Elinas föräldrar - den vita klänningen var moderns brudklänning, kostymen var faderns bröllopskostym och den svarta dräkten bars av modern i samband med faderns begravning. Just den här triptyken ville den franske konstsamlaren, han som banade vägen för Elinas internationella karriär, absolut köpa. Utställningen var Elinas första separatutställning och visades på Galerie Anhava försommaren 1998 medan hon ännu studerade. Den var en hommage till Elinas för tidigt avlidna föräldrar och ett sätt att bearbeta förlusten.

– För mig var utställningen ett försök att förstå de personer jag kände bara när jag var barn, säger Elina.

– Pappa var 36 år när han dog och mamma blev 41 år. När du har nått tidpunkten då du är äldre än dina föräldrar var när de avled känns livet märkligt. Det är som att gå i vita fotspår.

Båda föräldrarna dog plötsligt. Elina var nio år när fadern avled och tretton år när modern gick bort. Efter det växte hon upp hos sina morföräldrar i Ekenäs. Tonåren i Ekenäs var inte lätta men hon lärde sig en god svenska.

Fram till moderns död var uppväxten lycklig.

– Jag vet att mamma älskade mig och jag tänker på henne ofta, inte dagligen men varje vecka. Hon var en bohem och en superkvinna som tog hand om hemmet för pappa var så mycket borta.

Föräldrarna var båda kemister. Efter att fadern hade doktorerat tog han sin familj med sig till USA där han fortsatte forska. De bodde där i två år och Elina lärde sig flytande engelska. Men fadern lade också grunden till Elinas kommande karriär, genom att köpa hennes första kamera.

– Pappa var en ivrig amatörfotograf och jag minns hur han stod i badrummet och framkallade sina svartvita bilder. I dag ser jag att fotografierna var typiska fotoklubbsbilder. När jag var 15 hittade jag pappas gamla, ganska enkla systemkamera, och började använda den.

Också modern var, utan att veta det, en inspirationskälla. Efter sin makes död började hon studera vid Fria konstskolan och gladdes över sitt nya liv.

Elina följde i sina föräldrars fotspår och började studera kemi. Men när hon insåg att hon inte skulle bli lycklig som kemist tänkte hon på sin mamma och beslöt sig för att byta karriär.

– Jag vågade inte söka in till Konstakademien eftersom jag inte kunde rita. Så jag sökte till Konstindustriella högskolans fotolinje. Det året blev åtta studenter antagna och jag kom på åttonde och sista plats. Tänk om jag hade varit den nionde, vad hade jag då gjort?

Elina slutförde också studierna i kemi och har två utbildningar på sitt cv - hon är konstmagister från Konstindustriella högskolan och filosofie magister i analytisk kemi från Helsingfors universitet.

Ängeln som aldrig kom

Efter fem år av misslyckade IVF-behandlingar tvingades Elina och hennes make inse att de inte skulle få ett barn. ”När behandlingen misslyckas är det inte överdrivet att säga att man sörjer någon som dött. Förlusten är konkret - man sörjer inte endast förlusten av ett barn utan också förlusten av en framtid som familj”, skriver Elina till introduktionen av serien *Annonciation* (Falsa förhoppningar). Serien är en av Elinas få självbiografiska serier och hjärtskärande i sin dokumentation av den ofrivilligt barnlösa pendling mellan hopp och förtvivlan. För de kvinnor och män som befunnit sig i samma situation är det inte svårt att identifiera sig, för dem som haft lyckan att inte ha tvingats kämpa för att bli en familj är serien en påminnelse om att barn och föräldraskap inte är en självklarhet.

Annonciation följdes av den likaså självbiografiska serien *Carpe Fucking Diem*. Den serien sammanfattar Elina med orden ”Jag rekonstruerar meningen med livet för en framtid jag inte hade tänkt mig” och ”Inte ens ett olyckligt slut är slutet.” I serien ingår ett fotografi av Elina med den älskade taxen Marcello i famnen och med texten ”Min hund är sötare än din fula baby.”

Hemma hos Alvar Aalto

Vad skulle Elina fråga arkitekten Alvar Aalto om hon fick tillfälle till det?

Konstnären funderar en stund men ler sedan brett.

– Om han kunde rita en sommarstuga åt mig ifall jag skulle köpa en tomt? Plus vad han anser om mina bilder förstås.

Arkitekturens betydelse för vårt välbefinnande blev en viktig insikt under Elinas period i konstnårsresidenset Maison Louis Carré 2015. I intervjuer har hon ofta påpekat att vi är så vana vid att vistas i medelmåttiga och trista byggnader att vi inte längre inser arkitekturens betydelse för vårt mående. Maison Louis Carré, som ligger utanför Paris, är ritat av Alvar Aalto och hans visioner och arbeten kom att bli viktiga för Elina. Hon har gjort en serie fotograferad i Maison Louis Carré men hon har också fotograferat serier från andra byggnader skapade av Alvar Aalto.

Stand with Ukraine
(Pemar 24.2.2022).

Tre arkitektoniska mästerverk av Alvar Aalto fungerar som miljö för tre serier som presenteras på en utställning i museicentret Aalto2 i Aaltos födelsestad Jyväskylä hösten 2023. Serierna är fotograferade i Alvar Aaltos kombinerade hem och studio på Rievägen i Munksnäs, i det världsberömda sanatoriet i Pemar och i Alvar och Elissa Aaltos sommarvilla på ön Muuratsalo i Päijänne. Utställningen ingår i firandet av att det år 2023 gått 125 år sedan Alvar Aalto föddes.

Alvar och Aino Aalto lät bygga Aaltohuset i Munksnäs och det stod klart 1936. När man ser bilderna av Elina tankfullt begrunda sig själv i toalettbordets spegel och vattna blommorna är det omöjligt att inte föreställa sig Aino Aalto pysslande i sitt hem. Medan kvinnan i fönstret på bilderna från Muuratsalo kunde vara Aaltos andra hustru, Elissa Aalto.

Också foton från Pemar gör den magnifika sjukhusinteriören rättvisa.

Elina fick arbeta på sanatoriet i Pemar i tre dagar, samtidigt som Rysslands anfällskrig mot Ukraina inleddes. Det var omöjligt att inte tänka på krigets offer vilket ledde till att ett av de foton Elina tog blev ett välgörenhetsprojekt.

Lämpligt nog är Ukrainas färger, gult och blått, dominerande i färgskalan på sanatoriet. Verket heter *Stand with Ukraine* och alla intäkter dirigeras via Finlands Röda kors till Ukrainas hårt drabbade civilbefolkning.

Fotot, som togs samma dag som kriget inleddes, finns i två storlekar och den mindre storleken, som har blivit en storsäljare, kostar 50 euro.

Vid sidan av utställningen på Aalto2 presenteras Elina och hennes verk på två andra utställningar i Jyväskylä. En retrospektiv utställning med verk från hela karriären visas på Jyväskylä konstmuseum. På den utställningen ingår både självbiografiska fotografier men också fotografier som dokumenterar dialogen med landskap och arkitektur.

Elinas lekfulla sida presenteras på en utställning på Galleri Ratamo. Den röda tråden för den utställningen är rörelser i olika former, som dans.

Arkitekturen var en inspirationskälla också för utställningen *Besökaren* på Didrichsens konstmuseum våren 2023. Byggnaden är ritad av Viljo Revell och Elina arbetade både utgående från husets arkitektur och den unika konstsamlingen museet äger. Ett av många minnesvärda verk föreställer en kvinna stående i köket vid en trådteltelefon från 1960-talet. Kvinnan kunde vara husets värdinna, Marie-Louise Didrichsen.

“Arkitektoniska fotografier brukar vissa tomma ytor. Jag vill placera invånaren i bilden”, säger Elina i utställningskatalogen.

Styrelsen för Didrichsens konstmuseum blev så förtjust över Elinas oblyga sätt att utnyttja både den stiliga arkitekturen och konstsamlingens skatter att museet köpte nio av de utställda verken, vilket är unikt.

Och Elinas intresse för att fotografera i arkitektoniska mästerverk består. Hon har en lista på arkitekter vars byggnader hon drömmer om att få skapa i. På listan finns storheter som Frank Lloyd Wright, Le Corbusier och Eileen Gray.

På vattnet

Tre kajaker blev ett lyckoköp under den första sommaren med corona.

Elina hade gått en grundkurs i att paddla kajak men det var för 30 år sedan och hon beslöt sig för att återuppta sin hobby. Hon brukar semestra i en stuga på en ö i en av Finlands många sjöar och tänkte att kajaken skulle vara en rolig hobby och en bra motpol till det krävande arbetet och hon fick rätt.

Elina, som till sin natur är gladlynt, lyser upp vid tanken på kajakerna.

– Jag köpte tre solida kajaker. Jag ville ha så många för att slippa paddla ensam. Och så gick jag en ny kurs och lärde mig att rädda mig själv och att rädda andra.

Är det svårt att rädda sig ur en kajak som kantrat och att ta sig in i den igen undrar jag och får en ivrig beskrivning av hur enkelt det är:

– Man hivar upp sig med ena benet och sedan sitter man stadigt i kajaken igen.

Intervjun med Elina Brotherus gjordes i augusti 2023 i hennes studio i Kabelfabriken i Helsingfors.

NT-INTERVJUN

NORDEN KAN TALA MER MED EN RÖST I EU

Samtal med Sveriges EU- och Norden- minister Jessika Roswall

Jessika Roswall.

Foto: Kristian Pohl/Regeringskansliet.

Sedan hösten 2022 är Jessika Roswall EU-minister samt har ansvar för nordiska frågor i Sveriges regering. I samtal med Lena Wiklund, *NT*:s huvudredaktör, berättar Jessika Roswall om det nordiska samarbetet i Norden och inom EU. Varför är det viktigt med nordiskt samarbete idag? Vad uppnådde man under Sveriges ordförandeskap i EU?

Du är född 1972 i Uppsala.

Hur var din uppväxt ?

– Jag är född i Uppsala men familjen flyttade ganska snart till Avesta så det är där jag haft min uppväxt. Min pappa var advokat och min mamma lärare, jag är äldst av tre syskon. Mitt politiska engagemang startade ganska tidigt. När jag gick i klass 8 gick jag med i Moderat skolungdom och mitt skäl för detta var då att protestera mot, som vi upplevde, orättvisa betyg. Det politiska engagemanget har sedan varit en del av mitt liv, lite olika mycket beroende på livssituation, till exempel lite mindre när barnen var små. Vi pratade mycket politik hemma och diskuterade samhällsfrågor. Sedermera gick mina föräldrar med i Moderaterna, men det var jag som var först i familjen med medlemskap i partiet.

Du tog juristexamen vid Uppsala universitet 2002. Vad utmärkte din studietid?

– Jag började studera till lärare men ville nog hela tiden bli advokat. En stor sak som hände under studietiden var att mina två barn föddes, 1999 och 2001. Jag trivdes med studentlivet i Uppsala och studierna, det var en mycket rolig tid. Jag var väldigt intresserad av juridiken. Juristprogrammet är mycket brett och man lär sig läsa in stora textmaterial, och det har jag sedan haft fördel av när jag blivit politiker.

Du blev sedan advokat med brottmål och familjerätt som specialitet, och har suttit i kommunfullmäktige i Enköping. På vilket sätt har dessa uppdrag haft inverkan på din nuvarande post?

– En gång höll jag ett föredrag på Nämndemännens riksförbund och temat var ”Vilka är likheterna och skillnaderna med att vara advokat och politiker?” Min bild är att det är ganska lika uppdrag, på det sättet att man företräder något och argumenterar för det. Jag har haft stor nytta av mina erfarenheter som advokat i min roll som politiker.

2010 valdes du in som riksdagsledamot för Moderaterna och hade uppdraget till 2022. Hur vill du summera dessa år?

– 2010 var ett framgångsval för Moderaterna så vi var många moderater och det var under regeringen Reinfeldt. Därpå följde mandatperioder i opposition för mig. Beroende på om jag företrätt regeringspartierna eller oppositionen, så har jag gjort olika saker och haft olika roller. Alla strävar efter att vara på regeringssidan men oppositionens roll är också givande, då man kan använda positionen på olika sätt för att få inflytande.

– Jag har suttit i många utskott, och jag började i Skatteutskottet. Sedan kom jag till Civilutskottet med bland annat konsumenträtt och familjerätt, och där hade jag stor nytta av min juristbakgrund. Därefter hade jag plats i utskottet för arbetsmarknadsfrågor, vilket jag haft fördel av som EU-minister. Jag har också haft plats i Trafikutskottet och Finansutskottet. Sedan posten i EU-nämnden. Det arbetet uppskattade jag mycket eftersom arbetet greppar över så pass många frågeområden. På fredagar passerar alla ministrar med olika portföljer för att informera nämnden om sina ärenden.

Sedan valet 2022 är du Sveriges EU-minister samt har ansvar för nordiska frågor. Hur resonerade du när du tackade ja till uppdraget?

– Det är en ynnest att få uppdrag som minister i en regering. Att få portföljen med EU-frågor när man vet att Sverige står inför ett ordförandeskap första halvåret 2023 var spännande och hedrande. Man är inte ordförande så ofta i EU, senast för Sverige var det 2009. Att få ansvar för och kunna påverka under ett ordförandeskap är viktigt, och särskilt att få vara i den rollen under en sådan formativ tid som nu.

Vad har präglat ditt första år som EU- och Norden-minister?

– Det är ordförandeskapet i EU som utmärkt året mest. Det tog oerhört mycket tid både för mig och för alla andra statsråd. Jag har också försökt väva ihop EU- och Norden-portföljerna. Jag talade om det redan vid mitt första möte med ledamöterna i Nordiska rådets svenska delegation, att jag tycker det är bra att ha portföljerna Norden och EU ihop. Jag tror det finns mycket som man kan göra för att få bra synergieffekter. Jag har fört fram fördelen med att ha de två portföljerna också till andra nordiska regeringsföreträdare.

Det nordiska samarbetet

Vilka frågor är idag de viktigaste för samarbetet inom Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet?

– Det mest angelägna är att uppfylla den gemensamma visionen att Norden ska vara världens mest hållbara, integrerade och konkurrenskraftiga region år 2030. Den beslutade de nordiska statsministrarna för några år sedan. Den är bra och vi står alla bakom den, men det är inte så långt kvar till 2030. Jag har sagt till mig själv och till de andra nordiska regeringskollegorna att nu måste vi fokusera och prioritera i vårt arbete så vi kan uppfylla visionen.

– 2024 är Sverige ordförande i Nordiska ministerrådet. Ledorden i ordförandeskapsprogrammet är ett säkrare, grönare och friare Norden. Säkerhetsfrågan är i blickpunkten, men gränshinderfrågan är också i prioritet. Fri rörlighet är en sak som människor efterfrågar och talar om, så det har vi lyft särskilt.

Vilka frågor är lättast att komma överens om? Vilka är svårast?

– När jag tillträdde som ny Norden-minister och kom in i det nordiska samarbetet, så kände jag direkt att det här samarbetet fungerar riktigt bra. Det har funnits länge och det är väldigt god stämning.

– Ett allomfattande ansvar har vi nordiska samarbetsministrar. Vi diskuterar övergripande formerna för att hitta lösningar, själva lösningarna hanteras av ministrarna för respektive sakområde. Det är lite svårt att säga vilka frågor det är lättast att komma överens om, för samarbetet är generellt sett väldigt lätt. Det finns hela tiden en stark politisk vilja till nordiska lösningar på gemensamma problem. Men ibland är frågorna knepigare, ett exempel är skatteavtalen. En fråga som man inte kommit överens om är om man ska inrätta ett transportministerråd, trots att samarbetet i infrastrukturfrågor fungerar bra. Vi får också erkänna att under pandemin så fick sig det nordiska samarbetet sig en törn.

Vilken roll spelar personliga relationer i Norden-samarbetet?

– Jag blev mycket väl omhändertagen när jag kom med i det nordiska. Personliga relationer spelar roll men samarbetet är inte helt personbundet utan nästan sömlöst trots byte av regeringar och ministrar. Kontinuiteten beror också på att vi har institutioner i det nordiska som håller igång samarbetet och ser till att det flyter på. Våra fysiska möten är också viktiga. Det är lättare att ringa om man träffats fysiskt. Vi har förstås också många digitala möten.

Vilken nytta har länderna idag av Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet?

– Idag med Rysslands fullskaliga krig mot Ukraina, så är det uppenbart att det nordiska samarbetet är viktigare än någonsin. Det tycker jag känns, när jag träffar mina ministerkollegor, när statsministrarna möts och på mötena under Nordiska rådets session. Det är mycket diskussioner om säkerhetspolitik, och inställningen är att nu är det viktigt att vi Norden arbetar tillsammans.

– En annan del är de ekonomiska frågorna. Om man skulle se Norden som en enhet så skulle vi kunna vara med i G20-gruppen. Vi har gemensam syn på konkurrenskraftfrågor och global handel och vi ligger i framkant när det gäller grön omställning.

– En tredje del är återigen gränshinderfrågorna. Jag vill se fler människor och företag röra sig över gränserna i Norden.

Vilken betydelse har de andra nordiska ländernas stöd haft för Finlands och Sveriges ansökningar om NATO-medlemskap?

– Det har förstås varit mycket viktigt. Från början var det Finland och Sverige som samarbetade för NATO-medlemskap. Moderaterna satt i opposition då och vi märkte att samarbetet mellan Finland och Sverige var starkare än på länge. Samarbetet med Finland har hållit i sig, och även de andra nordiska ländernas stöd har varit starkt och betydelsefullt. Säkerhet är en viktig fråga för Norden där vi behöver ett fördjupat samarbete.

Sverige, Norden och EU-ordförandeskapet våren 2023

Vilka frågor dominerade dagordningen under Sveriges EU-ordförandeskap? Vilka frågor var viktigast att uppnå resultat om?

– Den mest centrala frågan var stödet till Ukraina, och är det fortfarande. Sverige hade satt upp höga mål för det med att bibehålla enigheten bland medlemsländerna och få till ytterligare stödpaket. Det tillsattes också en ad hoc grupp för att ta upp Ukraina-frågor, ofta svåra juridiskt sett. Man behandlade också Ukrainas närmande till EU. Ytterligare en sak som lyftes var om man kunde använda frysta ryska tillgångar.

– En andra viktig fråga under Sveriges ordförandeskap var migrationsfrågan, en viktig fråga för Sverige. Vi lyckades få till en överenskommelse bland ministrarna om ett migrationspaket. Det var inte lätt, och frågan hade diskuterats länge. Nu befinner sig ärendet i Europaparlamentet.

– En tredje uppgift är den om grön omställning. Sverige satte upp höga mål för att få i hamn ett klimatpaket. Precis som i migrationsfrågan så har olika medlemsstater lite olika uppfattning i den här frågan.

– En sista angelägenhet är konkurrenskraftfrågorna. Här tycker Norden helt lika. Det är viktigt att EU har en konkurrenskraftstrategi. Sverige hade framgång med att få upp frågan på högsta politiska nivå. Nu gäller det att följa upp den och det arbetar vi med.

Vilket inflytande kan ett litet land ha i EU?

– Man kan invända att det är svårt för ett litet land att hävda sig i en krets med 27 medlemsländer. Men min erfarenhet från min tid som EU-minister, också under Sveriges ordförandeskap, är att ett litet land kan ha ett stort inflytande. Det är klart att som ordförande har man extra mycket att säga till om,

för även om man ska ha en samordnande roll så kan man påverka agendan och välja att lägga tyngdpunkt på utvalda frågor. Om man arbetar strategiskt och är en engagerad, pådrivande medlem med fokus på egna landets viktigaste frågor, då kan även ett litet land nå betydande framgång. Ett annat sätt att få igenom saker är att gå samman med andra länder, som Sverige gjort med Finland i många frågor. Det inflytande Sverige tillförskansade sig under ordförändskapet har vi nu att förvalta.

Vilken profil och strategi präglade Sveriges ordförändskap?

– Vi hade en tydlig politisk agenda och var effektiva i vårt arbete. Vi synliggjorde våra politiska mål, med ledorden säkrare, grönare, friare. Vi ville leva upp till förväntansbilden av oss som effektiva och professionella. Det var många frågor, omkring 360 lagförslag eller andra ärenden att förhandla och många möten att genomföra, 2.000-3.000 varav flera hundra i Sverige. Det första mötet med ordförändlandet och hela kommissionen arrangerades i Kiruna. Det var litet, nära, och alla statsråd knöt en bra personlig kontakt med ”sin” kommissionär. Utmärkande var också att vi nådde många avslut, och om vi inte kom ända fram så flyttade vi i vart fall fram förhandlingarna till Spanien som kunde ta vid.

Hur ser du på det nordiska samarbetet ut inom EU?

– Det finns en potential för Norden att tala mer med en röst i EU. Vi är lika-sinnade och går vi fram gemensamt får vi större inflytande. Till detta kommer även Island och Norge. Det finns en utvecklingsmöjlighet att mer samordna den nordiska gruppen i EU, och vi skulle kunna göra det mer formaliserat.

– Statsministrarna och regeringscheferna har alltid förmöten i nordiska-baltiska formatet innan Europeiska rådet. Det sätter givetvis sin prägel på det övriga samarbetet, att man ser oss som en grupp i EU, vilket är bra. Inom de olika sakområdena ser det lite olika ut, till exempel utrikesministrarna och finansministrarna har formaliserade möten, men andra inte.

– Även ur denna aspekt tror jag på fördelarna med att ha portföljerna Norden- och EU-frågorna tillsammans, för att få de synergieffekter som öppnar sig inom olika sakfrågor.

Hur utmärker sig de nordiska länderna i EU-samarbetet? Kan man tala om en nordisk profil?

– Norden säger ofta ungefär samma saker i olika frågor, ibland mer ibland mindre samordnat. Särskilt tror jag vi kan uppfattas så i frågor som rör rättsstaten och värderingar, där Nordens ståndpunkter kan härledas från en gemensam värdegrund. Till exempel där kan man nog tala om en nordisk profil.

Inom vilka frågor i EU är den nordiska samsynen störst? Minst?

– En viktig fråga för Sverige är skogspolitiken där vi arbetar mycket med Finland. Med Danmark samarbetar vi mycket i arbetsmarknadsfrågor. En fråga där samarbetet inte är lika starkt i Norden är energifrågorna där Sveriges syn är att kärnkraft ska ingå i energimixen, det tycker inte danskarna.

Vilka är Sveriges största framgångar under EU-ordförandeskapet?

Vilka bestående avtryck har Sveriges arbete gjort?

– En första framgång är att vi bibehöll enigheten i unionen kring Ukraina-frågan. Därtill tog vi in representanter för Ukraina i vårt arbete, på de informella ministermötena var representanter för Ukraina med.

– En andra fråga där vi förde samarbetet framåt är inom konkurrenskraft. I svenskt näringsliv, bland företag och arbetsmarknadens parter har detta varit viktigt. Att konkurrenskraftstrategin som antogs av Europeiska rådet i juni nu ska följas upp, där kommer Sveriges insats sätta spår.

– En tredje framgång är att vi vid ett informellt möte med EU-ministrar i juni i Uppsala, tog initiativ till en första diskussion om framtidsfrågan ”Hur ska EU fungera med många fler medlemmar?” Därefter refereras det på många håll till Uppsala och denna första diskussion, så det är också ett avtryck.

Framtiden

Vilka är de viktigaste framtidsfrågorna inom Norden-samarbetet och EU-samarbetet?

– Inom Norden-samarbetet är säkerhetsfrågan mycket central. Därtill behöver vi uppfylla den gemensamma visionen 2030 att Norden ska vara världens mest hållbara, integrerade och konkurrenskraftiga region.

– När det gäller EU är den stora framtidsfrågan också säkerheten. Europa har ett nytt momentum i och med kriget i Ukraina varför utvidgningen av EU ses också i säkerhetsperspektiv. Kandidatländerna är Ukraina, Moldavien och Georgien, samt länderna på Västra Balkan. Frågor som hör ihop med detta är dels reformeringen av ansökarländerna, dels vad en utvidgning kan få för konsekvenser för unionen. Den diskussionen är i sin linda, och startade som sagt vid mötet i Uppsala.

Hur vill du förklara för dagens barn och ungdomar att det är viktigt att samarbeta inom Norden och EU?

– För mig är det självklart att ensam inte är stark i samarbetet kring internationella frågor. Ska vi klara av utmaningarna med dominerande frågor om säkerhet, klimat samt ekonomi och tillväxt, så behöver vi göra detta tillsammans med andra länder. Det är det bästa och enda sättet.

Lena Wiklund

FÖR EGEN RÄKNING

SVERIGES OCH NORDENS STÖD TILL BALTIKUM

Björn von Sydow.

Hur gick de interna diskussionerna när Sverige gav stöd till Baltikum i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet? Hur kan man se på det nordiska samarbetet i ljuset av den nya säkerhetspolitiska situationen?

Björn von Sydow är fd. talman och försvarsminister samt Letterstedtska föreningens ordförande. Han berättar om skeendena utifrån sina dagboksanteckningar under ministertiden.

Världen under kalla krigets tid – 1946-1989 – dominerades av motsättningen mellan Förenta Staterna och de västeuropeiska länderna mot Sovjetunionen och dess lydstat. Avkolonialiseringen i Asien och Afrika och de kommunistiska Kina och Vietnam var som en underström för oss i Norden, men

här var gränsen mellan demokrati och kommunistdiktaturerna en direkt realitet.

I Norden började man omkring 1960 tala om ”den nordiska balansen”. Från Finland i öster med den direkta gränsen till det farliga Sovjet via Sveriges alliansfrihet i fred, till Norge, Danmark och Island i hägnet av USA och Atlantpakten. Tiden under kalla kriget hade många facetter som i mycket var hemliga. Så t.ex Sveriges samarbete med USA.¹

Upplösningen av Sovjetunionen 1989-1991 betydde ett enormt systemskifte runt Östersjön. Suveräna och demokratiska stater återuppstod. Estland, Lettland, Litauen, Polen. Under kalla kriget gick gränsen mellan Västtyskland och Östtyskland vid Lübeck – väster om staden Malmö i Sverige. Nu skapades ett nytt demokratiskt Tyskland. Den strategiska omvärlden förändrades enormt också till Sveriges fördel.

Men de tre nu fria baltiska staterna hade Ryssland som granne. Vad skulle det betyda? Ingen visste ju säkert och de tre länderna stod utan egentligt militärt försvar.

Den svenska militära hjälpen till Estland, Lettland och Litauen började under tidigt 1990-tal som ett s.k. suveränitetsstöd och omfattade en rad olika sakområden. Försvarsmaktens stöd utgjordes inledningsvis av begränsade insatser i form av donationer av överskottsmateriel, viss utbildning m.m. Det svenska hemvärdet hade tidiga kontakter med bl.a. estniska hemvärn.

Den svenska Utrikesnämnden slog i februari 1992 fast att fortsatt restriktivitet skulle iakttas i vapenexport till balterna – i samförstånd med de övriga nordiska länderna. Men Baltikum blev också en av de arenor där Sverige kunde visa EU-länderna, Ryssland och USA att vi bidrog positivt till bygget av det europeiska huset. Det blev en del av den svenska inträdesbiljetten i EU-förhandlingarna. Sverige med Carl Bildt (M) som statsminister tog på sig en västeuropeisk ledarroll att integrera Baltikum med Västeuropa.²

Jag kom att som svensk försvarsminister (S) mellan 1997 och 2002 bli djupt involverad i det svenska och nordiska militära stödet till de tre baltiska staterna. Ett inriktande nordiskt försvarsministermöte på Ösel (Saaremaa) juni 1997 ledde till att Sverige fick ett ansvar för utvecklingen av Baltic Defence College i Tartu; detta i ett starkt samspel med Danmark och den danske chefen Michael Clemmesen.³

Genom försvarsbeslutet våren 2000 röstade den svenska riksdagen igenom en stor reducering av det svenska försvaret, särskilt armén. Den 28 september 2000 beslutade regeringen att donera stora mängder materiel i form av kompletta arméförband motsvarande ett svenskt infanteriregemente skyttebrigad inklusive sjukvård, mobiliseringsförråd, verkstadsutrustning till vardera Estland, Lettland och Litauen. Därtill en omfattande utbildning och rådgivning. Separat donerades luftvärnsmateriel till Lettland och Litauen.⁴

I svenska (S) regeringen

Beslutet var inte helt okontroversiellt. Jag var då som försvarsminister djupt involverad i diskussionerna i regeringen rörande dessa stora donationer. För att ge en bild ger jag några utdrag ur min dagbok från tiden fram till regeringsbeslutet.⁵ Jag hade tidigt lanserat idén om att donera *kompletta* förband; detta hade inte gjorts av någon annan. Under sommaren 2000 aktualiserades frågan då Försvarsmakten behövde besked om vilka förråd och vilken materiel som skulle skrotas.

Vid regeringssammanträdet den 31 augusti 2000 framförde jag att med ett utbyggt försvar enligt finsk modell med defensiv strid från fältarbetspositioner "...kommer Ryssland att behöva kraftsamla kanske ett halvår". Detta skulle upptäckas av amerikanerna och amerikanskt stöd skulle hinna nå Baltikum i tid.

Statsminister Persson frågade då: "Vilka är riskerna för att vi blir sittande med ett säkerhetspolitiskt åtagande för balterna?"

Jag försäkrade "...att balterna till varje pris vill ha Nato och USA [som garantier] och absolut inte Sverige och Finland. Finland och balterna är dessutom överens om detta". Dessutom påtalade jag, att i ett samtal med den ryske försvarsministern Igor Sergejev om detta hade jag inte fått någon reaktion. Rörande frågan om ett framtida Natomedlemskap för Estland, Lettland och

Litauen tillade jag, att den amerikanske försvarsministern Bill Cohen har framfört att balterna "...inte kan komma in med ryggen mot ryssarna, det får de inte 67 senatorer för. [Balterna] ... måste reda ut sina förhållanden med ryssarna och därför gör Sverige helt rätt som försöker skapa förutsättningar för det".

Efter en del diskussion om olika praktiska frågor avslutade statsministern mötet med "Dra detta på utrikesnämnden med påpekandet att leveranser ej får leda till säkerhetspolitiska konsekvenser/åtaganden för Sverige (eller Finland) gentemot balterna. Därefter ny diskussion i regeringen".

Vid den efterföljande lunchen samtalande jag med statsministern. Han sade sig då förstå, att alternativet att skrota kompletta och fullt fungerande förband inte heller var någon möjlighet, inrikespolitiskt. Jag påtalade att inte minst kopplat till EU och Nato är "...en förutsättning [för baltiskt medlemskap] också att de har ett försvar av någon förmåga alls och det har de inte och lär inte få så mycket på annat sätt än genom det stöd vi kan ge".

Den 28 september 2000 fattade regeringen beslut om materielleveranserna till Estland, Lettland och Litauen. Jag, statsminister Göran Persson, utrikesminister Anna Lindh och statssekreterare Lars Danielsson hade i anslutning till regeringssammanträdet ett möte. Statsministern var inte glad över intrycken av Putin. I Moskva hade Putin hotat med ekonomiska sanktioner mot balterna.

Men det var utan glädje som nu statsministern "...diskuterade vapen". Med detta gör vi mer än vad andra gör, menade statsministern. Jag bekräftade det. USA hade t.ex levererat en stor mängd eldhandvapen, men det Sverige nu ger är kompletta förband med all utrustning och mobiliseringsförråd, utbildning samt tekniskt stöd.

Utrikesminister Lindh hade inga erinringar mot vapenleveranserna och menade att det hade gjort mer skada, att avbryta leveranserna. Dragningen i utrikesnämnden hade avlöpt utan problem. Jag menade att modellen med kompletta skyttebataljoner, ledningsförband, ingenjörsförband mm som utbildas och succesivt görs mobiliseringsklara var vägen vi borde gå. Utrikesministern var också tydlig och stödde min ståndpunkt med sina argument. Statsministern avslutade med att säga att "jag känner med hela kroppen att detta är emot vad jag känner men det är ok". Han var rädd för att det skulle sluta med att Sverige och Finland skulle få ett säkerhetspolitiskt ansvar och att USA och Ryssland skulle tycka att det var bra.

Jag tyckte då – och tycker fortfarande – att beslutet var rätt och riktigt, även om statsminister Göran Perssons känslor inte kunde avvisas som omöjliga eller orimliga. Hela frågan hade också en koppling till utvecklingen i EU och de baltiska staternas stundande EU-medlemskap. Ett sådant EU-medlemskap, som Sverige aktivt stöttade, måste stödjas av en grundläggande militär förmåga. Det vi nu beslutade ge skulle skapa en större sammantagen militär förmåga, än vad alla andra enskilda gåvor hade skapat.

En stor organisation byggdes upp i Sverige och de mottagande länderna. Man beräknar att över 1000 baltiska officerare och underofficerare utbildades med stöd av över 200 svenska motsvarigheter. Allt förlöpte inte ”som på räls” vittnar de svenska och baltiska officerare om som deltog. Med Nato-medlemskapet för Estland, Lettland och Litauen 2004 kom också vissa omprövningar i de baltiska länderna.⁶

Jag vill tro att detta stöd, tillsammans med flera ytterligare, som lämnades rörande bland annat uppbyggnaden av ett totalförsvar, utbildningen av ca 150 baltiska officerare i Sverige och annat, var viktiga delar i återskapandet av försvaren i våra baltiska grannländer. – Och idag kan man i Ukraina se delar av svenska donationerna.

Björn von Sydow

Noter

- 1 Holmström, Mikael: *Den dolda alliansen. Sveriges hemliga NATO-förbindelser*, Femte upplagan. Natur & Kultur 2023, bl.a s 537 ff.
- 2 Holmström, Mikael: Can the Baltic states be defended, and in that case by whom? in *A Sea of Changes. Cooperation between The Baltic States and Sweden*, Sida 2004, s 149-165. Också samma text i Holmström, Mikael: Kan balterna försvaras- och av vem? I *Baltikum – Sverige möten över havet*, Sida 2004, s 149-165.
- 3 Isberg, Jan-Gunnar m fl: *Försvarsmaktens stöd till de baltiska staterna 1996-2006*. Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks Förlag 2018 s 126, 159-165.
- 4 Isberg, s 15, 35 f, 41 ff.
- 5 Von Sydow, Björn: *Dagböcker 1994 – 2018* (Årgång 2000). Förvaras av författaren samt på Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, Årgång 2000.
- 6 Isberg , 52 ff, 65 ff , 83, 86 ff, 101 ff.

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

DET NORDISKA SAMARBETETS UTFORMNING FRAMÅT

Nordiska rådet har börjat diskutera själva grundvalen för det officiella nordiska samarbetet. Diskussionen inleddes ifjol när rådets presidium tillsatte en arbetsgrupp med uppdrag att revidera Helsingforsavtalet, det avtal där länderna bestämt det officiella nordiska samarbetets utformning och angett dess syfte.

Island, som innehar Nordiska rådets presidentskap under 2024, aktualiserar i sitt ordförandeskapsprogram, i flera punkter förslag om hur Helsingforsavtalet kan "uppdateras" innebärande att:

- rådets mandat att befatta sig med försvars- och säkerhetspolitik stadgas i ljuset av att alla nordiska stater förväntas bli medlemmar i Nato,
- förutsättningar för att alla nordiska folk ges avtalsenlig rätt att använda sina egna modersmål i det nordiska samarbetet skapas,
- deklARATION om de nordiska ländernas gemensamma strävan att värna om minoriteternas, särskilt LGBT+ personers, ställning görs, samt att
- frågan om vilken roll som de stora klimat- och miljöförändringarna i Arktis ska ha i framtiden enligt ett reviderat Helsingforsavtal ges ett svar.

Försvars- och säkerhetspolitik var länge ett tabubelagt område för Nordiska rådet. Att Nordiska rådet alls bildades hängde samman med att den gemenskap som fanns behövde stöd i ett läge där tre nordiska länder, Danmark, Island och Norge, valt Nato-medlemskap samtidigt som Finland ingått Vänskaps-, samarbets- och bistånds-avtalet med Sovjetunion. Nordiska rådet bildas 1952, Finland blev medlem först 1955.

I samband med att Kalla krigets köld avtog, med glasnost och perestrojka i Gorbatsjovs Sovjetunionen, tog utrikespolitiken plats på Nordiska rådets dagordningar. Nordiska rådets presidium spelade en viktig roll för att utveckla stöd till Estlands, Lettlands och Litauens strävan till självständighet. Sedan Sovjetunionen upplöstes har utrikespolitik, och till en del även försvarspolitik, haft en hävdvunnen ställning i Nordiska rådet efter ändringar i Helsingforsavtalet på 1990-talet.

Redan innan Finland och Sverige lämnat in sina ansökningar om medlemskap i Nato inleddes diskussioner om hur förutsättningarna för nordiskt försvarssamarbete skulle kunna utvecklas. Mellan försvarsmakterna och inom försvarspolitiken har samarbetet fördjupats inom Norden bilateralt, trilateralt och i viss utsträckning allnordiskt.

Det är inte enbart de nordiska länderna inom Nato som vill ha inflytande på hur organisationen av försvaret sker. Det är en alliansfråga.

Lord Henry Ashton of Hyde som lett arbetet i brittiska Överhuset med en rapport om Storbritanniens politik i Arktis skriver i en artikel i *High North News*: "Our report argued that NATO should expand the capacity of JFC Norfolk as fast as is practicable to enable Finland and Sweden to be placed under its command. In the interim, it is particularly important that NATO tests the flexibility and inter-operability between the two joint commands."

I nuläget är Norge under JFC Norfolks USA-baserade operativa kommando medan Finland inordnats under JFC Brunssum i Nederländerna. Även Sverige väntas bli tillfört JFC Brunssum. Enligt en artikel i *Svenska Dagbladet* vill de nordiska försvarsmakternas ledare att de nordiska länderna ska tillhöra ett gemensamt operativt kommando, vilket väl får tolkas som antingen Norfolk eller Brunssum.

Att ändra Helsingforsavtalet så att försvarspolitik tydligt anges som en domän för rådet kan ge parlamentarikerna möjlighet att ställa regeringarna till svars på nordisk nivå för ländernas samarbete. Det är däremot mycket osannolikt att Nordiska ministerrådet ges en roll i sammanhanget. Samarbetet lär även fortsättningsvis styras på huvudstadsnivå och via försvarsmakterna på så sätt att det stöder Nato-samarbetet.

I Islands ordförandeskapsprogram uttalas oro för försvagade färdigheter i skandinaviska språk i Finland, Färöarna, Grönland och Island. Bättre engelsk-kunskaper ses inte som en ersättning. Istället vill man satsa på tekniklösningar som gör att alla ska kunna använda sitt modersmål. I programmet sägs: "Hvis der ikke sker nogen forandring, må det forventes, at den sproglige ulighed i forhold til at deltage i (nordiskt) samarbejde vil øges yderligere. --- Under Islands præsidentskab i Nordisk Råd vil vi undersøge, hvordan man kan mindske ubalancen mellem deltagerne i det nordiske samarbejde, så alle så vidt muligt kan kommunikere på deres modersmål. Det kan for eksempel ske i forbindelse med en eventuel revidering af Helsingforsaftalen."

Rubriken på Islands program för presidentskapet 2024 är "Fred och säkerhet i Arktis". Island poängterar att fram till Rysslands storskaliga krigföring i Ukraina fanns ett väl fungerande arktiskt samarbete, särskilt via Arktiska rådet, vilket gjorde att Arktis betraktades som ett lågspänningsområde.

Ökade rustningar i Arktis, särskilt från Rysslands sida, noterades före februari 2022. Efter Rysslands angrepp på Ukraina omintetgjordes samarbetet i Arktiska rådet nästan helt. Norge tillträdde efter Ryssland ordförandeskapet i Arktiska rådet våren 2023, i sig en diplomatisk framgång, och efterträds därefter i tur och ordning av Danmark och Sverige.

Island vill främja det nordiska samarbetet om Arktis och vill aktualisera att detta tydligt anges som en domän för Nordiska rådet i Helsingforsavtalet. I det korta perspektivet handlar det om att stärka det militära försvaret och öka avskräckningen. Det visas bland annat genom Finlands och Sveriges bilaterala avtal med USA. Islandsprogrammet pekar på ”behovet for at værne om sikkerheden for de nordiske lande og deres allierede i Arktis, men også nødvendigheden af at deeskalere i regionen og samtidig øge fokus på fredelige løsninger.”

Sverige har ordförandeskapet i Nordiska ministerrådet 2024. Under året kommer en ny gemensam handlingsplan (2025–2030) för Nordiska ministerrådet att antas. Ett grönt Norden, ett konkurrenskraftigt Norden och ett socialt hållbart Norden ska fortsatt vara ledstjärnor i strävan att skapa världens mest hållbara och bäst integrerade region. Under perioden 2021-2024 har det skett en betydande omfördelning av resurserna inom ramen för en budget som inte fått några nya tillskott från medlemsstaterna. När omfördelningen är fullt genomförd 2024 har cirka 170 MDKK (2020-prisnivå) omprioriterats, vilket motsvarar mer än en sjättedel av Nordiska ministerrådets budget på omkring 1 miljard DKK. Det är framför allt kultur och utbildningsområdena som fått sina anslag kraftigt nedskurna. Pengarna har i första hand tilldelats miljö- och klimatområdena.

År efter år minskar de nordiska staternas anslag till Nordiska ministerrådet mätt som andel av samma staters samlade BNP. På nationell nivå bidrar ekonomisk tillväxt till budgetförstärkningar genom ökade skatteintäkter vid oförändrad skattenivå vilket bidrar till att det varje år uppstår ett reformutrymme då budgetens kostnader inte växer lika mycket som intäkterna. Men så är alltså inte fallet när det gäller Nordiska ministerrådets budget.

År 2021 uppgick de nordiska ländernas sammantagna BNP till drygt 11 640 miljarder danska kronor. Denna siffra ska ses i ljuset av att Nordiska ministerrådet på intäktssidan erhåller något mindre än en miljard genom anslag från medlemsstaterna. De nordiska ländernas bidrag för att finansiera det officiella nordiska samarbetet motsvarar i storleksordningen 0,09 procent av ländernas BNP.

Givet att medlemsstaterna inte ger något verkligt tillskott blir frågan vilka omfördelningar i budgeten som väntar åren 2025-2030. I generalsekreterare Karen Ellemanns förord till budgeten sägs bland annat följande: ”De nordiske samarbejdsministre har besluttet, at den overordnede vision og de tre strategiske prioriteringer står fast frem mod 2030. --- Selvom den overordnede retning står fast, vil der i en foranderlig verden altid være behov for at dreje på rattet hist og her for at sikre, at vi ligger ret på kursen mod vores fælles mål, om at Norden skal blive verdens mest bæredygtige og integrerede region i 2030.”

Vad gäller budgeten verkar det vara en ganska öppen fråga om vilka prioriteringar som kan förväntas. När det gäller den nordiska politikens inriktning i stort de närmaste åren står det dock klart att frågan om att bistå Ukraina i dess försvar mot Rysslands krigföring blir central. Här har Norden inför julen 2023 intagit en ledande position. Det krävs att övriga EU, Storbritannien och USA förhoppningsvis inte ska ha lägre ambitionsnivå än Norden. Västvärldens stöd till Ukraina nästa år och tiden därefter har avgörande betydelse också för det nordiska samarbetets framtid.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

UTDELNING AV DEN NORDISKA FÖRTJÄNSTMEDALJEN 2023 TILL BENGT LINDROTH

Den 7 december 2023 samlades deltagare för att bevittna utdelningen av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2023 till Bengt Lindroth, journalist och författare, Sverige.

Prisceremonin ägde rum på Carlsson Bokförlag i Gamla stan, det förlag som också utgivit Bengt Lindroths böcker om Norden och det nordiska.

LF-ordförande Björn von Sydow erinrade sig i talet till medaljmottagaren att Letterstedtska föreningens donator Jacob Letterstedt föddes 1796 och var till sitt ursprung bondson från Östergötland. I barndomen fick han inte gå i skola, utan både sin bildning och sin förmögenhet fick han skapa själv. Han for till Kapstaden och grundlade med kvarnrörelse och omfattande spannmålshandel en förmögenhet. Ett officiellt erkännande fick han 1841, då han utnämndes till svensk-norsk konsul. Sedermera blev han också generalkonsul. Som sådan förvärvade han säkerligen en betydande erfarenhet av praktiskt nordiskt samarbete. Detta kan i sin mån förklara hans önskan att främja vetenskap, konst och industri inte bara i Sverige utan genom samverkan i hela Norden. Kort före sin död 1862 gjorde Jacob Letterstedt en för hans levnadstid förhållandevis stor donation, på vilken Letterstedtska föreningens verksamhet grundas.

Sedan år 1981 utdelas en gång om året Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj. Medaljen tillfaller en person som gjort en särskilt framträdande insats för att främja det nordiska samarbetet. 2023 är således den 43 gången medaljen delas ut.

Bland medaljmottagare på senare år från de andra nordiska länderna är till exempel 2014 Norge fd. statsrådet Thorvald Stoltenberg, 2016 Island politiker Rannveig Gudmundsdóttir, 2017 Finland fd. chefredaktören Janne Virkkunen, 2018 Grönland konstnären Aka Høegh. Senast medaljen tillföll en svensk var 2012 till fd. utrikesminister Karin Söder.

Motiveringen från Letterstedtska föreningens huvudstyrelse:

”Med ett stort nordiskt engagemang har Bengt Lindroth förenat roller som reporter, debattör, författare, samtalsledare och folkbildare. I dessa roller har han outtröttligt analyserat och kritiskt granskat den nordiska politiken och relationerna mellan länderna i Norden. Han har emellanåt varit en mycket viktig kritiker som ställt de svåra frågorna, ifrågasatt det självklara, men med en i grunden positiv hållning till det nordiska samarbetet.”

Talman i Sveriges riksdag Andreas Norlén överlämnade Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2023 och diplom med gratulationer till Bengt Lindroth.

Efter medaljutdelningen inbjöd riksdagens talman till lunch i riksdagen.

Lena Wiklund

Andreas Norlén, Bengt Lindroth och Björn von Sydow.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

OM NORDEN OCH DET NORDISKA

Samtal med Bengt Lindroth

På Carlsson Bokförlag i 1700-talslägenheten på Stora Nygatan i Gamla Stan, där böcker fyller hyllor och bord, och nya färdigställs vid datorerna, tar Bengt Lindroth emot Letterstedtska föreningens förtjänstmedalj. Här har också hans böcker givits ut. En förutsättning för honom att borra sig än djupare in i nordisk förståelse.

På Carlssons har Bengt Lindroth gett ut tre böcker: *Härlig är Norden – en reporters uppenbarelsen*, *Väljarnas hämnd – Populism och nationalism i Norden* och *Vi som inte var med i kriget. Om Sverige, Norden, Europa och coronan*. I sitt spontana tack för förtjänstmedaljen berättar Bengt Lindroth att Tryggve Carlsson var avgörande för hans bokutgivning.

– Utan din entusiasm hade det inte gått. Du nappade direkt när jag var pensionerad och kom med mina idéer, säger Bengt Lindroth och vänder sig till Tryggve Carlsson.

Samtidigt ser sig inte Bengt Lindroth sig som en författare, utan en journalist som ibland ger ut böcker. Han har arbetat som journalist i över 50 år, bland annat som Sveriges Radios Nordenkorrespondent stationerad i Helsingfors.

Intresset för det nordiska fanns där redan i barndomen, men egentligen inte bara för det nordiska. Bengt Lindroth talar hellre om regioner.

– Tragedin i Ukraina är också en tragedi för vår samhörighet med Ryssland, för samhörigheten med Baltikum. Regionerna flyter in i varandra.

Han minns att han upplevde det så från tidig ålder, som när han som tonåring gick på bio med morfar och såg *Okänd soldat*.

– Det karelska landskapet var så slående likt hur det såg ut hemma i Sunnersta i Uppsala.

Världen utanför kom också in i hans barndom på annat sätt, barnvakten Karin Steffensen var krigsflykting från Norge. När Bengt Lindroths pappa, professor Sten Lindroth, ordnade nordiska sommaruniversitet deltog professor Knut Erik Tranøy, som liksom många andra norska akademiker suttit fängslad i Buchenwald under andra världskriget.

Nu är allt det där länge sedan, men det präglar de nordiska samhällena än idag, anser Bengt Lindroth. Det är skillnad mellan Sverige och grannländerna kopplat till erfarenhet eller, som i Sveriges fall, bristen på erfarenhet av krig. Det har Bengt Lindroth skrivit om i boken som heter just *Vi som inte var med i kriget* och det är något som han om och om igen upplever.

När Letterstedtska föreningens ordförande, och tidigare försvarsminister, Björn von Sydow frågar honom om hur han ser på den försvarspolitiska utvecklingen nämner Bengt Lindroth hur Finland lett Sverige in i Nato. Men i Finland anas en mer medveten diskussion om att Europa snart sannolikt måste ta ett större eget och gemensamt säkerhetspolitiskt ansvar. USA:s roll inom Nato kan komma att förändras.

– I Sverige hörs inte de tonfallen. Ännu ett exempel på hur man i Finland är bättre på att spana in och fundera över de geopolitiska realiteterna omkring oss, säger Bengt Lindroth.

Bengt Lindroth önskar att det nordiska perspektivet skulle ta större plats i politiken och media i Sverige.

– Den nordiska dimensionen ger ett bredare perspektiv. Det tänker jag lyfta fram så länge som jag orkar, säger Bengt Lindroth.

Det gäller även denna dag, då han stolt tar emot förtjänstmedalj av talman Andreas Norlén.

– Nu är jag i Nordic Hall of fame eller kanske är det Valhall, skojar Bengt Lindroth.

Han talar skämtsamt om att träffa tidigare pristagare, som inte längre är i livet, i Valhall, att få svänga ett mjödhorn med Thorbjörn Fälldin till exempel.

Louise Hertzberg

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser och medlemmar 2023

*Den svenska avdelningen 2023**I. Styrelse* (som tillika är föreningens huvudstyrelse)*Ordförande:* fd. talman Björn von Sydow*Sekreterare:* fil. kand. Lena Wiklund*Medlemmar:*

fd. forskningsassistent Birgitta Agazzi

fd direktör Britt Bohlin

professor Elina Druker

professor em. Lars-Åke Engblom

fd. ambassadör Anders Ljunggren

fd. kanslichef Eva Smekal

professor em. Fredrik Sterzel

professor em. Bengt Sundelius

fd. generaldirektör Per Thullberg

professor em. Gunnar Öquist

II. Övriga medlemmar:

fil. dr Jan A. Andersson

fd. ambassadör Kerstin Asp-Johnsson

professor. em. Hans-Gunnar Axberger

direktör Percy Barnevik

fd. ambassadören Mats Bergquist

fil. dr Kersti Blidberg

redaktör Christer Blomstrand

fd. riksdagsledamot Sinikka Bohlin

professor Dan Brändström

professor Ulla Börestam-Uhlmann

professor Ulla Carlsson

redaktör Elisabeth Crona

professor Lars-Erik Edlund

översättare Paula Ehrnebo

författare Kerstin Ekman

professor em. Lennart Elmevik

fd. riksteaterchef Birgitta Englin

professor em. Lars Engwall

fd. landshövding Eva Eriksson

litteraturskribent och -kritiker Therese Eriksson

direktör Bertil Falck

fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor em. Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. museichef Elisabet Haglund
redaktör Anna Hedelius
professor Karin Helander
översättare Ylva Hellerud
fd. statsråd Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Yvonne Hirdman
överste Bo Hugemark
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
professor Karl Magnus Johansson
docent Ann-Cathrine Jungar
vissångerska Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor Lars-Gunnar Larsson
fd. folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
ambassdör Anders Lidén
verkställande direktör Lena M. Lindén
redaktör Bengt Lindroth
folkhögskolerektor Mats Lundborg
fd. folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
författare Azar Mahloujian
fd. styresman Christina Mattsson
professor Torbjörn Nilsson
professor em. Erling Norrby
fd. fonddirektör Britta Nygård
fd. universitetslektor Lars-Olof Nyhlén
redaktör Sture Näslund
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
fil.dr Stina Otterberg
fd. högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. direktör Ewa Persson Göransson
professor Torsten Persson
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
fd riksdagsledamot Gabriel Romanus
fd. chefredaktör Arne Ruth

departementssekreterare Carolina Sandö
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
professor Astrid Söderbergh Widding
fd. museichef Solfrid Söderlind
översättare John Swedenmark
professor em. Daniel Tarschys
docent Caroline Taube
professor em. Ulf Teleman
skådespelare Solveig Ternström
fd. landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
professor Ingela Wadbring
fonddirektör Mats Wallenius
riksdagsledamot Hans Wallmark
professor em. Erling Wande
univ. lektor Jacob Westberg
professor em. Boel Westin
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund Weissglas

Den danske afdeling 2023

I. Bestyrelse:

Steen Adam Cold, kontorchef (form. og sekr.)
Jørn Lund, prof.
Bergur Rønne Moberg, universitetslektor (repr. det færøske sprog)
Torben Kornbech Rasmussen, afd.dir.
Bente Scavenius, kunstanmelder
Henrik Wivel, dr. phil
Marianne Zibrantsen, gymnasirektor

II. Øvrige medlemmer:

Anders Ahnfelt-Rønne, teaterchef
Lisbeth Bonde, kulturjournalist
Henrik Borberg, forlagschef
Mogens Dahl, dirigent
Karin Elsubudottir, dir.
Jan Garff, museumsinspektør
Rasmus Glenthøj, universitetslektor
Henrik Hagemann, gen.sekr.
Lars Handesten, universitetslektor

Jens Morten Hansen, statsgeolog
Arne Hardis, politisk redaktør
Kjeld Hillingsø, generalløjtnant
Hulda Zober Holm, forf. (repr. det grønlandske sprog)
Kristian Hvidt, dr. phil.
Carsten U. Larsen, arkæolog
Annette Lassen, universitetslektor
Me Lund, teateranmelder, forf.
Ingrid Markussen, prof.
Knud Michélsen, universitetslektor
Erik Skyum-Nielsen, universitetslektor
Eva Pohl, kunst/litt. anm.
Søren Ryge Petersen, programredaktør
May Schack, litteraturanmelder
Claus M. Smidt, seniorforsker
Karen Skovgaard-Petersen, dir.
Ditlev Tamm, prof.
Gorm Chr. Tortzen, universitetslektor
Marja Vasala-Fleischer, adm ambassadesekr.
Kathrine Winkelhorn, kulturproducent

Den norske avdelinga 2023

Leiar: Professor Hans H. Skei
Nestleiar: Cand philol, seniorrådgjevar Torbjørg Breivik
Revisor: Cand. polit. seksjonsleiar Jarle Skjørestad
Sekretær: Prosjektleiar Jan Kløvstad
Øvrige medlemmer:
Cand econ Bjørn Andreassen
Professor Eyvind Elstad
Historikar og direktør Bård Frydenlund
Professor Ole Kristian Grimnes
Tidl. stortingspresident og statsråd Kirsti Kolle Grøndahl
Professor Svein Harald Gullbekk
Førsteamanuensis Ruth Hemstad
Dagleg leiar Eva Jakobsson-Vaagland
Sekretariatsleiar Kjell Myhre Jensen
Omsetjar Tone Myklebost
Historikar Morten Nordhagen Ottosen
Generalsekretær Anne-Merethe K. Prinos
Professor Kari Anne Rand
Professor Tore Rem

Førsteamanuensis Håkon Roland
Redaktør Hilde Sandvik
Professor Tone Selboe
Professor Anne-Kari Skarðhamar
Redaktør Harald Stanghelle
Sekretariatsleiar og historikar Bjørn Arvid Steine
Forfattar Arild Stubhaug
Professor Arne Torp
Direktør Åse Wetås

Avdelningen i Finland 2023

Ordförande: Professor Peter Stadius
Vice ordförande: Pol. mag. Guy Lindström
Sekreterare: Fil. dr Sophie Holm

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff
Råd för internationella ärenden Mari Herranen
Sakkunnig internationella frågor Anna Kiiskinen
Docent Lars-Folke Landgrén
Professor Kristina Lindström
Professor em. Mirja Saari
Docent Henrik Stenius
Vicehäradshövding Juha Väyrynen
Professor em. John Westerholm
Professor em. Seppo Zetterberg
Professor em. Anna-Maria Åström

Isländska avdelningen 2023

Ordförande: Guðný Gerður Gunnarsdóttir, fd. stadsantikvarie (fr.o.m. 21.9. 2023)
Sekreterare: Bryndís Sverrisdóttir, M.A.

Övriga medlemmar:

Guðrún Gauksdóttir, docent
Margrét I. Ásgeirsdóttir, museichef
Sigrún Klara Hannesdóttir, fd riksbibliotekarie
Snjólaug G. Ólafsdóttir, fd expeditionschef
Sveinbjörn Björnsson, fd universitetsrektor
Úlfhildur Dagsdóttir, författare och litteraturvetare
Þorbjörn Broddason, prof. emeritus
Þór Magnússon, fd riksantikvarie
Þórarinn Eldjárn, författare

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Utdelade anslag 2023

*Svenska avdelningen 2023**Utdelade anslag 2023:*

Mårten, Snickare, Professor i konstvetenskap, Medverkan i "2023 Schefferus Conference" på Universitetet i Tromsø, 5.000 sek

Georgia, De Leeuw, MSc, Doktorand Statsvetenskap, Vistelse som gästforskare på Helsingfors universitet, 5.000 sek

Föreningen Norden Västerås, Deltagande resa till Island om Nordiskt samarbete och nordisk kultur, 5.000 sek

Patrik, Öberg, Filmarbetare, Studieresa till Finland, projekt Svenska partisaner, 5.000 sek

Elisabeth, Zetterholm, Bitr. professor, Nätverksträff, Nordic Network for L2 Pronunciation, Trondheim 5.000 sek

Sabina, Ivenäs Dyverfeldt, Doktorand, Konferensdeltagande Oslo, projektet Traveling Through Time: (Postmigrant) Poetry in Motion & Towards a New Poetic Experience, 5.000 sek

Olga, Krüssenberg, Regissör, Researchresa Svalbard, projektet Betraktelse från gränslandet, 5.000 sek

Sara, Rylander, Universitetsadjunkt, studieresa Grönland, projektet New Genre Art Education in the Arctic, 5.000 sek

Charina, Knutson, Fil lic, 1:e antikvarie, Studieresa till Tromsø, projektet Conducting Archaeology in Swedish Sápmi, 5.000 sek

Föreningen Norden Falköping, Ungdomsutbyte Norge, 10.000 sek

Sofia, Nyblom, Studieresa till Island för projektet Vestmannaeyjar 50 år efter vulkanutbrottet, 5.000 sek

MA Sebastian Boström, Oberoende forskare, Sverige, Forskningsresa till förhistoriska våtmarkslokaler i Danmark, (sek): 6.000

Doktorand Jens Ewald, Göteborgs Universitet, Sverige, Studieresa till University of Turku i Finland, (sek): 6.000

Fil dr arkeologi, konstnär MFA Emma Göransson, Aeriep- Center of Contemporary Sami Art, Sverige, Transdisciplinärt forskningsprojekt, konst och vetenskap, Praxis of Social Imaginairies, (sek): 4.000

Kursansvarig Anton Höber, Nordiska vissskolans fördjupningskurs, Sverige, Samarbete mellan svensk, finsk och finlandssvensk visa (sek): 10.000

Doktorand Samah Ibrahim, Gothenburg university, Presentation in 2023 ETMU Days conference, Language learning as sites of control: navigating neo-liberal calls for 'entrepreneurial selves' amid border regimes, (sek): 6.000

Universitetslektor, docent Ulrika Magnusson, Stockholms universitet, Lärarperspektiv på svenskundervisning i Finland och Sverige, (sek): 6.000

Adjunkt Alice Widlund, Föreningen Norden, Seminarium, Lahden-Pohjola Norden RY 80 år, (sek): 6.000

Konstär Rut Karin Zettergren, ÓNÆM NGO, Farsta, Konstärlligt sammarbetes projekt, Contingency Sample, (sek): 6.000.

Den danske afdeling 2023

Bevillinger 2023:

Gudenåskolen i Ry: en uges udveksling med islandsk skole (9. klasse) med emnerne: lokalsamfund, tilhørsforhold, samhørighed, sprog betydning. 6.000 kr

Poul Houe, prof. ved Minnesota University: rejse til konference i Tromsø med forelæsning om ”Lykkens natur i dansk litteratur fra 1700-tallet til 1950-erne”. 5.000 kr

Soley Ragnarsdottir, islandsk billedkunstner i Danmark, for 3 arbejdsrejser til Island som forberedelse til natur-kunstudstilling i Island og Sønderjylland. 5.000 kr

Annemarie Borregaard, Rigsarkivet, for deltagelse med indlæg i nordisk netværkskonference i Reykjavik om særforsogets historie i Danmark. 4.000 kr

Jonathan Adams, Det Danske Sprog- og Litteraturcenter, støtte til 3 arkivrejser til Færøerne for studier til filologisk-historisk udgivelse af Jakup Nolsøes grundlæggende arbejder for tilblivelsen/bevaringen af et færøsk skriftsprog. 5.000 kr

Annika Britt Lewis, scenekunstner, for deltagelse i Scenekunstbiennalen i Stockholm. 3.000 kr

Ann Højbjerg Clarke, Odense Universitet, for drøftelse i Oulu vedr. offentlig/privat innovation indenfor komplekse samfundsforløb. 2.000 kr

Bodil Hovaldt Bøjer, Kunstakademiet, for deltagelse i seminar i Oslo om nordisk videnssamarbejde indenfor humanistiske og tekniske forskningsmiljøer. 2.000 kr

Summartónar, færøsk initieret musikfestival omfattende Norden fra Grønland til Estland (grundlagt 1992), støtte til rejseudgifter for færøske solister til festivalens kunstscener i Norden. 10.000 kr

Bergur Rønne Moberg, Københavns Universitet, for deltagelse i konference i Tromsø bl.a. med forelæsningen ”Wild at Heart: Wisdom and poetic mindfulness in the use of William Heinesen in Søren Hauges ”Vildhjerte”. 7.000 kr

Kunsthal Sophienholm, for rejseudgifter til norsk og finsk kunstner til opbygning af udstillingen ”Take Care”. 5.000 kr

Hanne Værum, lektor ved pædagoguddannelsen i Århus sammen med 2 lektorer og flere primærpædagoger, for studierejse til Bergen Kommune vedr. drøftelser om skovbørnehaver, tradition, lovgivning, praksis. 10.000 kr

Hanne Brodersen, billedkunstner, støtte til reise og opphold i Tarjei Vesaas' landskap i Telemarken i samarbeide med "Norske Billedkunstnere" for innblik i Vesaas' natur- og symbolverden spesielt indenfor romanen "Den sene båd" med henblik på kunstutstilling. 5.000 kr

Anne Provst, museumschef, form. for danske afd. af Nordisk Museumsforbund, samt et yderligere medlem af den danske styrelse, for deltagelse i Forbundets nordiske møde på Sjöhistorisk Museum i Stockholm. 6.000 kr.

Den norske avdelinga 2023

Løyvingar i 2023:

Oslo Storband ved Rune Stensrud, til reiseutgifter for Rasmus Soini, Helsingfors til konsert i serien Nordic Gigant, NOK 6000

PhD-student Nastaran Moussavi, Oslo, til deltaking på Nordic Natural Products Conference 2023 i Helsingfors 2023, NOK 6000

Postdoktor Sofia Kjellman, Norges arktiske universitet, til feltarbeid i Kemi om nordiske innsjøar i klimaarkiv, NOK 8000

PhD-kandidat Anders Isaksen, Oslo, til feltarbeid på Læsø for fleire forskarar for å studere gift frå maurkoloniar, NOK 20 000

Journalist og forfattar Harald Stanghelle, Oslo, til studiereiser til København og Stockholm om dei nordiske monarkia i ei brytningstid, NOK 10 000

Professor Thomas McQuillan, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, til deltaking på «Den tredje økologi»-konferansen i Reykjavík 2023, 6000 NOK

Phd.-stipendiat Anne Helene Høyland, Universitetet i Sørøst-Norge, til reiser til Sigtuna og Stockholm i prosjekt med samanlikning av læremiddel og andre pedagogiske ressursar brukt i historieundervisninga ved Sigtunastiftelsens Humanistiska Läroverk og Eidsvoll landsgymnas 1930-1960, NOK 4000

Platonselskapet ved professor Øyvind Rabbås, IFIKK, Universitetet i Oslo til reise for to deltakarar til det nordiske Platonselskabets konferanse i København 2024, NOK 8000

Alena Rieger, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, til reise til Reykjavík for forelesing med tittelen «Extract, Accumulate, Expel (repeat)» på European Architectural History Networks-delen av konferansen «The Third Ecology», 2023, NOK 6000

Professor Merete Roos, Universitetet i Sørøst-Norge, til reise til København for å studere pretekstar av nordiske prestar mellom 1750 og 1850, for å undersøke korleis jødar og jødiske forhold er framstilt i desse tekstane, NOK 6000

Phd.-stipendiat Nick Walkley, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, til studiereise til Aarhus, København, og Göteborg, i doktorgradsprosjektet «Portals Past & Future» om stavkyrkjer, NOK 6000.

Avdelningen i Finland 2023

Utdelning av understöd år 2023:

Harri Monni, Helsingfors, för resekostnader i samband med en separatutställning på Galleri Göteborgs Konstförening 2023. 600 EUR.

Tanja Bruun, Helsingfors, för deltagande i ISMSC 2023 – The International Symposium on Macrocyclic and Supramolecular Chemistry 2023, Reykjavik, Island. 800 EUR.

Niklas Johansson, Vålab, för deltagande i ISMSC 2023 – The International Symposium on Macrocyclic and Supramolecular Chemistry 2023, Reykjavik, Island. 800 EUR.

Laura Hellsten, Åbo, för fyra finska studenters och doktoranders deltagande i Nordiska Sommaruniversitetets studiecirkel Praxis of Social Imaginaries Vinter Symposium 2023 i Oslo, Norge. 600 EUR.

Martta Heikkilä, Helsingfors, för deltagande i The Nordic Society of Aesthetics, NSE:s årskongress 2023 på Le Centre universitaire de Norvège à Paris, Frankrike. 800 EUR.

Kai Korsu, Tammerfors, för en studieresa sommaren 2024 till bl.a. finska och svenska Tornedalen samt Tromsø. Resan arrangeras för ca 30 elever inom ramen för kursen Pohjois-Skandinavia vid gymnasiet Kalevan lukio (Tammerfors). 2200 EUR.

Susanna Rönn, Vasa, för Vasa universitets termteams (5 personer) deltagande i konferensen Nordterm 2023 i Stockholm, Sverige. 1000 EUR.

Katrina Åkerholm, Petsmo, för deltagande i Litteraturdidaktisk nätverkskonferens 2023 vid Linnéuniversitetet i Växjö, Sverige. 600 EUR.

Magdalena af Hällström, Helsingfors, för arkivbesök i Stockholm inom ramen för det marinarkeologiska och -historiska projektet Den glömda flottan. Sveriges ”blåa” kulturarv ca 1450–1850. 500 EUR.

Anna Biström, Helsingfors, för deltagande i symposiet Litteratursociologi i nytt ljus, Nordisk litteratursociologi (NOLS 2023) 2023, Uppsala universitet, Sverige. 500 EUR.

Niina Nissilä, Vasa, för deltagande i konferensen Nordterm 2023 i Stockholm, Sverige. 500 EUR.

Heidi Höglund, Vasa, för deltagande tillsammans med styrgruppen för Nätverk för litteraturdidaktisk forskning i Norden i forskningsseminariet Literary development reconsidered: Perceiving literature education in an ethical frame 2023 i Berlin, Tyskland. 600 EUR.

Eija Mäki vuoti, Helsingfors, för forskningsresa i november 2023 till Stockholm och Uppsala inom ramen för konstprocessen Tillsammans med älven. 500 EUR.

Markku Lang, Salo, för deltagande (två forskare) i Nordic Consortium of the Innovative Learning Environments möte 2023 i Oslo, Norge. 1 200 EUR.

Mattias Lehtinen, Helsingfors, för deltagande i Nordiska fenomenologiska sällskapet årskonferens 2023 i Reykjavík, Island. 800 EUR.

Ørjan Steiro Mortensen, Helsingfors, för deltagande i Nordiska fenomenologiska sällskapet årskonferens 2023 i Reykjavík, Island. 800 EUR.

Hasan Akintug, Helsingfors, för studieresa till Grönland och Färöarna bl.a. som gästforskare vid Grönlands universitet 2023. 800 EUR.

Lauttasaaren yhteiskoulu, språkbudsklassen 9K, Helsingfors, för en exkursion med nordiskt tema till Öresundsregionen (Köpenhamn, Malmö, Lund) 2024. 1 000 EUR.

Daniele Burlando, Helsingfors, för deltagande i konferensen Past And Future: The Nordic Forum For Design History's 40th Anniversary Conference i Oslo 2023. 300 EUR.

Regina Casteleijn-Osorno, Esbo, för forskningsresa och intervjuinsamling i Uppsala och Stockholm i anslutning till doktorsavhandling. 500 EUR.

Sarah Duncan, Joensuu, för forskningsresa och fältarbete bland grönländska inuiter i Köpenhamn. 600 EUR.

Masterutbildningen Creative Music Production, Yrkeshögskolan vid Åbo Akademi, för en studieresa för mastersstuderande musikkreatörer till Stockholm 2024. 1 000 EUR.

Lempäälä gymnasium, Svensk kulturkurs, för en studieresa med nordiskt tema till Island 2024. 1 000 EUR.

Linnéa Hermansson, Helsingfors, för skådespelarpraktik på Östgöteatern i Sverige 2023–2024. 500 EUR.

Sara Itkonen, Helsingfors, för en forskningsresa till Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR) vid Umeå universitet under våren 2024. 600 EUR.

Jan-Ivar Lindén, Helsingfors, för deltagande i Platonselskabets konferens i Köpenhamn 2024. 600 EUR.

Timo Miettinen, Helsingfors, för deltagande i seminariet Planetary Crises and International Human Rights i Oslo 2023. 600 EUR.

Anu Miettinen, Helsingfors/Kimito, för en konstnärlig studieresa till området vid Ishavet i Nord-Norge, våren 2024. 600 EUR.

Corinne Mustonen, Helsingfors, för praktik som uppträdare på Iceland Dance Company i Reykjavík 2024. 800 EUR.

Alexandra Nordström, Helsingfors, för deltagande i NERA:s (Nordic Educational Research Association) konferens i Malmö 2024. 600 EUR.

Jyrki Siukonen, Helsingfors, för en forskningsresa med temat svenska neoklassiska minnesstoder för humanister, Stockholm, Uppsala och Lund våren 2024. 600 EUR.

Isländska avdelningen 2023

Utdelade anslag 2023:

Æsa Sigurjónsdóttir, professor vid Islands Universitet, för att delta i ett möte i Paris i samband med den stundande utställningen Systerskap - Contemporary Nordic Photography, i Arles, 50.000 ISK,

Hannes Gissurarson, professor vid Islands Universitet, för att resa till Köpenhamn för insamling material om Grundtvig och gammelliberalismen i Norden, 50.000 ISK,

Gylfi Gunnarsson, Cand. Mag., för att delta i NARS workshop (Nordisk Association for the Study of Romanticism) i Köpenhamn 2023, 50.000 ISK,

Helena Guttormsdóttir, lektor vid Islands Lantbrukshögskola, för att delta i konferensen Sustainable environment and buildings - Leave no one behind i Köpenhamn 2023, 50.000 ISK,

Heiðar Kári Rannversson, konstvetare och utställningsproducent, för att resa till Köpenhamn i mars 2023 i syfte att förbereda en stor konstutställning med verk av både isländska och danska konstnärer, 50.000 ISK,

Sölvi Björn Sigurðsson, författare, för resa till Köpenhamn hösten 2023 och insamla material till en historisk roman om islänningarnas kontakt med övriga Norden i slutet av 1800 talet, 50.000 ISK,

Riina Paulina Finnsdóttir, bibliotekarie på Islands Konsthögskola och viceordförande i ARLIS, för att resa till ARLIS konferens i Finland 2023, 50.000 ISK,

Tyrfingur Tyrfingsson, författare, för ett möte i Finland med regissören Akse Pettersson som kommer att regissera ett teaterstycke av Tyrfingur i Finland vintern 2024-2025, 50.000 ISK,

Porbjörg Daphne Hall, docent vid Islands Konsthögskola, för att delta i ett forskningsprojekt om jämlikhet inom musikindustrin 2023 i Uppsala i Sverige, 50.000 ISK,

Gunnar Guðbjörnsson rektor och Hallveig Rúnarsdóttir vicerektor i Sigurður Demetz Musikskola, för att delta och föreläsa på Nordisk sangsymposium i Oslo 2023, 50.000 ISK p.p,

Ingibjörg Gréta Gísladóttir, Elísabet Indra Ragnarsdóttir, Soffía Karlsdóttir och Brynja Sveinsdóttir, alla anställda vid kulturinstitutioner i Kópavogur, för att delta i projektet Vattendroppen, ett nordiskt kulturprogram för barn, i samarbete med HC Andersens hus i Danmark, Muminmuseet och Ilon's Wonderland i Finland. 50.000 ISK p.p.,

Konstgruppen Arkir (9 pers.) ett anslag på 200.000 kr för att delta i en nordisk utställning om bokdesign i Kristiansunds konsthall i Norge hösten 2023.

Gemensam utdelning

Utdelade anslag juni 2023:

Föreningen Norden Norge, Digital konferanse: Blir Norden sterkere i motgang?, Norge, 10.000 sek

FlickForsk! vid Örebro universitet i samverkan med Umeå universitet, Konferens, Flickforskning i Norden – Identitet, motstånd, aktörskap och flickors plats i sociala rörelser, Sverige, 10.000 sek

Föreningen Norden Sverige, Möte förstudie och planering inför svensk-isländska kulturdagar 2024, Sverige, 10.000 sek

Föreningen Norden Sverige, Workshop, Perspektivdialoger om Nordens framtid, Färöarna, 15.000 sek

Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, UiO, Norge, Workshop, Skandinavisk elevcamp om demokrati og medborgerskap, Danmark, 10.000 sek

Linnéuniversitetet, Workshop, Nordic Sources to North American Indigenous History, Sverige, 10.000 sek

Uppsala universitet, Inst. för nordiska språk, Konferens, Den 11e nordiska konferensen om Språk, kön och identitet, Sverige, 10.000 sek

Universitetet i Oslo, Konferens, Fiuord råðstemna um övdalsku, Norge, 5.000 sek

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo, Konferens, Nordisk Forum for Designhistorias 40-årsjubileum: Looking Back and Looking Forward: Internasjonell konferens, Norge, 10.000 sek

Nationalmuseet, Danmark, Möte, Det 34. internationale feltrunologmøde i København og på Lolland, Danmark, 10.000 sek

Föreningen Norden Norge, Seminarium, Svensk-norsk lærerseminar, Voksenåsen, Norge, 10.000 sek

Högskolan Dalarna, Konferens, NIC Conference 2023: Intercultural Communication with a Focus on Languages, Narratives and Translation, Sverige, 10.000 sek

Rian designmuseum, Sverige, Konferens, Abstrakt keramisk skulptur i Norden, Sverige, 10.000 sek

Nordens Hus, Island, Interaktiv børneudstilling: Under Vand, Island, 10.000 sek

Mýrin, félag um barnabókmenntahátíð, Island, Børne og ungdomslitterature festival med seminar, konference og workshops, Island, 10.000 sek

Ålands fredsinstitut sr, Seminarium, Kastelholmssamtal om fred. Fred, krig och pengar, pengar pengar, Åland, 10.000 sek

Anno museum Domkirkeodden, Norge, Konferens, Rolf Jacobsen-konferanse, Norge, 10.000 sek

Söderbokhandeln Hansson & Bruce, Stockholm, Seminarium, Flerspråkighet i nordisk litteratur, Sverige, 10.000 sek

Stiftelsen Lehmanns Verkstad, Författarscen Bodafors, Sverige, 10.000 sek
Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, Phd Conference on the Theory and Methods of Legal Research, Sverige, 10.000 sek

Suomen elokuvaohjaajaliitto SELO ry, Nordic Meeting and SELO 40th Anniversary seminar, Finland, 10.000 sek

Föreningen Norden på Åland r.f, Nordisk vänortsstämma 2023 på Åland, 10.000 sek

Föreningen Nordens Ungdomsförbund (FNUF), Danmark, Möte, FNUF deltagelse i demokratifestival, Danmark, 10.000 sek

Föreningen Norden Västerås, Nordiskt Vänorstutbyte för Ungdomar, Island, 5.000 sek

Hanaholmen - kulturcentrum för Sverige och Finland, Symposium, Bildning i batteribältet - ett gränsöverskridande kunskapsprojekt i Finland, Norge, Sverige, 10.000 sek

Nordiska museiförbundet, svenska sektionen, Konferens, Tvärvägar - rörelse i tid, rum och tanke, Sverige, 10.000 sek

Det Statsvetenskapliga Fakultet, Islands Universitet, Gästforskare projekt Corruption in low corrupt countries: why should we care and what do we really know?, 5.000 sek

Klarälvdalens Folkhögskola/Region Värmland, Hågkomstresa Oslo, 5.000 sek

Föreningen Norden i Huskvarna, Studieresa till Sápmi, 10.000 sek

Föreningen Norden Arvika, Studieresa till Karup, Danmark, 5.000 sek

Lahden Pohjola-Norden ry, Gästföreläsare, Tillsammans i Norden 80 År, Finland, 10.000 sek

Steffen Stummann Hansen, Arkæolog, seniorforsker, Udgivelse af bogen "Færøerne 1894 – skildret i tekst og billeder af Karl Grossmann", Føroyar, 10.000 sek

Mie Frandsen, Redaktør, Multivers, Stina Ekblad: Af en landsbypiges dagbog i dansk oversættelse, Danmark 10.000 sek

Johanna Arnesson, Fil. dr., bitr. lektor i medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet, tryckbidrag Open - Access publicering, Nordisk antologi - Influencer Politics, Sverige 10.000 sek

Martin Östholm, Stiftelsen för dokumentation av Bohusläns hällristningar, tryckbidrag rapport, Sverige, 10.000 sek

Peter Carelli, Docent, Statens historiska museer, tryckbidrag, Feodalsamhället i miniatyr: Det nordiska schackspelets medeltida kulturhistoria, Sverige, 10.000 sek

Bengt Lindroth, Redaktör, fil.kand, frilans, tryckbidrag, Debattpräglad bok, Att lära av grannarna, Själv är inte bästa dräng, Sverige 15.000 sek

Margrét Halldórsdóttir, medelinsamlingsansvarig, Föreningen Granskaren r.f., tryckbidrag, Finsk Tidskrift, Finland 10.000 sek

Riitta-Liisa Valijärvi, Universitetslektor i finska, Uppsala universitet, Tryckbidrag, Open-Acess publicering, referensartikel om meänkieli, Sverige, 10.000 sek

Arina Stoescu, förläggare, designer och översättare, Pionier press, tryckbidrag, Tvåspråkig barnbok på isländska-svenska, Sverige, 10.000 sek

Maria af Klinteberg Herresthal, vd Voksenåsen, tryckbidrag, Nasjonalgaven Voksenåsen - et modernistisk kulturminne, Norge, 10.000 sek

Arina Stoescu, förläggare, designer och översättare, Pionier press, tryckbidrag, Tvåspråkig barnbok på svenska-nynorsk Sverige, 10.000 sek

Erla Dóris Halldórsdóttir PhD i historie, Tuberculosis and tuberculosis sanatorium in Iceland 1910–1960, Island, 10.000 sek

Tobias Thiel arkitekt, Mellanrummets Arkitektur, detaljstudier Helsingfors, Sverige, 10.000 sek

John Brauer Fil.Dr.Örebro universitet, Lokal arbetsmarknadspolitik - en nordisk jämförelse, forskningsresa Köpenhamn, Sverige, 4.000 sek

Niclas Mossberg, Åbo Akademi University, Antifascism i Norden, med fokus på Norge i början av 1930-talet, forskningsresor Norge, Sverige, 10.000 sek

Finnskogsmuseet, Böcker, tidskrifter och prenumerationer, Sverige, 10.000 sek

Nordens Hus, Indramning og reparation af Grafikværker, Island, 10.000 sek

Föreningen Norden på Åland r.f, Nordisk film, Åland, Finland, 10.000 sek

Föreningen Norden på Åland r.f, Nordjobbs fritidsprogram Åland, Finland, 15.000 sek

Foreningerne Nordens Forbund, Nordiska språk-och kulturseminarier, Danmark, 15.000 sek

Vilja-Tuulia Huotari, Författare, projektet Mot alla fyra vindar, Island. Poesi, musik, modern dans, improvisation, 5.000 sek

Svenska Stiftelsen Ung Nordisk Musik, Sverige, UNM-festivalen 2023 i Oslo, 10.000 sek

Forening for Boghaandværk, Danmark, Nordisk kursus i papirmarmorering til bogbind 2023-2024, Boghåndværk og design, 10.000 sek

Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur/ Wasa Teater, Finland, Glöd - Nordiska berättardagar på Wasa Teater, Berättande/Teater, 10.000 sek

NivalisAkademiet, Norge, Medverkan i musik/barockfestival med ungdommar, Sverige, 10.000 sek

Finlands Teatrar rf, Finland, Nordic Ambitions mentorskapsprogram för teaterchefer, Scenkonst/teater, 10.000 sek

Pargas Manskör rf, Finland, Körresa till Göteborg 2023, 10.000 sek

Hangö Teaterträff rf, Finland, föreställningen Live Art Danmarks föreställning Kaboom - The Art of Destruction på Hangö Teaterträff 2023, 10.000 sek

Kulturföreningen Katrina rf, Finland, Katrina kammarmusikfestival 2023 tema "Rörelse", Åland, 10.000 sek

Felagid foroyisk tonaskold, Färöarna, Musikfestivalen Summartónar 2023, 10.000 sek

St Olofs kammarkör, Sverige, Körresa till Island 2023, 10.000 sek

Kulturorganisationen 20TAL, Sverige, Medverkan nordiska poeter på Stockholms Internationella Poesifestival 2023, 10.000 sek.

Utdelade anslag november 2023:

KAMU Esbo Stadsmuseum, Konferens, Manors at War. Manorial Research Conference, Finland, (sek): 10.000

Noregs Ungdomslag, Workshop, NORDLEK 2024, Noreg, (sek): 14.000

Dansk Center for Herregårdsforskning, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum, Symposium, Nordisk Slots- og Herregårdssymposium 2024. Nordens herregårde som dannelsescentre, Danmark, (sek): 10.000

Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, Konferens, Från revolutionsåret 1917 till den sista fredssommaren 1939 - arbetarrörelsens historia i Norden, Finland, (sek): 15.000

Kulturfestival på Åland r.f., Mariehamns Stad, Annat, Mariehamns litteraturdagar, Åland, Finland, (sek): 15.000

Seminar for nordiske b&u-oversættere, Seminarium, Netværksseminar for nordiske oversættere af børne- og ungdomslitteratur, Danmark, (sek): 15.000

Chalmers tekniska högskola, Workshop, Nordic workshop on bibliometrics and research policy, Sverige, (sek): 10.000

Uppsala universitet, Konferens, Grammatik i Norden (GRAMINO) 4, Sverige, (sek): 10.000

Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur / Wasa Teater, Seminarium, Framtidens barn- och ungdomsteater, Finland, (sek): 10.000

Föreningen Norden Arvika, Träffpunkt Norden, KulMoro på Morokulien, Sverige/Norge, (sek): 5.000

Göteborgs universitet, Konferens, Filosofidagarna, Sverige, (sek): 15.000

Södertörns Högskola, Konferens, NordAnd16 - Nordic Languages as a Second Language, Sverige, (sek): 10.000

Universitetsmuseet Bergen, Universitetet i Bergen, Seminarium, Arkeologiens feltpedagogiske muligheter - nordiske muligheter, Norge, (sek): 10.000

Föreningen Norden på Åland r.f., Nordisk film, Åland, (sek): 10.000

Föreningen Norden på Åland r.f., Nordiska visor och texter, Åland, (sek): 10.000

USN, Symposium, Skolens verdigrunnlag. En skandinavisk sammenligning, Norge, (sek): 5.000

Föreningen Norden Ätradalen, Möte, Mellanfolkligt möte med fokus på miljö och klimat, Sverige, (sek): 10.000

Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland (THPTS), Konferens, XVI Nordic Labour History Conference 2025, Finland, (sek): 15.000

Föreningen Anholt Litteraturfestival, Annat, Anholt Litteraturfestival 2024, Danmark, (sek): 15.000

Platonselskabet, Symposium, Platonselskabets 27. symposium, Danmark, (sek): 5.000

Universitetet i Oslo, Det Juridiske fakultet, Senter for rettsinformatikk, Nordisk konferanse i Rettsinformatikk - Nordic Conference on Law and Information Technology 2023, Norge, (sek): 10.000

Fischerströmska gymnasiet, Exkursion till verksamheter kring Lovisa, Finland (sek): 5.000

Professor emerita Beata Agrell, Göteborgs universitet, Tryckbidrag bok: Bortom arbetarlitteraturens kanon historiska gränsgångare och sentida nyskapelser, Sverige, (sek): 15.000

Docent, biträdande universitetslektor, Karl Berglund, Uppsala universitet, Tryckbidrag bok: Nordisk litteratursociologi i nytt ljus, Sverige, (sek): 10.000

Første amanuensis, Anna Bohlin, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen, Tryckbidrag bok: 1850-talets nordiska emancipationsromaner, Norge, (sek): 10.000

Carl Henrik Carlsson, fil dr Historiska inst., Uppsala, Sättning och tryckning: En angelägenhet på liv och död. Judar i utlandet söker svenskt medborgarskap 1942-1945, (sek): 10.000

Carl Henrik Carlsson, fil dr Historiska inst., Uppsala, Tryckbidrag: Svensk diskrimineringsantisemitism 1860-1945. Kontinuitet eller diskontinuitet?, Sverige, (sek): 5.000

Jonas Damgaard-Mørch, Forlægger Multivers ApS, Tryckbidrag bok: Den litterära modernismen i Nordens bruk av metaforer, Danmark, (sek): 5.000

Klara Ejeby, Ejeby Förlag, Notutgivning: Fem nordiska körsånger av Eva Marie Agnelid, Sverige, (sek): 5.000

Markus Floris Christensen, Ph.d. in Scandinavian Literature, Flensburg, Tryckbidrag bok: Anxiety in Modern Scandinavian Literature. Strindberg, Christensen, Knausgård, Danmark, (sek): 5.000

Lars Hansson, Fil.dr, Göteborgs universitet, Tryckbidrag bok: Göteborg under krigshot. I skuggan av andra världskriget, Sverige, (sek): 10.000

Anna Hedelius, författare, kulturjournalist, Tryckbidrag bok: Ett universum på en hylla - på spaning efter bokhandelns själ, Sverige, (sek): 10.000

Carola Lingaas, Førsteamanuensis, Dr. juris. VID vitenskapelig høyskole, Översättning engelska till norska, antologi om andra världskriget i Nord-Norge och den tyska ”brända jordens taktik”, Norge, (sek): 10.000

Petra Marie Preisler, Doktorand, Lunds universitet, Tryckbidrag avhandling: Ett rum för reflektion. Om närvaro i mötet med det sena nordiska 1800-talets måleri, Sverige, (sek): 10.000

Författare Søren Reith-Hauberg, Forlaget Spring, Tryckbidrag bok: Økologisk sensibilitet i en verden uden fremtid en kontaminationsæstetik, Danmark, (sek): 10.000

Mette Sandbye, Professor, Københavns Universitet, Tryckbidrag: Striving for Independence. Women Pioneers in Early Nordic Studio Photography, 1860-1920, Danmark, (sek): 15.000

Mariann Skog-Södersved, Professor em, Tryckbidrag: Svensk fraseologi. En introduktion, Finland, (sek): 5.000

Marie Ulväng, Fil. dr, Kläddomare i Postrodden, Roslagens Sjöfartsminnesförening, Tryckbidrag Jubileumsbok: Postrodden över Ålands hav 50 år, Sverige, (sek): 10.000

Gabriele Winai Ström, Fil.dr., SKEN Svenska kvinnors Europa Nätverk, Tryckbidrag bok: Combat Violence against Women - Baltic/Nordic Civil Society Cooperation, Sverige, (sek): 10.000

Ingunn Ásdísardóttir, Reykjavíkur Akadémían, Tryckbidrag: Jättar i krig och fred. Jättarnas roll och natur i nordisk mytologi (utges på isländska), Island, (sek): 10.000

Matthaios Amanatiadis, Uppsala Universitet, historiska institutionen, resa/uppehålle Finland, Jämförande nordisk studie kring forskningsfinansiering, (sek): 10.000

Isabel Flemming, Åbo Akademi, jämförelse jämställdhet/jämlikhet undervisning hem- och konsumentkunskap, Finland, (sek): 10.000

Sara Itkonen, Doktorand, Helsingfors, Resa till Lund, Centrum för ekonomisk demografi, för att studera klassificeringar 1670-1900, Finland, (sek): 10.000

Malene Østreng Nygård, PhD, Universitetet i Agder, Workshop/provtagning slangesopp-sykdom (SFD) hos globale slanger lagret i Skandinaviske museer, Norge, (sek): 10.000

Maggie Strömberg, Journalist, Svenska Dagbladet, researchresor Finland för bok om Sveriges och Finlands Natoansökan, (sek): 15.000

Stiftelsen Norden Biskops Arnö Bibliotek, Prenumeration av nordiska tidningar, Sverige, (sek): 15.000

Nordens Hus, Bøger, Nordisk bog circkel, Island, (sek): 10.000

Föreningarna Nordens Förbund, Nordiska språk- och kulturdagar - 3 seminariedagar på Grönland för unga som deltar i Nordjobs kultur- och fritidsprogram, samt ungdomar som engagerar sig i lokala föreningar eller verksamheter, Danmark, (sek): 10.000

Föreningen Norden Sverige, Nordisk kultur och fritidsprogram för nordjobbare i Stockholm, Sverige. (sek): 15.000

Foreningen Norden, Sosiale og kunstneriske fritidsopplevelser sammen med andre unge styrker work life balance, nye vennskap, opplevelser og blir motvekt til stress på arbeidsplassen, Danmark. (sek): 15.000

Skådespelare Andrea Björkholm, Sverige, Teater, Gästspel med Isolations-TV på Åbo Svenska Teater. (sek): 10.000

Sångerska Agnethe Christensen, Modern Roots, Danmark, Musik, Den Bergtagna. (sek): 10.000

Arvika Ljus!, Sverige, Ljuskonst, Konstnärligt utbyte mellan Finland och Sverige. (sek): 10.000

Mad King Production, Sverige, Musik, Nordic Now! - Folkmusik på export. (sek): 5.000

Stiftelsen Nordens Biskops Arnö, Sverige, Nordisk Textilvecka. (sek): 25.000

Stiftelsen Nordens Biskops Arnö, Sverige, Litteratur. Nordiskt debutantseminarium. (sek): 40.000

KINISI, Danmark, Opførsel af samtidsdansenforestillingen US US / US ELSE / ELSE US / ELSE ELSE i Dansens Hus i Stockholm 2024. (sek): 10.000

Kulturföreningen Katrina, Åland, Finland, Katrina - musikteater. (sek): 20.000.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Utlyser anslag till ansökan under 2024

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete grundad 1875. Föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på vetenskapens och konstens och industrins områden. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, dels gemensamt, dels nationellt. Under 2024 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Ansökan skall insändas 15 januari – 15 februari och 15 augusti – 15 september. Ansökan görs företrädesvis på skandinaviska språk. Alla mottagna ansökningar bekräftas. Besked om utdelade anslag ges i juni resp. november 2024. Ansökan tas endast emot digitalt per formulär. För information och ansökan se www.letterstedtska.org.

Det belopp som står till förfogande 2024 för gemensam utdelning uppgår till 1.000.000,- SEK. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land eller till exkursioner för grupper av personer. Ansökan insändes av den mottagande institutionen eller motsvarande. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Tryckning, översättning eller publicering av skrifter av gemensamt nordiskt intresse. Även kvalitetssäkrad digital publicering kan komma i fråga. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges enbart engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Anslag utdelas, enligt föreningens praxis, ej till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter till personer eller seminarier av avtackningskaraktär,
- språkgranskning av avhandlingar eller andra skrifter,
- löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- medicinska ändamål.

II. Under 2024 står sammanlagt 150.000 SEK till förfogande för främjandet av nordiskt konstnärligt utbyte. Ansökt belopp bör ligga i intervallet 5.000 till 20.000 SEK.

III. De Nyhlénska medlen: Under 2024 står sammanlagt 150.000 SEK till förfogande från de Nyhlénska medlen för ansökningar på tema studiet av eller utgivning av översättningar mellan de nordiska språken.

Kontakt gemensamma ansökningar, Konstnärligt utbyte och de Nyhlénska medlen: Letterstedtska föreningen, Huvudstyrelsen, sekr. Lena Wiklund, info@letterstedtska.org.

IV. Under 2024 står sammanlagt 460.000 sek till förfogande för enskild person eller enskilda personer att ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK.

Kontakt:

- Danska sökande: Letterstedtska föreningens danska avdelning, ordf./sekr. Steen A. Cold, danmark@letterstedtska.org.
- Finländska sökande: Letterstedtska föreningens finländska avdelning, sekr. Sophie Holm, finland@letterstedtska.org.
- Isländska sökande: Letterstedtska föreningens isländska avdelning, sekr. Bryndís Sverrisdóttir, island@letterstedtska.org.
- Norska sökande: Letterstedtska föreningens norska avdelning, sekr. Jan Kløvstad, norge@letterstedtska.org.
- Svenska sökande: Letterstedtska föreningens svenska avdelning, sekr. Lena Wiklund, info@letterstedtska.org.
- För tekniska frågor: info@letterstedtska.org.

En checklista för ansökan finns på www.letterstedtska.org.

En förteckning över utdelade anslag återfinns i *Nordisk Tidskrift* 4/2021, 4/2022 osv. som också finns på hemsidan.

Letterstedtska föreningen hanterar personuppgifter i överensstämmelse med EU:s Dataskyddsförordning GDPR.

BOKESSÄ

DEN MYCKET LÅNGA VÄGEN TILL NATO

Den svenska stat som i år fyller 500 år och skapades under Gustav Vasa (men ändå är åtskilligt äldre), har under århundradena varit invecklad i långvariga konflikter som några gånger tycktes anta existentiella proportioner. De har alltid involverat Danmark och framför allt Ryssland. Man kan hänvisa till det synnerligen allvarliga läget efter Karl XII:s död 1718 då självständigheten syntes vara under belägring, men riket kanske räddades av armén och dess rykte. Man kan också tänka på läget efter statskuppen och den militära katastrofen mot Ryssland 1809, då fiendehuvudstäderna diskuterade en delning av landet mellan Ryssland och Danmark; gränsen mellan de båda skulle dras vid Motala Ström. Men kriserna gick över. Landet återhämtade sig under 1700-talet liksom under årtiondena efter 1810 under den nye monarken Jean Baptiste Bernadotte från Frankrike.

De största externa hoten mot Sverige har alltså kommit från grannarna i söder och i öster, ibland i allians som under det stora nordiska kriget 1700-1721 och på nytt 1808-1809. Ibland diskuterar man vilken stat som egentligen varit vår ”arvfiende” och hänvisar till att krigen med Danmark var flera än de med Ryssland. Detta är dock att missförstå historien och bortse från den skilda karaktären av krigen med Danmark jämfört med dem med Ryssland. Konflikterna med Danmark handlade om makten *i* Norden, om Köpenhamn eller Stockholm skulle vara Skandinavien centrum. Dessa många krig kan ses som ett slags då och då uppblussande inbördeskrig. Krigen med Ryssland från Ivan den förskräcklige och framåt till den forna riksdelen Finlands krig med Sovjetunionen har handlat om makten inte *i* utan *över* Norden, vilket land som skulle dominera Nordeuropa.

Konflikterna med Danmark ändade med att Sverige successivt, efter Kalmarunionens 1387-1521 danska övertag, genom frederna i Brömsebro 1645, Roskilde 1658 och slutligen Kiel 1814, blev dominerande i Norden.

Sveriges relationer med Ryssland visar en motsatt bild. Från svensk dominans i 1600-talets Nordeuropa, genomförde Ryssland med frederna i Nystad 1721, Åbo 1743 och Fredrikshamn 1809 en demontering av det svenska stormaktsväldet. Karl XII:s storvulna strategiska idé att försöka stoppa det ryska rikets expansion – efter att ha vunnit slaget vid Narva 1700 och därefter besegrat Preussen och Polen – slutade i Poltava 1709. Kanske borde kungen efter Narva ha fortsatt in i Ryssland eller 1708 vänt sig mot Moskva i stället för att gå söderut mot Ukraina. Tsaren riktade flera fredstrevare till Sverige, men kungen var inte kompromissbenägen. Poltava skulle, vilket man inte alltid i Sverige är medveten om, inte bara få långtgående följder för vårt land utan också för Europa och det dåvarande internationella systemet. Kanske var det en sista möjlighet att hejda den ryska expansionen. Ryssland etablerade sig

slutgiltigt som en stormakt med europeiska och sedermera globala pretentioner. Trots alla dramatiska öden som sedermera drabbat det ryska riket förblir detta förhållande intakt.

Maktförskjutningen i Nordeuropa skapade för Sverige och sedermera för det självständiga Finland ett strategiskt dilemma som genom århundradena sysselsatt den säkerhetspolitiska eliten i både Stockholm och Helsingfors. Som små stater i en kontinuerligt auktoritär stormakts omedelbara grannskap har man varit tvungen att se om sitt hus och skydda sin strategiska integritet samtidigt som man på goda grunder känt sig nödsakad att försöka underhålla rimliga relationer med samma stormakt. Detta dilemma har man, som den finske diplomaten René Nyberg brukar säga, inte kunnat lösa men ändå måst hantera.

Den strategiska belägenhet som Sverige och sedermera Finland befunnit sig i, kan i princip hanteras på två olika sätt: genom en triumfvagnslinje och samförståndspolitik med stormakten eller genom att söka stöd från andra stormakter. Det är detta som ett par nya böcker, Dick Harrisons *Fienden* och René Nybergs och Nils Torvalds *Finlands väg till NATO*, på olika sätt handlar om. Dick Harrison har med sedvanlig ackuratess levererat en utmärkt översikt om vårt förhållande till Ryssland från Vikingatiden till

idag. Han erinrar om att detta förhållande endast under ganska korta perioder varit mer än tillfredsställande. Under 1720- och 1730-talen hade vi närmast en vänskaps- och biståndspakt med St Petersburg med ett tydligt ryskt inflytande i Stockholm. När landets ledande politiker under denna tid, samförståndspolitiker och mösspartiets förgrundsgestalt Arvid Horn – född i Finland – lämnade politiken, ändrades scenen. Hattpartiet strävade efter revansch. Många i Sverige insåg inte eller ville inte inse att styrkeförhållandena förskjutits så till Rysslands förmån att ett framgångsrikt revanschkrig i praktiken var uteslutet, även om freden efter Gustaf III:s ryska krig 1788-1790 lämnade gränserna intakta; Katarina den stora hade just då inget intresse av att justera dessa.

Vad som hände 1808-1809 bekräftade de förhållanden som egentligen borde varit klara redan efter freden i Nystad 1721. Det insåg även den nyvalde tronföljaren Bernadotte innan han 1810 landsteg på svensk mark. Det gamla svenska rikets konstruktion tedde sig onaturlig för landmilitären Bernadotte. Han etablerade ett gott förhållande till den ryske tsaren som blev garant för den fransk-

födde svenske kronprinsens legitimitet. I gengäld lämnade denne alla planer på att försöka återfå Finland och nöjde sig med att vara kung i Sverige och Norge. Men så snart han var borta greps sonen Oscar I av den gemene svenskens väl grundade misstänksamhet mot Ryssland och vände sig till västmakterna.

Och så har relationen som Harrison så väl skildrar förblivit. Obalansen i resurser mellan de båda staterna har kontinuerligt lett till bilaterala konflikter, emellanåt avbrutna av korta perioder med relativt normala relationer. Och sedan halvtannat år är Sverige kandidat till ett medlemskap i NATO.

Om man betraktar Sveriges förhållande till Ryssland med Dick Harrisons historiska glasögon, är den nya svenska – och finska – utrikespolitiken en naturlig hantering av det strategiska dilemma som René Nyberg talar om. Appeasement eller anpassning passade det sargade svenska riket väl både efter Karl XII:s död och efter Fredrikshamnfreden 1809. I själva verket fanns knappast något alternativ, eftersom också våra potentiella allierade i väst tröttnat på krigen. Men så snart landet kom på fötter igen sökte man kombinera en alliansfri politik med avskräckning genom ett oftast inte offentligt samarbete med Frankrike, Storbritannien och Tyskland och efter andra världskriget åter med Storbritannien och nu USA. Sverige ville betyga omvärlden sin trohet till en fortsatt neutralitet – och samtidigt inleda ett begränsat militärt samarbete med de ledande västmakterna och grannländerna. Dubbelspel? Snarare ett naturligt beteende hos en ansvarsfull statsledning. Men fullföljandet av denna politik krävde ett delikat handlag. Ibland sade man för mycket, ibland för litet.

René Nyberg och Nils Torvalds anlägger i sin brevbok, *Vägen till NATO*, också historiska perspektiv. Särskilt Nils Torvalds intresserar sig för det ryska rikets historia och idéhistoriska fundament. Han försöker visa hur Vladimir Putin passar väl in i den ryska historiska traditionen med en kombination av en nedärvd auktoritär struktur och frånvaron av något slags medborgarsamhälle, där han aldrig presenterar landet och dess invånare något alternativ. Revolutioner och försök till att beträda nya stigar har ju förekommit. Torvalds citerar ett gammalt ryskt ordspråk: ”man ville så mycket bättre, men det blev som alltid...” Resignationen beskrivs av de klassiska ryska författarna – de skulle inte göra det om de inte upplevde dess tyngd. Somliga ryska härskare har alltså haft andra ambitioner men stångat sin panna blodig mot den existerande strukturen. Torvalds drar då den starkt pessimistiska slutsatsen att flykten in i kriget blivit en utväg och erinrar om att han redan efter Krims annektering 2014 offentligen varnade för nästa steg. För honom har NATO-ansökan redan i många år varit den naturliga optionen.

Diplomaten René Nyberg erinrar i ett av sina brev till den finska NATO-utredningen – där både han och undertecknad ingick – om dess slutsatser, som försökte sätta in frågan om Finlands och Sveriges förhållande till NATO i ett strategiskt sammanhang. Efter Rysslands storangrepp mot Ukraina fanns endast en lösning: finsk ansökan till NATO och eftersom vi i utredningen starkt betonade vikten av att agera samfällt i denna fråga, också en svensk ansökan.

Det är Ryssland som eliminerat förutsättningarna för fortsatt alliansfrihet. Tvärtom måste slutsatsen bli att utan det ryska anfallet hade både Finland och Sverige med all sannolikhet fortsatt sin politik från tiden före den 24 februari 2022, alliansfrihet men ett alltmera omfattande samarbete med NATO. Om detta samarbete med tiden skulle gjort den politiska distinktionen mellan alliansfrihet och samarbete västerut illusorisk får vi alltså aldrig reda på.

René Nyberg tar i några av sina brev upp en annan fråga om historisk kontinuitet. Han menar nämligen att både första och andra världskriegen handlat om makten över kornboden Ukraina och omgivande områden. Den polskfödde amerikanske strategen Zbigniew Brzezinski – Jimmy Carters nationelle säkerhetspolitiska rådgivare – brukade hävda att utan Ukraina finns inget ryskt imperium. Självfallet var de andra frontavsnitten under båda krigen av största vikt. Men det var i öst som de stora trupprörelserna ägde rum. Centralmakterna och efter den ryska revolutionen Polen ockuperade under och omedelbart efter första världskriget stora delar av Ryssland, Belarus och Ukraina. Under andra världskriget ägde väldiga slag rum, med oändligt mycket större förluster än i väst eller syd, vid Stalingrad 1942/43, Kursk 1943 och centralfronten i nuvarande Belarus 1944. Historien upprepar sig således på sätt och vis när Putin försöker legitimeras sig genom att, hittills utan framgång, krossa Ukraina. Det område man slåss om är i stora drag detsamma.

Rysslands ökade aggressivitet under Putinregimen och till sist anfallet mot Ukraina gjorde att regeringarna i både Finland och Sverige kom fram till slutsatsen att kombinationen alliansfrihet och visst, men alltmer omfattande, militärt och tekniskt samarbete med västmakterna inte längre ansågs garantera den trygghet både regeringarna och väljarna eftersträfvade. I Helsingfors väckte invasionsföretaget mot Ukraina minnen om det sovjetiska anfallet 1939. Och när Finland snabbt – en påminnelse om den finska alliansfrihetens instrumentella karaktär – växlade om till en mycket tydlig maktbalanspolitik fanns knappast någon annan möjlighet för Sverige än att följa efter och överge den alliansfrihet som ända sedan 1812 varit styrande. Finland och Sverige utgör, som historien många gånger påmint oss om, ett gemensamt strategiskt område; en ensidig finsk – eller svensk – ansökan skulle ställt både Finland, Sverige och NATO inför en strategiskt nästan omöjlig situation.

Det går en tämligen tydlig linje från Karl XII:s våghalsiga försök att kväva den ryska maktexpansionen i dess linda till dagens finska – och förhoppningsvis snart svenska – anslutning till den västliga försvarsalliansen. De här behandlade böckerna visar på det mått av kontinuitet i svensk och finsk politik som funnits när det gäller att hantera vårt eviga dilemma. Båda länderna söker nu, med betydande folkligt stöd, tillsammans med övriga NATO-länder, en ny väg.

Mats Bergquist

Dick Harrison, *Fienden. Sverige relation till Ryssland från Vikingatiden till idag*. Ordfront, Stockholm 2023.

René Nyberg & Nils Torvalds, *Vägen till NATO*. Förlaget, Helsingfors 2023.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

TILBAGE TIL RUM 606

Arkitekt Arne Jacobsen og SAS-hotellet i København

Interessen for den danske arkitekt Arne Jacobsen synes blot at vokse i disse år. Blandt andet med adskillige bogudgivelser om hans omfangsrige værk. Den amerikanske arkitekt Michael Sheridan, der er kender af moderne nordisk arkitektur, er vendt tilbage til det eneste værelse i Royal Hotel i København med den originale indretning. Med »Værelse 606«¹ ser han Arne Jacobsens værk som i et prisme.

Men lad os for en stund tænke tilbage på 1960erne!

Opbrud i kunstformerne. Ny musik. Ny mode. Nysyn og ny energi i det hele taget. De skandinaviske velfærdsstater har lagt den grå efterkrigstids vareknaphed og restriktioner bag sig. Nu skulle vi fremad mod fremtids fjerne mål. Det var en opbrudstid. Studenteroprør på den ene side og på den anden lønfremgang og udvidede forbrugsmuligheder. Biler! Udlandsrejser! The sky was the limit.

Allerede umiddelbart efter Anden Verdenskrigs afslutning havde tre af de nordiske lande i 1946 påbegyndt et samarbejde om luftfart. Konsortiet bestående af Det Danske Luftfartsselskab, Det Norske Luftfartsselskab og Svensk Interkontinental Lufttrafik blev i begyndelsen af 1950erne til et selskab ejet i fællesskab af landene. Hovedkvarteret blev placeret i Stockholm, men i København skulle der ligge et SAS-hotel med tilhørende terminal.

Royal Hotel blev opført i 1960 og kan ses som et symbol på alt det moderne. Kunstmuseet Louisiana – et andet symbol på det samme – var åbnet to år tidligere. På dette tidspunkt har dansk industri overhalet landbruget som det største erhverv. Nu skulle gode tider blive bedre. Hotellet såvel som flyvemaskinerne blev indbegrebet af det luksuriøse liv. Det at flyve var en udpræget elegant livsstil. Velklædte kvinder og mænd med en drink i hånden. Absolut ikke forbundet med senere tiders massetransport og slet, slet ikke med klimangst og flyskam.

Den elegante livsstil måtte have kulisser, der passede til. Det nye hotel.

SAS-hotellet i København er et sandt Gesamtkunstwerk. Alting går op i en højere enhed – eller gjorde i hvert fald indtil skiftende ledelser begyndte at pille ved indretningen og facaden.

I et Gesamtkunstwerk afspejler og understøtter detaljen helheden – og omvendt. Bygningens arkitekt – Arne Jacobsen (1902-71) – insisterede på at tegne ikke blot huset men langt det meste af indretningen. Møbler, badeværelsesarmaturer og lamper. Om det så var knopperne til gardinsnorene, var de formgivet af Arne Jacobsen. Han var ikke et menneske, der overlod noget til tilfældighederne – eller sine egne medarbejdere. Det sidste i hvert fald ikke uden at holde et skarpt øje med dem. Sammen med Danmarks Nationalbank i København og boligbebyggelsen Bellavista i Klampenborg er Royal Hotel, som det egentlig hedder, blandt Arne Jacobsens mest kendte bygningsværker, og nu er der kommet en bog om sidstnævnte skrevet af Michael Sheridan, der er kender af skandinavisk arkitektur.

Men først lige nogle streger til et portræt af Arne Jacobsen, der var berømt i sin samtid og som i disse år på flere måder – også internationalt – er genstand for fornyet opmærksomhed og fremstår som en af de helt store skikkelser i den danske funktionalisme, der udgør en guldalder i landets arkitekturhistorie.

Det var ikke i barndomshjemmet, Arne Jacobsen fik tilskyndelsen til at blive arkitekt. Eller kunstmaler for den sags skyld. Det sidste var hans helt store ønske, og livet igennem holdt han fast i at fremstille kønne mønsterbilder baseret på hans store glæde ved blomster og natur i det hele taget.

Du er for fed til det, min dreng, mente faderen om sønnens kunstnerambitioner, og desuden er det alt for usikker en levevej. Arkitekt blev en slags kompromis med faderen, der ikke for ingenting var grosserer i sikkerhedsnåle – og med forbløffelse havde iagttaget, hvordan sønnen havde malet væggene i sit eget værelse i det solide borgerlige klunkehjem på Østerbro i København hvide.

Arkitekt blev Arne Jacobsen. Med afgang fra Kunstakademiet i 1927 og vakte to år senere opsigt med sit og Flemming Lassens bud på, hvordan fremtidens privatbolig kunne se ud. Den har vi endnu til gode. Det spiralformede hus skulle have helikopterlandingsplads på taget, garage til båden i bunden, rørpost med forbindelse til det lokale posthus, et bord der automatisk kunne dreje cigarer og en dørmåtte med indbygget støvsuger.

Arne Jacobsen nåede at få realiseret imponerende mange kvadratmeter bygninger, herunder tillige rådhuset i Aarhus (sammen med Erik Møller) og i udlandet blandt meget andet Saint Catherine's College i Oxford.

Betegnelsen designer brød Arne Jacobsen sig ikke meget om. Det var efter hans opfattelse noget, der hørte hjemme i småtingsdepartementet. Ikke desto mindre var han meget virksom i den afdeling. Eksempler på hans indsats som industriel designer kunne foruden tapeter og tekstiler være dørhåndtag og armaturer til både badeværelse og køkken samt lamper, ure, lysestager, vinglas, bestik og gryder.

Og så er der Royal Hotel, der for Michael Sheridan (født 1968) står som det mest helstøbte værk i Arne Jacobsens karriere. Michael Sheridan, der er bosat

i New York, har et kærligt og kyndigt blik for dansk arkitektur. Blandt tidligere udgivelser er en bog om kunstmuseet Louisiana og om danske enfamiliehuse tegnet af netop den blå bog af arkitekter, der skabte dansk arkitekturs guldalder i tiden umiddelbart før Anden Verdenskrig og adskillige årtier efter.

SAS-hotellet, der også rummede en lufthavnsterminal, hvorfra passagerer blev kørt til og fra lufthavnen i Kastrup, blev placeret på en grund overfor turistattraktionen Tivoli.

Skitserne til bygningen vakte ikke begejstring. I en omtale, fortæller Michael Sheridan, kaldte dagbladet *Information* projektet for New York i København – og det var ikke positivt ment – med henvisning til en bygning, Lever House, som Arne Jacobsens udkast mindede om.

Sammenligner man det færdige resultat med Lever House, er det muligt at se, at Arne Jacobsens bygning er langt mere elegant. Hvilket, som det fremgår af bogen, kritikerne da også modstræbende måtte erkende, da det blev muligt at se interiøret med for eksempel vinterhaven med dens »kaskader af hængende orkideer«. Senere direktioner af hotellet afviklede mere eller mindre Arne Jacobsens originale indretning – og restaurantens gæster hjalp til ved at hjembringe eksemplarer af Arne Jacobsens bestik efter besøg. Hvorfor? Kan man spørge. Formgivningen er godt nok elegant – men det er ikke det nemmeste bestik at spise med. Det rejser naturligvis spørgsmålet om, hvorvidt det så også er godt design?

Et værelse overlevede forskellige renoveringer – og det er ud fra dét, Michael Sheridan udfolder sin historie på original vis. I kapitel efter kapitel undersøger han for eksempel rummets vinduer, træværk, belysning, tekstiler eller møbler og lader kategorierne være udgangspunkt for en videre vurdering af Arne Jacobsens værk.

Et af eksemplerne er værelsets vinduer. Som man kan se på bygningens facade, giver konstruktionsmetoden mulighed for mange vinduer. Værelse 606 har ikke færre end 12 – og de giver i sagens natur et generøst lysindfald helt i pagt med funktionalisternes bekendelse til lyse, sunde boliger. Værelset får med dets vinduer, træbeklædning, tekstiler og detaljering i det hele taget således en langt mere hjemlig karakter, end det sædvanligvis er tilfældet i modernistisk hotelbyggeri. Vi er i en stilren lejlighed. Ikke et anonymt kammer.

Og så er der facaden. Michael Sheridan fortæller, hvordan Arne Jacobsen brugte meget lang tid på at opnå den virkning, bygningen også har i dag. Den er elegant som ganske få højhuse i Danmark. Undertiden kan den øverste del af bygningen nærmest synes at svæve, når den spejler himlen, og facaden står som et stort maleri. Det er en teknik, påpeger Michael Sheridan, Arne Jacobsen anvender i facader i sine huse både før og efter Royal Hotel. Det er det, der gør, at nogle af modernismens huse alligevel kan glide forholdsvis ubesværet ind i en ældre bygningsmasse.

Fortællingens metodik – at se enkelte elementer af værelset i sammenhæng med Arne Jacobsens øvrige værk – kan fremstå skematisk. Men en epilog på blot en håndfuld sider samler på smuk og overbevisende vis Arne Jacobsens værk og fletter det sammen, så det åbner øjnene for den enestående sammenhæng i den store arkitekts indsats.

Torben Weirup

Michael Sheridan. *Værelse 606. SAS-huset og Arne Jacobsens øvrige værk.* Strandberg Publishing, København 2023.

ANTIKLIMAX I RIKSRÄTTEN I ISLAND

I boken *Landsdómsmálið – Stjórnmalarefjar og lagaklækir* (Riksrättssaken – politiska krumbukter och lagvrängeri) som kom ut hösten 2022, belyser f.d. professorn i statsvetenskap Hannes Hólmsteinn Gissurarson ett av efterspelet av finanskraschen på Island 2008.

Strax efter kraschen tillsatte Alltinget en granskningskommission på tre personer som levererade en lång rapport den 12 april 2010. Vid makten satt då en vänsterregering bestående av Samfylkingin (Socialdemokraterna) och Vinstri Græn (Vänstern – de gröna).

I direktiven för granskningskommissionens arbete definierades uttrycket ”försumlighet” på ett annat sätt än fallet var före bankernas fall. Kommissionen granskade därför åtgärder eller bristen på åtgärder före kraschen med bakåtblickande glasögon, alltså med utgångspunkt i det som hände men som ingen visste skulle hända.

Innan rapporten lades fram hade Alltinget beslutat att den inte skulle behandlas i presidiet utan i ett särskilt tillsatt parlamentsutskott på nio personer. Detta utskott hann arbeta i tre månader innan granskningskommissionen avslutade sitt uppdrag.

Juristen Atli Gíslason, Vinstri Græn, var ordförande för det särskilda parlamentsutskottet. Detta utskott hade mandat att bestämma huruvida någon eller några ministrar skulle ställas inför riksrätt på grund av finanskraschen.

När granskningskommissionen hade slutfört sitt uppdrag lämnade dess två juridikutbildade författare, domaren Páll Hreinsson, och Islands justitieombudsman Tryggvi Gunnarsson, inga som helst anvisningar om fortsättningen till parlamentsutskottet. De underströk med emfas att rapporten inte var något domslut i ett brottmål eftersom anklagelserna om försumlighet i rapporten refererade till kommissionens direktiv och inte till de lagar som gällde före

finanskraschen. Jónatan Þórmundsson, f.d. straffrättsprofessor, bistod däremot parlamentsutskottet med ”expertkunskap i samband med eventuellt ministeransvar”. Dessutom konsulterade man ytterligare juridiska rådgivare.

Atli Gíslason ville åtala fyra före detta ministrar, två från Sjálfstæðisflokkurinn (Sjálvständighetspartiet); Geir H. Haarde och Árni Mathiesen, samt två från Samfylkingin; Björgvin G. Sigurðsson och Ingibjörg Sólrún Gísladóttir. Granskningskommissionen hade funnit de tre männen i denna grupp skyldiga till försumlighet, men Gíslason hävdade att Ingibjörg Sólrún Gísladóttir i egenskap av minister och Samfylkingins ledare hade jämförbar kunskap om sakernas tillstånd som statsministern Geir H. Haarde. Som nämndes tidigare bedömdes försumligheten med en retroaktiv definition.

I ett betänkande till parlamentsutskottet föreslog Jónatan Þórmundsson att utskottet skulle överväga åtal på grund av åsidosättande av grundlagens 17:e paragraf om att ministersammanträde ska hållas om viktiga politiska frågor – bankernas problem hade inte satts upp på regeringens dagordning. Þórmundssons argument var bland annat att praxis vid journalföringen av regeringens protokoll inte kan åsidosätta konstitutionens lagar. Hannes Hólmsteinn presenterar en mycket välgrundad argumentation för att Þórmundssons tolkning inte håller (s. 155).

Frågan om huruvida bankernas problem tagits upp till diskussion i regeringen hade granskningskommissionen ställt till Geir H. Haarde som hade redogjort för sitt agerande i saken. Kommissionen ”godkände uppenbarligen Geir H. Haardes genmäle i sin anteckning om denna fråga eftersom man inte använde det som underlag för en anklagelse om försummelse” (s. 154).

Bogi Nilsson, som var riksåklagare från 1997 till 2007, avvek i sin bedömning från resten av parlamentsutskottets rådgivare genom att hålla fast vid den grundregel som gäller i ett seriöst rättegångsförfarande, nämligen att man normalt först utreder saken varefter man sedan bedömer om utredningen visar att det är mer eller mindre troligt att en fällande dom kommer att avkunnas. Genom att Alltinget ställde ministrar inför riksрätt tog man först beslut om åtal varefter man sedan utredde saken. Efter att Nilsson lämnat sitt utlåtande den 4 juni 2010 hänvisade parlamentsutskottet inte till denna rapport vid något tillfälle. ”Riksрättens beslut var innehållsmässigt detsamma som det Bogi Nilsson anförde...den ende av de experter som utskottet hade tillkallat och sedan inte hör sammat”.

Parlamentsutskottet avgav en 379-sidig rapport den 11 september 2010. Detta var på inget vis en fristående utredning, utan ett referat av och utdrag ur granskningskommissionens rapport med tre avvikelser från majoritetsbeslutet angående antal ministrar som skulle åtalas. Parlamentsutskottet efterlyste en analys av granskningskommissionens rapport ”ur genusvetenskapligt perspektiv”.

Vid det här laget – i september 2010 – började en dragkamp i Alltinget om vilka som skulle åtalas. Ingen verkade bry sig om sannolikheten för en

fällande dom. Parlamentsutskottet klövs i tre delar. Fem utskottsmedlemmar i Vinstri Græn, Framsóknarflokkurinn (Framstegspartiet) och Hreyfinginn (Rörelsen) ville åtala de fyra ministrar som nämnts ovan, och Samfylkingins två representanter ville åtala tre (undantaget var Björgvin G. Sigurðsson). Sjálfstæðisflokkurinn tvá ledamöter fann inte grund för att åtala någon alls.

Hannes Hólmsteinn beskriver spelet bakom kulisserna i samband med framläggandet av åtalsgrunderna i Alltinget mot slutet av september 2010. Läget blev kaotiskt såväl inom som utanför Samfylkingins partigrupp när åtal av Ingibjörg Sólrún Gísladóttir och Björgvin G. Sigurðsson avstyrdes. Det hela slutade med att en majoritet i Alltinget den 28 september 2010 beslutade att åtala en enda person, nämligen tidigare statsminister Geir H. Haarde.

Stämningsansökan till riks rätt ingavs den 7 juni 2011 och Geir H. Haarde förklarade sig då oskyldig till samtliga åtalspunkter. Huvudförhandlingen påbörjades den 5 mars 2012 och avslutades den 16 mars 2012. Dom avkunnades den 23 april 2012.

Rätten avvisade två av de fem åtalspunkter som hämtats från granskningskommissionens rapport, och frikände Haarde från de tre som återstod. Åtalspunkterna var hemmasnickrade av alltingsutskottet och dess rådgivare. Någon inlaga om åtal hade inte inkommit från granskningskommissionen.

Tidigare har här nämnts Jónatan Þórmundssons förslag om att åtala Haarde för att ha underlåtit att lägga fram en viktig politisk fråga för regeringen i enlighet med konstitutionens 17:e paragraf. Majoriteten domare i riks rätten (nio av femton) beslutade att fälla Haarde enligt denna åtalspunkt, dock utan straffpåföljd. Statskassan stod för rättegångskostnaderna.

Efter att ha varit med om att utforma regler om journalföring av regeringens protokoll närmare 40 år innan denna dom förkunnades, och efter att ha lagt fram frågor inom ramen för dessa regler i nästan tretton år som minister kom denna slutsats fattad av riks rättens majoritet som en total överraskning för undertecknad.

Syftet med regeln om regeringens protokoll var att på pappret fästa beslut om saker som tagits upp av berörd minister, i de allra flesta fall med en i förväg presenterad inlaga som grund. Andra frågor togs upp under punkten ”Övriga frågor”. Detta klagjorde Haarde för granskningskommissionen som godtog förklaringen.

I riks rätten användes det emot Haarde att ”en överhängande fara för finanskris” inte hade tagits upp på ett regeringmöte eller ”statens viktiga policyförändring att undandra sig skyddet av bankerna” (s. 296).

Björgvin G. Sigurðsson var finansmarknadsminister under åren 2007 och 2008. Det var hans ansvar att lägga fram ett pm om bankernas situation för regeringen. Det var en stor paradox i formuleringen av Alltingets åtal att avföra Björgvin först av alla från åtalslistan men tillägga ett beslut om skyldigheten att ta upp bankfrågor på regeringssammanträden.

I den grundlagsparagraf som majoriteten av riksrätten tolkade som stöd för fällande dom står det att det ska hållas ministermöte ”om nyheter i lagstiftningen och viktiga politiska frågor”. Denna paragraf hänför sig från den tid då det var viktigt att försäkra sig om att en minister inte kom med andra ärenden till mötet med kungen i Köpenhamn än sådana som diskuterats i regeringen.

Läsningen av denna bok väcker pockande frågor om varför domare som satt i riksrätten och alla experter i brottmålsjuridik inte smulade sönder åtalet totalt på juridiska grunder. Ingen tror väl att något liknande någonsin kommer att upprepas?

Nu har statsvetaren Hannes Hólmsteinn Gissurarson tagit måttet på saken och dem som hade med den att göra. I viss mån tar sig författaren lite för mycket vatten över huvudet med sitt breda perspektiv på ämnet. Boken handlar om mycket mer än riksrättssaken. Den är ett försök att belysa hela finanskraschen med en utvärdering av roller och personer som är knutna till uppgörelsen av hela händelseförloppet, en uppgörelse som nådde sin höjdpunkt i riksrätten – ett antiklimax som beräknas ha kostat skattebetalarna kring en miljard isländska kronor. ”Sällan har så många islänningar fått betala så mycket för så lite” lyder bokens slutord.

Björn Bjarnason

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

Hannes Hólmsteinn Gissurarson. *Landsdómsmálið – Stjórnmalarefjar og lagaklækir*. Forlagið, Reykjavík 2022.

ETT VIKTIGT DOKUMENT MEN INTE SISTA ORDET

Ögonblicksbilder ur tonsättaren Kaija Saariahos liv

När underhållningsartisten och tusenkonstnären Vesa-Matti Loiri dog i augusti 2022 var den dåvarande finländska kulturministern Petri Honkonen (Centern) bland de första att föra en statsbegravning på tal. När tonsättaren Kaija Saariaho dog i juni 2023 flaggade ingen för statsbegravning. Förvisso var landets politiska elit upptagen med utdragna regeringsförhandlingar, men det föreföll övermäktigt att ens logga in på Twitter för att beklaga sorgen.

Skillnaderna i uppskattning och erkänsla för den folkkära underhållaren (känd bland annat som tokstollen Uno Turhapuro) å ena sidan, och en konstmusiktonsättare som förvärvat sig

ett exceptionellt internationellt anseende å andra sidan, besvärade under sommaren flera av dem som månat om konstmusikens väl och ve.

Frågan engagerade också Kaija Saariaho (1952–2023) själv på ett principiellt plan under hennes livstid: Skulle det finnas någon plats för hennes musik i framtiden? Eller för någon av hennes kollegers musik? Hon föreföll plågsamt medveten om att hon verkade i en solnedgångens bransch. Ändå fortsatte hon med sitt så gott hon kunde.

Tog sig ton

Under de sista åren i livet kunde en intressant utveckling skönjas i Saariahos varande som konstnär. I tilltagande grad använde hon sig av ett mandat som opinionsbildare, särskilt i intervjuer och festtal. Hon oroade sig för konstens överlevnad i en värld som i allt högre grad formades på marknadsekonomins villkor. Hon oroade sig för utarmningen av kulturen i allmänhet, den sinande mångfalden och dalande bildningsnivån. En olyckskorp, skulle någon säga. En bildningsförsvare, enligt någon annan.

Saariahos ord gavs tyngd av att hon själv hade placerat sig på världskartan med sin musik, med kammarmusik- och orkesterverk och inte minst sina operor: den första *L'Amour de loin* (Avlägsen kärlek) uruppfördes på festspelen i Salzburg 2000 och omtalades som ett epokgörande verk, som definierade riktningen (eller en av många) för operakonsten på det tjugoförsta århundradet. Så sent som 2021 uruppfördes den sista *Innocence* på festivalen i Aix-en-Provence, även den huvudsakligen till kritikerkårens förtjustning.

Några månader innan Kaija Saariaho dog utkom Pekka Hakos biografi, där läsaren ges en inblick i Saariahos utveckling och värld. Boken var ingalunda den första om henne: sedan tidigare fanns böckerna av Anne Sivuoj-Gunaratnam, Liisamaija Hautsalo och Pirkko Moisala. Knappast var det heller den sista. Som med många andra biografier över levande personer lider Hakos bok av en brist på distans, i synnerhet till skeenden på senare år. Det är en till vissa delar slipad berättelse, där huvudpersonen kommer väl till tals, medan det som skaver till största delen har städats bort. En bok med mycket av allting, men där ganska lite behandlas ingående.

Från Brändö till Paris

Boken skildrar tonsättarens väg från uppväxten på Brändö i Östra Helsingfors via Sibelius-Akademien och ut i världen. Kaija Saariaho, eller Kaija Laakkonen som hon hette, växer upp i en välbärgad familj med en hårt arbetande pappa och alkoholiserad mamma. Under studietiden beskrivs hon som en försynt person som sitter tyst i ett hörn, medan hennes manliga kolleger håller låda. Hon är pinsamt samvetsgrann och asocial, brinner för att skapa musik, behöver tystnaden för koncentrationen. Hennes arbetsmoral är hög och självdisciplinen stenhård.

Kompositions läraren Paavo Heininen minns Saariaho som en viljestark konstnär med hög integritet. Själv minns hon timmarna med Heininen med blandade känslor; skolan var hård och gav henne verktyg för livet, men undervisningen kunde också vara förödmjukande, ibland rena mardrömmen. Småningom förstår hon att precis varje ton inte behöver skrivas i blod; ibland räcker det att hantverket utvecklas och att det analytiska, tekniska och logiska tänkesättet framskrider.

När Saariaho lämnar Finland är hon redan tämligen känd, men i Paris känner ingen henne. I Finland uppfattas hennes kompositioner automatiskt ur ett finländskt perspektiv, i Paris ses de i relation till världshistorien.

Vid sin ankomst till staden i januari 1982 lär hon känna läraren Jean-Baptiste Barrière. De umgås intensivt och umgänget utvecklas snart till ett kärleksförhållande. Hon har inga tankar på att skaffa barn, men märker 1989 att hon väntar ett. Två hjärtan tickar nu inombords, i olika takt dessutom. Mitt i allt ställs allting på sin spets. En ny prioritetsordning infinner sig. Att balansera familjelivet med det egna konstnärliga skapandet, med allt vad det kräver i form av tid, möda och uppoffringar, är inte lätt, men på något sätt får hon det att gå ihop.

I intervjuer får Saariaho huvudsakligen bemöta två frågor, den första om att vara tonsättare och kvinna, den andra om att vara ”dator tonsättare”; hon tog tidigt datorn till hjälp för mera invecklade uträkningar av frekvensernas fördelning i spektrumet.

Saariahos produktion på 1980-talet är på många sätt intressant med verk som *Verblendungen*, *Lichtbogen*, diptyken *Du Cristal... à la fumée* och ett antal kamarmusikverk såsom stråkkvartetten *Nymphéa*. Uttrycket är ofta strävt, men mjuknar med åren. När arbetena med de stora operorna börjar fylla kalendern, blir lite tid över för mindre verk, allra minst estetiska utsävningar eller sidospår.

Omutlighet och uthållighet

Det finns några ord som upprepas som mantran genom boken: ärlighet, uppriktighet, omutlighet, ihärdighet, uthållighet. Det är inte helt klart vad som åsyftas, och det är ingalunda enbart i anslutning till Saariaho som epiteterna har använts – de reflekterar snarare ett estetiskt synsätt. Men de odlas ingående som en beskrivning av hennes arbetssätt och värderingar.

Fliten, arbetsmoralen och punktligheten. Med betoning på dessa aspekter framställer Hako Saariaho som en arbetsmyra och unik begåvning snarare än en produkt av ett samhälle, ett skolsystem, vissa bildningsideal eller en viss tidsanda.

Boken om hennes liv är på många sätt värdefull, även om sista ordet knappast är sagt. Det är synd för att inte säga skam att källorna inte dokumenterats bättre. Att enligt tidens melodi bara skriva att man använt sig av ett tusental källor räcker inte, i synnerhet inte när författaren selektivt väljer vem som nämns och vem som glöms, förmodligen av någon form av hänsyn till de involverade.

Texten er aldrig kritisk mot sin huvudperson, däremot tidvis njuugg mot statisterna som surrat som flugor i rummet i Saariahos liv. Än är det kritikerna som inte förstått henne, än någon musiker eller regissör som satt sig på tvären. Aldrig talas det om fel, brister eller tillkortakommanden hos tonsättaren själv.

Av Hakos sätt att referera recensioner får man intrycket att den mesta kritiken varit oförstående. En anmärkningsvärd episod i receptionshistorien inträffar i anslutning till Saariahos 60-årsdag 2012, då journalisten Ilkka Malmberg skriver en överlång artikel i *Helsingin Sanomat* om varför han trots upprepade försök inte förstått sig på hennes musik. Den episoden sidsteppas helt, trots att tonsättaren engagerade sig i en offentlig brevväxling med artikelförfattaren på tidningens sidor.

Till bokens intressantaste giv hör de långa citaten ur Saariahos egna dagböcker eller anteckningsböcker med nedtecknade drömmar. De blottar ett inre liv fullt av fantasier, föreställningar och farhågor.

De två tre sista åren i Saariahos liv är på många sätt speciella: hon drabbas av covid och diagnostiseras med diabetes, hon faller och slår sig så illa att hon för en tid sitter i rullstol. Hon diagnostiseras också med en hjärttumör som för henne i graven.

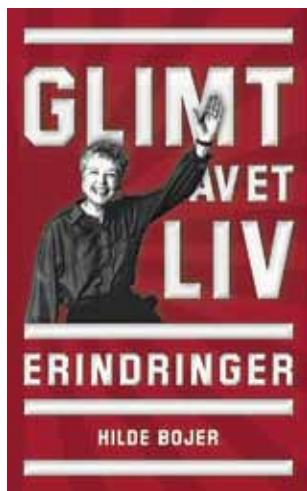
Kanske var det vetskapen om livets sårbarhet och förgänglighet som till slut fick Saariaho att träda fram som en alltmer högljudd försvarare av konsten. För henne var musiken nämligen, i likhet med kärleken och döden, en del av ett stort mysterium.

Wilhelm Kvist

Pekka Hako. *Kristallista savuksi: Kaija Saariahon maailma* [Du cristal... à la fumée: Kaija Saariahos värld]. Otava, Helsingfors 2022.

KVINNEFRIGJERING I YRKE OG POLITIKK

Hilde Bojers erindringsbok

Hilde Bojers erindringsbok, *Glimt fra et liv. Erindringer*, plottar inn dei store spørsmåla på norsk venstreside sidan 1945, frå sosialismeteori og atomprotest til kvinnesak og rettferds-tenking. Saman med biografien til Arnhild Skre, *Berge Furre: Eit liv i rørsle*, har me fått eit mangfaldig oversyn over ideane på venstresida i denne epoken, sett frå to sentrale aktørar og med alle dei dilemma, avvegingar og personkonfliktar som fylgde med. Det gjev innsyn og perspektiv.

Hilde Bojer er barnebarn til forfattaren av romanen *Den siste viking*, Johan Bojer, som levde frå 1872 til 1959. Av yrke er ho økonom. Dinest var ho ein av dei fremste SV-økonomane.

Og til sist var ho gjennom heile livet politisk aktiv i Sosialistisk Venstreparti (vald inn i Oslo bystyre i 1971, sat der i fem år og vart vara til Stortinget frå 1981 til 1989). Ho var også nestleiar i SV frå 1979 til 1983. På Stortinget var ho ein av dei fremste til å tala for kvinnerettferd og likeløn. Kvinnefrigjerer er det samla temaet for aktivitetane hennar i yrkes- og politkarliv.

Statistikk

Etter eksamen underviste Bojer i statistikk ved det namngjetne Sosialøkonomisk institutt (no omdøyp) ved Universitetet i Oslo. Det var flogvitne menn som Ragnar Frisch, Trygve Haavelmo og Leif Johansen i staben. I sjølvbiografien gjev ho fargerike skildringar av dette mannsmiljøet, som ho hadde gode røynsler med.

Haavelmo var bister og kritisk til alt og alle, men baud med seg mange til nobelfesten i Stockholm, medan Leif Johansen var vennsæl og hjelpsam. Diverre døydde han så altfor tidleg, 53 år gamal. At Johansen kunne vere kommunist, skjøna aldri Bojer. For den gåverike, disiplinerte forskaren skjøna kor irrasjonell sovjetøkonomien var. Dessutan var Sovjet eit diktatur. Det var Johansen som overtydde Bojer om at u-landa ikkje kunne ha von om framgang utan ein periode med proteksjonisme.

At Bojer hamna på Blindern, vart ikkje udelt godt motteke i familien. Ei av tantene hennar kunne ikkje forstå at Hilde, som også hadde lese Shakespeare, kunne falla så djupt. Ho måtte vera esla til noko større enn å undervisa i *the dismal science*, økonomi. Akk.

Aktiv i SF og SV

Ved sida av dette akademiske livet var Bojer i mang år aktiv i SF og SV. Ho gjev eit sjarmerande portrett av Hanna Kvanmo, som frå ein usikker plass i Stortinget vart ein trygg og folkekjær leiar. Og medviten om eiga makt i parlamentet.

Og vi får vita at Bojer ikkje kunne rå med ein tendens Berge Furre hadde: Han truga med å trekkje seg frå verv om han ikkje fekk det som han ville (men utan vilje, kraft eller intensjon om å gjennomføra forsettet). Det var ein uting, meiner ho. Elles er ho «nesten på gråten» over å lesa i Skres bok kor langt Furre gjekk i forståing for DDR og andre kommunistdiktatur.

Bojer seier no at ho var naiv andsynes Jugoslavia. Det er ho ikkje åleine om. Generasjonar av venstreorienterte trudde Titos sjølvstyresosialisme hadde ei framtid. Eg hadde sjølv ei reim av den huda, må eg vedgå.

Bojer var ikkje med i samlingsprosessen i 1975 mellom Sosialistisk Folkeparti og Norges Kommunistiske Parti, EF-motstandarar i AP og uavhengige sosialistar. Ho stødde freistnadene medan det heile stod på, men kom etterpå til at omdøypinga av SF og nedlegginga av avisa Orientering var «grove feil». «Men også før det kom så langt syntes jeg det var slitsomt å dras med eks-kommunistene», som ho skriv. Ho er glad for at Kristin Halvorsen raka kastanjane ut or elden, det vil seia rydda opp.

Sosialistisk aktivisme

Eit av dei mest interessante drag ved Bojers bok er drøftinga av sosialismen som økonomisk teori. Bojer var aldri i nærleiken av å bli kommunist, endå ho kjem frå ein radikal familie der faren, Halvard, var med i Mot Dag. Bojers sosialistiske aktivisme låg langt frå proletariatets diktatur og ovundring for Stalin. Sosialistisk studentlag, laget hennar på Blindern, stod for nedrusting, avspenning og kontakt austover, altså klassisk Sosialistisk Folkeparti.

Student i Moskva

Ho var ein periode (1967) som student i Moskva for å bli kjend med nyare tendensar i sovjetisk økonomisk tenking. Men det rann ut i sanden. I debatten omkring plan og marknad møtte ho for det meste betong-doktrinære bresjne-vistar. Då heller analysane til den britiske økonomen Alec Nove om den «moglege» sosialismen. Dei avgjorde Bojers sosialismesyn. Denne debatten kunne ha vore meir følgd opp i SV, der kva som var mogleg av sosialisme, etter mitt syn var kraftig underbelyst.

Noves bok *The Politics of Feasible Socialism* (1982) er berre eit døme av fleire, der den britiske økonomen tek opp alle aspekt ved statsdirigert økonomi og freistar skissera marknadstilpassa, demokratiske sosialistiske alternativ. Bojer var aktiv på denne fronten i yngre år. Dette er så spanande at ho kunne fortalt oss meir her.

I alle fall: Her ligg det ei fascinerande idéhistorie som i dag nett er – historie. Hilde Bojer var ikkje berre med frå sidelina. Ho var aktivt med i denne storslegne, men også uhyggelege striden om plan og marknad, demokrati og despoti. Det gjer minneboka hennar både levande og sær sers leseverdige.

*Bernt Hagtvet*Hilde Bojer. *Glimt frå et liv. Erindringer*. Kolofon. Oslo, 2023.*ANNIE LÖÖF – EN UNG MAKTHAVARE*

Under det här året förväntas en 82-åring bli kandidat i det amerikanska presidentvalet. En kontrast är att en 37-åring förra året avgick som statsminister och partiledare i Finland efter tre års tjänst.

Sverige saknar en motsvarighet men Annie Lööf är självklar i en kategori unga makthavare: invald i riksdagen vid 23 års ålder, partiledare vid 27, tillika näringsminister under tre år. Sedan hon lämnat partiledarskapet och riksdagen efter 2022 års val kunde hon alltså på 40-årsdagen se tillbaka på en fin karriär. Kort efter valet gav hon ut den bok jag anmäler här.

En sådan bok är alltid av intresse. Men finns det någon särskild anledning att rekommendera just den här? Jag har stannat för att det finns två sakskaäl. Det ena är att den gett mig anledning att fundera över politikens arbetsvillkor. Det andra är att själva levnadsberättelsen är unik och engagerande.

Min första reflexion efter läsningen av boken blev att förändringarna i politikens arbetsvillkor har varit mycket större än jag uppfattat. Naturligtvis inser jag att mitt intryck präglats av Annie Lööfs person och ställning. Men jag kan t.ex. inte tänka mig en skarpare kontrast än den mellan henne och centerledaren i min ungdom, Gunnar Hedlund, som skötte partiet vid sidan av närmast heltid inom näringslivet och ändå gärna tagit återval vid över 70 års ålder.

Jag har framför allt slagits av hur kommunikationernas dramatiska förbättring har förändrat arbetsvillkoren. På den allestädes närvarande mobilen har Annie Lööf partiledarkollegorna inkodade liksom partistyreelse, förtroenderåd m.fl. En annan nyhet är att förtroendemän, även i låg position, numera får finna sig i personangrepp och trakasserier. Här hamnar nog Annie Lööf i en särklass efter att bl.a. ha följts av en politisk mördare.

I levnadsbeskrivningen stannar man, vid sidan av mördarhistorien, vid Annie Lööfs fyra månader långa sjukledighet för den andra barnafödelsen under partiledartiden. Överhuvudtaget förundras man över att någon kan acceptera sådana ingrepp i privatlivet som hon har fått leva med. Det är inte svårt att förstå att hon lämnat politiken då hon efter elva år funnit sig ha ytterligare fyra år i det otacksamma oppositionsarbetet att se fram mot.

Boken är välskriven och lättläst. Den kunde dock med fördel ha varit kortare. Hon har en medförfattare, vilket signalerar att man inte ska vänta sig särskilt personliga uttalanden. Boken innehåller inte heller mycket av politiska överväganden, inga riktiga inblickar i hennes politiska tankar och överväganden.

Själv har jag haft särskild glädje av berättelsen om hennes start i det politiska livet. Hon blev politiskt aktiv hösten 2001, när hon gick i trean på gymnasiet. Hennes tidigare engagemang, särskilt i föreningslivet och i idrotten, gjorde att steget mot politiken inte blev särskilt stort. ”Men det ska ju bara vara en hobby, ett sidointresse. Det är heller ingen självklarhet att det är Centerpartiet som ska bli min hemvist.” Hon har beställt hem alla riksdagspartiers partiprogram och gått igenom dem grundligt. Hon står och väger ”men till slut landar hon i att Centerpartiet står henne närmast.” Hon tar studenten 2002 och börjar på juristprogrammet i Lund. Hon arbetar som valombudsman det året. Under julen 2004 blir hon tillfrågad om hon vill bli ungdomskandidat inför nästa val och avböjer först men ändrar sig. Hon blir ”inkryssad” i riksdagen. Efter fem år har en toppkarriär inletts, och efter ytterligare fem år väljs hon till partiledare.

Den fortsatta berättelsen är läsvärd men i saknad av djupare politiska resonemang inte engagerande. Redovisningen för januariavtalets tillkomst 2019

efter 154 dagars regeringskris ger inte så mycket. I en intervjuartikel i en tidning framför mig står det att ”under Annie Lööfs tid har den politiska kartan i Sverige ritats om i grunden”. Här syftas förstås på att centern flyttat sig från den borgerliga alliansen mot det socialdemokratiska blocket. Varje minsta liten kommentar hade givetvis varit av intresse men uteblir, så när som på betonandet att centern är ett liberalt parti. Genomgående upprepas att motivet varit att hindra att Sverigedemokraterna (SD) får inflytande. Alliansens sprängning tillskrivs moderaternas ändrade attityd: att vilja erövra regeringsmakten med stöd av SD.

Regeringskrisen 2018-19 är en av de viktiga händelserna i vår moderna historia och intressant även från min professionella synpunkt som grundlagsjurist. Här ska jag bara göra ett påpekande. Ett avgörande moment var att talmannen inte direkt föreslog den andre huvudkandidaten till statsministerposten då den förste hade fallit, (– i och för sig inte onaturligt). Såvitt jag förstår hade det varit uteslutet för centern att redan i riksdagens startskede rösta nej till alliansens kandidat, ”vår statsministerkandidat” som det hette. Genom att förslaget till riksdagen uppsköts till efter flera månaders resultatlösa förhandlingar öppnades dörren för en politisk omsvängning. Grundlagens stadgande om statsministerns skyldighet att avgå efter val hade införts vid den stora grundlagsrevisionen 2011 utan en tanke på att den kunde leda till en drastisk omläggning av vår regeringsbildningsprocedur. Den skulle inte ha föreslagits om den konsekvensen hade förutsetts.

Annie Lööfs partiledarbana blev inte framgångsrik. Hon övertog ett parti med 6,6 % väljarstöd i senaste val och hon lämnade det vidare med 6,7 % väljarstöd. Men då jag lägger ifrån mig boken kan jag inte undgå att fundera: tänk om hon i stället hade valts i 2023 års partiledarval?

Fredrik Sterzel

Annie Lööf & Caroline Bankler. *Också Annie*. Bokförlaget Forum, Stockholm 2023.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Mats Bergquist, docent, fd ambassadör, Stockholm

Torben Weirup, kunst- og arkitekturanmelder

ved *Kristeligt Dagblad*, København

Björn Bjarnason, fd. justitieminister, Reykjavik

Wilhelm Kvist, musikredaktör, Helsingfors

Bernt Hagtvet, professor, Oslo

Fredrik Sterzel, professor em, fd justitieråd, Stockholm

SAMMANFATTNING

2023 års sista utgåva av *Nordisk Tidskrift* inleds med en artikel om Jon Fosse som fått Nobelpriset i litteratur år 2023. Den har Hans H. Skei skrivit. Marica Gripenberg har nedtecknat en text om konstnären Albert Edelfelt. Henrik Wivel har besökt Nasjonalmuseet i Oslo. Peter Stadius artikel handlar om ämnet Ny forskning om Norden. Peter Löfström skriver om lingvisten Rasmus Rask och sökandet efter urnordiskans rötter. Göteborgskolorismens skandinaviska sammanhang är ämnet för Kristoffer Arvidssons text. Annika Hällsten porträtterar fotokonstnären Elina Brotherus.

I *NT-intervjun* samtalar Lena Wiklund med Jessika Roswall, Sveriges EU- och Norden-minister.

För egen räkning har rubriken ”Sveriges och Nordens stöd till Baltikum”. Den är författad av Björn von Sydow. Anders Ljunggren fortsätter sin nordiska krönika.

I avdelningen *Letterstedtska föreningen* återfinns utdelningen av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj för 2023 till Bengt Lindroth. I avdelningen återfinns också förteckningen över LF avdelningar, styrelser och medlemmar 2023, utdelade anslag 2023 samt anslagsutlysningen för 2024.

Bokessän handlar om två böcker *Sveriges relation till Ryssland från Vikingatiden till idag* samt *Vägen till NATO*.

Under *Kring böcker och människor* finns fem bidrag. Torben Weirups recension har rubriken ”Tilbage til rum 606 – Arkitekt Arne Jacobsen og SAS-hotellet i København”. Björn Bjarnason skriver om Antiklimax i riksrådet på Island. Wilhelm Kvist har fördjupat sig i en bok om tonsättaren Kaija Saariahos liv. Bernt Hagtved omskriver boken av Hilde Bojer *Glimt frå et liv. Erindringer*. Fredrik Sterzels recension av politikern Annie Lööfs bok avslutar recensionsavdelningen.

Årsregistret för 2023 återfinns inbladat i numret.

LW

TIIVISTELMÄ

Vuoden 2023 viimeinen Nordisk Tidskriftin numero alkaa Nobelin kirjallisuuspalkinnon 2023 saaneesta Jon Fossesta kertovalla artikkelilla. Sen on kirjoittanut Hans H. Skei. Marica Gripenberg on kirjoittanut tekstin taiteilija Albert Edelfeltistä. Henrik Wivel on käynyt Oslon Nasjonalmuseetissa. Peter Stadiuksen artikkelin aihe on Pohjolan uusi tutkimus. Peter Lofström kirjoittaa kielitieteilijä Rasmus Raskista ja kantaskandinaavisten juurien etsimisestä. Göteborgin-kolorismin skandinaaviset yhteydet on Kristoffer Arvidssonin tekstin aihe. Annika Hällsten kuvaa valokuvataiteilija Elina Brotherusta.

NT-haastattelussa Lena Wiklund keskustelelee Jessika Roswallin kanssa. Tämä on Ruotsin EU-ministeri ja Pohjoismaisen yhteistyön ministeri.

För egen räkning -osaston otsikko on ”Sveriges och Nordens stöd till Baltikum”. Sen on kirjoittanut Björn von Sydow. Anders Ljunggren jatkaa palstallaan pohjoismaisista kysymyksistä.

Letterstedtska föreningenin -osiossa kerrotaan Jacob Letterstedtin pohjoismaisen ansiomitalin 2023 jakotilaisuudesta. Mitalin sai Bengt Lindroth. Mukana on myös luettelot LF:n osastoista, johtokunnista ja jäsenistä 2023 sekä tiedot 2023 jaetuista ja vuoden 2024 haettavista apurahoista.

Bokessän käsittelee kahta kirjaa: *Sveriges relation till Ryssland från Vikingatiden till idag* ja *Vägen till NATO*.

Kring böcker och människor -osastossa on viisi artikkelia. Torben Weirupin arvion otsikko on ”Tilbage til rum 606 – Arkitekt Arne Jacobsen og SAS-hotellet i København”. Björn Bjarnasonin aihe on Antiklimax i riksrätten på Island. Wilhelm Kvist on perehtynyt säveltäjä Kaija Saariahon elämää käsittelevään kirjaan. Bernt Hagtved kuvaa kirjaa Hilde Bojer *Glimt frå et liv. Erindringer*. Viimeisenä osastossa on Fredrik Sterzelin arvostelu poliitikko Annie Lööfin kirjasta.

Vuoden 2023 hakemisto on lehden liitteenä.

LW

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2024 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2024 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete grundad 1875. Föreningens uppgift är att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12. E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil. kand. Louise Hertzberg
Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Henrik Wivel, Kløverbakken 15, DK-3300 Frederiksværk
Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel. +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel. +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no